

ТРГОВИНА ЉУДИМА

МОДУЛ ЗА ОБУКУ СУДИЈА И ТУЖИЛАЦА

Материјали, садржани у овој публикацији, могу послужити само у сврху општих информација, без било каквих гаранција, укључујући и оне који се односе на било коју посебну сврху. Мисија ОЕБС-а не гарантира тачност или потпуност информација у овој публикацији.

Дио публикације под називом *Приручник за обуку судија и тужилаца* израдила је госпођа Љиљана Филиповић, мр.сц., судија Врховног суда ФБиХ, док је дио публикације под називом *Практикум за едукаторе* израдила госпођа Амина Шишић. Ставови, налази, тумачења и закључци, изнесени у публикацији, ставови су аутора и не морају нужно одражавати званични став ОЕБС-а или држава чланица. У мјери у којој је то у складу са законом, ОЕБС не прихвата никакву одговорност у вези са било каквим губитком, штетом, потраживањима или трошковима који су нанесени или који су настали као посљедица, или у вези са кориштењем информација садржаних у овој публикацији.

САДРЖАЈ

I. Правни оквир	6
I.1. Примјенљиве међународне норме и стандарди.....	6
I.2. Правни оквир за борбу против трговине људима у Босни и Херцеговини....	10
I.3. Комплексност кривичног дјела трговине људима и сродних кривичних дјела	14
I.4. Одговорност правних особа за кривично дјело трговине људима.....	30
I.5. Права жртава трговине људима у кривично-правном систему.....	34
II. Кривични поступак због кривичних дјела трговине људима.....	42
II.1. Идентификација случајева трговине људима.....	42
II.2. Истраживање случајева трговине људима	45
II.3. Доказивање случајева трговине људима	51
II.4. Поштивање и заштита права жртава и оптужених	56
II.5. Кажњавање и одузимање имовинске користи прибављене кривичним дјелом.....	60
II.6. Међународна сарадња и узајамна правна помоћ.....	65
III. Институционални оквир и политика за супротстављање трговини људима....	68
III.1. Национални реферални механизам	68
III.2. Ударна група за борбу против трговине људима и организоване илегалне имиграције.....	73
III.3. Регионални мониторинг тимови.....	74
III.4. Државни координатор за борбу против трговине људима.....	76
III.5. Стратегија супротстављања трговини људима у Босни и Херцеговини и акциони план 2013-2015.....	77

Foreword

The OSCE Mission to Bosnia and Herzegovina has actively supported anti-trafficking efforts since 2003. In this regard, the Mission works with local partners and institutions to ensure greater protection and support to victims of this serious crime, and to ensure that the appropriate institutional and legislative tools are in place.

In line with the strategic measures from the Strategy to combat Trafficking in Human beings and its corresponding Action Plan (2013-2015) the Mission has opted to support the development of training module for judges and prosecutors in order to ensure the sustainability of training efforts of Judicial and Prosecutorial Training Centres in RS and FBH in the area of combating trafficking in human beings.

This module is targeted at helping legal trainers in Bosnia and Herzegovina to develop and conduct training activities aimed at strengthening capacities of judges and prosecutors to recognize criminal offence of trafficking in human beings, effectively prosecute and punish offenders while ensuring protection of victims.

The training material comprises a Handbook for training judges and prosecutors and Trainer's Toolkit. The Handbook contains in-depth information on legislative, procedural, institutional and policy framework. The Trainer's toolkit includes guidelines and tips for trainers including the overall design of training sessions based on the Handbook for training judges and prosecutor. However trainers are advised to tailor the materials to particular training session and update them with according to eventual changes to the applicable legislation.

This module is complemented by the Compendium of Jurisprudence containing the relevant jurisprudence of adjudicated trafficking cases in Bosnia and Herzegovina as well as the relevant jurisprudence from other jurisdictions.

Предговор

Мисија ОЕБС-а у Босни и Херцеговини активно подржава напоре у борби против трговине људима, од 2003. године. У том смислу, Мисија сарађује са локалним партнерима и институцијама, како би се осигурала већа заштита и подршка жртвама овог тешког кривичног дјела и како би се осигурало да постоје одговарајући институционални и законодавни инструменти.

У складу са стратешким циљевима дефинисаним акционим планом Стратегије за борбу против трговине људима (2013-2015), Мисија је одлучила да подржи израду материјала за обуку судија и тужилаца у циљу осигурања одрживости едукативних напора Центара за едукацију судија и тужилаца у РС и ФБиХ у области борбе против трговине људима.

Овај материјал настоји помоћи правним едукаторима у Босни и Херцеговини да развију и одржавају едукативне активности намијењене јачању капацитета судија и тужилаца на препознавању кривичног дјела трговине људима, ефикасном гоњењу и кажњавању починилаца кривичног дјела уз истовремено осигуравање права жртва.

Материјал се састоји од *Приручника за обуку судија и тужилаца* и *Практикум за едукаторе*. Приручник за обуку садржи информације о законодавном, процесном институционалном и стратешком оквиру. Практикум за едукаторе садржи препоруке и савјете едукаторима, укључујући и општи план едукација, базираних на *Приручнику за обуку судија и тужилаца*. Едукаторима се наравно савјетује да прилагоде ове материјале конкретним едукацијама и ажурирају их у погледу евентуалних измјена и допуна примјенљивог законодавства.

Овај материјал је допуњен *Сажетим приказом судске праксе* који садржи релевантну јуриспруденцију пресуђених предмета трговине људима из Босне и Херцеговине као и релевантну јуриспруденцију из других јурисдикција.

ТРГОВИНА ЉУДИМА

ПРИРУЧНИК ЗА ОБУКУ СУДИЈА И ТУЖИЛАЦА

Новембар, 2015

I. Правни оквир

I.1. Примјенљиве међународне нормe и стандарди

Трговина људима је веома стара појава. Међутим, први обавезујући међународни документ у којем је употријебљен управо израз „трговина људима“ била је Конвенција о забрани трговине људима и искориштавања проституције других из 1949. године¹, али она није садржавала дефиницију тог појма, па се о томе шта се, у смислу ове конвенције, сматра трговином људима закључивало посредно.

У посљедној деценији 20. вијека дефинисању појма “трговина људима” посвећена је велика пажња јер се увидјело да непостојање адекватне и усаглашене дефиниције тог појма отежава спречавање и сузбијање саме појаве.

Први међународни документ у којем је садржана дефиниција појма „трговина људима“ је **Протокол за спречавање, заустављање и кажњавање трговине људима, нарочито женама и дјецом** (у даљем тексту: Протокол УН-а), којим се допуњава Конвенција Уједињених народа против транснационалног организованог криминала (у даљем тексту: Конвенција УН-а), који су усвојени 15.11.2000. године.² Чланом 3. тачком (а) Протокола УН-а одређено је да, за сврхе тог протокола, *“трговина људима” значи регрутирање, транспорт, трансфер, скривање/пружање уточишта или прихват особа, путем пријетње или употребом силе или других облика принуде, отмице, пријеваре, обмањивања, злоупотребе власти или стања угрожености, давања или примања новца или бенефиција за добијање пристанка особе која има контролу над неком другом особом, у сврху експлоатације. Експлоатација укључује, у најмањој мјери, искориштавање проституције других или друге облике сексуалног искориштавања, присилни рад или услуге, ропство или праксу сличну ропству, покорност или узимање органа.* Дакле, у смислу Протокола УН-а, трговина људима подразумева предузимање одређених радњи учињења уз примјену одређених средстава или начина учињења у сврху експлоатације жртве трговине људима. Чланом 3(б) Протокола УН-а одређено је: *„Пристанак жртве трговине људима на намјеравану експлоатацију изложена у тачки (а) овог члана бит ће неважан када је употријебљено било које средство изложено у тачки (а)“.*

Међутим, према члану 3(ц) Протокола УН-а *“Регрутирање, транспорт, трансфер, скривање или прихват дјетета ради експлоатације сматрат ће се “трговином људима” чак када не укључује ниједно средство предвиђено тачком (а) овог члана”.* Полази се од тога да дијете, због своје недовољне психо-физичке развијености и социјалне незрелости, није у стању да слободно одлучује о свом кретању и врсти и условима рада који ће обављати. Протокол УН-а стриктније него Конвенција о правима дјетета одређује ко се сматра “дјететом”. Чланом 3(д) Протокола УН-а је, без икаквих изузетака и ограничења, одређено да “дијете” значи особа испод 18 година старости. Према томе, за оцјену да ли је особа којом

¹ Ранији међународни документи односили су се на „трговину робљем“, „трговину бијелим робљем“ или „трговину женама и дјецом“.

² Службени гласник БиХ, Међународни уговори, број 3/2002.

се тргује дијете или не, немају значаја домаћи прописи о годинама потребним за стицање пунољетства немају значаја.

Наведени облици експлоатације у чије сврхе се врши трговина људима, као и средства и начини извршења појединих радњи учињења трговине људима, који су наведени у одредби члана 3(a) Протокола УН-а, омогућавају да се, и поред тога што је овај протокол донијет као допунски Конвенцији УН-а против транснационалног организованог криминала, питање трговине људима посматра и као питање људских права.

Протоколом УН-а, државе чланице су обавезане да усвоје законске одредбе и друге мјере које су потребне да се установи као кривично дјело понашање описано као трговина људима, када је оно учињено намјерно (с умишљајем). Сходно члану 34. став 2. Конвенције УН-а, то кривично дјело се у домаћем праву сваке државе чланице треба установити неовисно од транснационалног карактера или укључености организоване криминалне групе. Зависно од основних појмова свог правног система, државе чланице су обавезане на криминализацију покушаја чињења тог кривичног дјела, учествовања као саучесник у том кривичном дјелу и организовања или усмјеравања других особа на његово учињење.

Протокол УН-а садржи и одредбе које се односе на помоћ и заштиту жртава трговине људима, статус жртава трговине људима у државама које их примају и репатријацију жртава трговине људима. Те одредбе предвиђају заштиту приватности и идентитета жртава трговине људима, информисање жртава о релевантном судском и управном поступку и помоћи при презентирању њихових погледа и интереса у одговарајућим фазама поступка против починилаца, могућност добивања компензације за претрпљену штету, провођење мјера да се обезбиједи физички, психички и друштвени опоравак жртава трговине људима, уз сарадњу са невладиним организацијама и другим елементима цивилног друштва, а нарочито да им се обезбиједи: одговарајући смјештај, савјетовање и информисање, посебно у вези са њиховим законским правима, на језику који жртва трговине људима разумије, медицинска, психолошка и материјална помоћ и запослење, могућности за образовање и обуку, те осигурање физичке сигурности жртвама трговине људима док су на територији државе чланице. Међутим, те одредбе углавном представљају препоруке државама чланицама, а само у мањој мјери обавезе. Тако се од држава чланица захтијева само да размотре усвајање законских одредби или других одговарајућих мјера којима се жртвама трговине људима дозвољава да остану на њеној територији привремено или стално. У погледу репатријације наводи се да је пожељно да буде добровољна. Државе чланице се обавезују да тај повратак обаве уз дужни обзир према сигурности те особе, а држава чланица која враћа жртву и према статусу правног поступка који је у вези с чињеницом да је особа жртва трговине.

Такође, Протокол УН-а садржи одредбе које се односе на спречавање трговине људима, сарадњу држава чланица на њеном сузбијању и друге мјере. У завршним одредбама установљена је обавеза држава чланица да мјере изложене у Протоколу УН-а тумаче и примјењују тако да не дискриминирају особе по основу

тога што су жртве трговине људима, те да тумачење и примјена тих мјера буде у складу са међународно признатим принципима о недискриминацији.

За успостављање међународних стандарда у борби трговине људима значајна је и **Конвенција Вијећа Европе о борби против трговине људима**³ (у даљем тексту: Конвенција ВЕ). У њој се трговина људима квалифицира као кршење људских права и напад на достојанство и интегритет човјека. Њени примарни циљеви су осигурање поштивања права жртава и њихова заштита, борба против трговине људима и унапређење међународне сарадње у борби против трговине људима. Конвенција ВЕ се примјењује на све облике трговине људима било да је она национална или транснационална и било да је повезана са организованим криминалом или не. Сама трговина људима се дефинише на истовјетан начин као у Протоколу УН-а, а жртвом се сматра свака физичка особа која је предмет трговине људима у смислу те конвенције. Конвенција ВЕ промовира свеобухватан приступ борби против трговине људима који подразумијева превенцију трговине људима, заштиту права жртава и гоњење починилаца.

У погледу превенције, Конвенција ВЕ предвиђа различите мјере: на националном плану, координацију тијела задужених за борбу против трговине људима, информативне кампање усмјерене, прије свега, према рањивим групама, мјере за обесхрабривање потражње и граничне мјере, укључујући и оне које се односе на сигурност и контролу докумената.

Ради унапређења права жртава, Конвенција ВЕ инсистира на мјерама које требају осигурати једнакост сполова, идентификацију жртава трговине људима како би се избјегло да се оне третирају као нерегуларни мигранти или делинквенти, помоћ жртвама, њихов физички и психички опоравак, боравишне дозволе за жртве трговине људима и одштету жртвама.

Конвенција ВЕ садржи посебна поглавља посвећена материјалном и процесном кривичном праву. Њихове одредбе установљавају посебне обавезе за државе потписнице: криминализацију трговине људима, кориштења услуга жртава трговине људима, дјела везаних за путне и личне исправе, покушаја или сарадње у трговини људима, предвиђење одговорности правних особа, прописивање санкција које ће бити одговарајуће и одвраћајуће, те заплену и одузимање средстава и прихода кривичних дјела као и затварање објеката кориштених у сврху трговине људима. Од држава страна се тражи да као квалифициране облике трговине људима предвиде оне при чијем чињењу је крајњим или озбиљним немаром доведен у опасност живот жртве, чије су жртве дјеца, оне који су учињени од стране државног службеника док је на функцији и оне учињене у оквиру криминалне организације. Такође, од страна уговорница се захтијева да се, у складу са основним принципима њиховог правног система, осигура несанкционирање жртава трговине људима због учествовања у забрањеним дјелатностима онда када су биле присиљене на то. У процесном погледу, Конвенција ВЕ захтијева осигурање кривичног гоњења трговине људима неовисно од захтјева жртве али и по пријави жртве, усвајање законских мјера за

³ Службени гласник БиХ, Међународни уговори, број 14/07.

заштиту жртава, свједока, особа које сарађују са правосудним органима и чланова њихових породица, предвиђање различитих врста заштите: физичке заштите, пружања новог пребивалишта, измјене идентитета и помоћ у добијању посла, те посебних мјера заштите дјеце.

Посебно је значајно што Конвенција ВЕ предвиђа механизме надгледања имплементације њених одредби од страна уговорница – Групу експерата у борби против трговине људима (ГРЕТА) и Вијеће страна.

Борби против трговине људима посвећује се одговарајућа пажња и у оквиру Европске уније. Иако није обавезујућа за БиХ, за идентификацију међународних стандарда, значајна је **Директива 2011/36/ЕУ Европског парламента и Вијећа о спречавању и сузбијању трговине људима и заштити њених жртава те о замјени Оквирне одлуке Вијећа 2002/629/ПУП**⁴ (у даљем тексту: Директива ЕУ). Ова директива трговину људима дефинише нешто потпуније него Протокол УН-а и Конвенција ВЕ. Осим радњи учињења и облика искориштавања у сврху којих се врши трговина људима наведених и у тим документима, Директива ЕУ прописује да радње учињења трговине људима укључују и размјену или пренос контроле над особама које су предмет трговине, а као облици искориштавања у сврху којих се врши трговина људима изричито су наведени и просјачење и искориштавање криминалних активности. Од држава чланица се захтијева да предузму потребне мјере како би се осигурало да потицање, помагање, саучинитељство или покушај учињења трговине људима буду кажњиви. Као најмања мјера максималне казне, која ће бити прописана за кривично дјело трговине људима одређује се казна затвора у трајању од пет односно десет година ако је трговина људима учињена над дјететом или жртвом која је била изузетно беспомоћна, од стране злочиначке организације или ако је при њеном учињењу намјерно или из грубе непажње угрожен живот жртве или ако је трговина људима учињена уз употребу тешког насиља или је имала за посљедицу посебно тешку штету за жртве. Ако су ови квалифицирани облици трговине људима учињени од стране јавних службеника у вршењу њихових задатака, то ће се сматрати отежавајућом околношћу. Државе чланице су обавезане да предузму потребне мјере како би се осигурало да правне особе могу одговорати за кривична дјела трговине људима. Прописани су услови одговорности и санкције за правне особе. Државе чланице су обавезане да предузму потребне мјере како би се осигурало одузимање и заплијена предмета и имовинске користи остварене кривичним дјелом. Такође, од држава чланица се захтијева предузимање потребних мјера како би се искључило гоњење и кажњавање жртава за њихову укљученост у кривична дјела која су биле присиљене учинити као непосредну посљедицу тога што су биле жртве трговине људима. У Директиви ЕУ је посебна пажња посвећена осигурању мјера помоћи и подршке жртвама трговине људима, њиховој заштити у кривичном поступку, а нарочито дјеци жртвама, те накнади штете жртвама. Државе чланице су обавезане и на предузимање потребних мјера за спречавање трговине људима.

На потребу третирања трговине људима као, прије свега, питања људских права указују и **Препоручени принципи и смјернице за питања људских права**

⁴ Службени лист Европске уније, број L 101/1 од 15.04.2011. године.

и трговине људима (2002) Високог комесара УН-а за људска права. Њима се, између осталог, указује да је од суштинске важности да људска права буду у средишту свих мјера које се предузимају у циљу спречавања и заустављања трговине људима, те да оне не смију негативно да утичу на људска права и достојанство личности, а посебно на права оних који су жртве трговине.

Осим наведених, за сузбијање трговине људима значајни су и неки други међународни документи, чије је потписник и БиХ.

Тако, **Конвенција Уједињених народа за елиминацију свих облика дискриминације жена**⁵ утврђује обавезу држава чланица да предузимају све одговарајуће мјере, укључујући и законодавне, ради сузбијања свих облика трговине женама и искориштавања проституције жена.

Конвенција Уједињених народа о правима дјетета⁶ обавезује државе чланице да предузму све одговарајуће националне, билатералне и мултилатералне мјере за спречавање отмице, продаје или трговине дјецом у било ком циљу и облику. Њеним **Факултативним протоколом о продаји дјете, дијечјој проституцији и дијечјој порнографији**⁷ државе чланице су се обавезале да забране продају дјете, дијечју проституцију и дијечју порнографију, одређено је значење појмова „продаја дјете“, „дијечја проституција“ и „дијечја порнографија“, те одређена дјела и активности које, као минимум, морају бити обухваћена кривичним законом.

За сузбијање трговине људима важне су и конвенције Међународне организације рада, посебно **Конвенција број 29 о принудном или обвезном раду**,⁸ која садржи дефиницију појма „принудни или обавезни рад“ и **Конвенција број 182 о најгорим облицима искориштавања дијечјег рада**⁹, која садржи дефиницију појма „најгори облици искориштавања дијечјег рада“.

О овим и неким другим међународним актима, биће ријечи при обради домаћег кривично-правног (материјално-правног и процесно-правног) оквира за борбу против трговине људима.

1.2. Правни оквир за борбу против трговине људима у Босни и Херцеговини

Основни инструменти за борбу против трговине људима, када је ријеч о њеном сузбијању путем кажњавања починилаца, су домаћи кривични закони:

⁵ Службени лист РБиХ, број 25/93.

⁶ Службени лист РБиХ, број 25/93.

⁷ Службени гласник БиХ – Међународни уговори, број 5/2002.

⁸ Службени лист РБиХ, број 25/93.

⁹ Службени гласник БиХ, Међународни уговори, број 3/01.

Кривични закон Босне и Херцеговине¹⁰ (у даљем тексту КЗ БиХ), **Кривични закон Федерације Босне и Херцеговине**¹¹ (у даљем тексту: КЗ ФБиХ), **Кривични закон Републике Српске**¹² (у даљем тексту: КЗ РС) и **Кривични закон Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине**¹³ (у даљем тексту: КЗ БД БиХ). Сви ови закони, осим, за сада, КЗ ФБиХ, у складу са подјелом законодавне надлежности у кривично-правној материји између државе БиХ и њених ентитета, прописују кривично дјело трговине људима. Те одредбе као и одредбе којима су прописана нека друга кривична дјела којима се кривично-правно санкционирају понашања слична или повезана са трговином људима, биће касније детаљније представљене. У супротстављању трговини људима кривичноправним средствима, сви ови кривични закони су значајни не само због прописивања појединих кривичних дјела у њиховим посебним дијеловима, него и због бројних института које садрже њихови општи дијелови а који се односе на кривично дјело и кривњу, основе искључења постојања кривичног дјела и кривње, стадије у извршењу кривичног дјела, саучесништво, систем кривичних санкција, одузимање имовинске користи прибављене кривичним дјелом и одговорност правних особа за кривична дјела. Усклађеност домаћег кривично-правног оквира за супротстављање трговини људима са међународним стандардима у овој области зависи и од начина на који су они регулисани у домаћим кривичним законима.

С тим у вези, у домаћи правни оквир за супротстављање трговини људима улазе и посебни закони посвећени одузимању имовинске користи прибављене кривичним дјелом. У Федерацији Босне и Херцеговине (у даљем тексту: ФБиХ) то је **Закон о одузимању незаконито стечене имовине кривичним дјелом**¹⁴, а у Републици Српској (у даљем тексту: РС) – **Закон о одузимању имовине стечене извршењем кривичног дјела**¹⁵. О одузимању имовинске користи прибављене кривичним дјелом трговине људима биће ријечи у посебном одјелу овог приручника.

Правила кривичног поступка по којима су дужни поступати општински односно основни судови, кантонални односно окружни судови, Апелациони суд БД БиХ, Врховни суд ФБиХ, Врховни суд РС и Суд Босне и Херцеговине (у даљем тексту: Суд БиХ), те тужилац и други учесници у кривичном поступку када поступају у кривичним стварима, као што су кривична дјела трговине људима, прописана су односним законима о кривичном поступку: **Законом о кривичном поступку Босне и Херцеговине**¹⁶ (у даљем тексту: ЗКП БиХ), **Законом о кривичном поступку Федерације Босне и Херцеговине**¹⁷ (у даљем тексту: ЗКП ФБиХ), **Законом о кривичном поступку Републике Српске**¹⁸ (у даљем тексту:

¹⁰ Службени гласник БиХ, број 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 8/10, 47/14, 22/15 и 40/15.

¹¹ Службене новине ФБиХ, број 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 9/09, 12/10, 8/13, 59/14 и 76/14.

¹² Службени гласник РС, број 49/03, 108/04, 37/06, 70/06, 73/10, 1/12 и 67/13.

¹³ Службени гласник БД БиХ, број 33/13.

¹⁴ Службене новине ФБиХ, број 71/14.

¹⁵ Службени гласник РС, број 12/10.

¹⁶ Службени гласник БиХ, број 3/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, 58/08, 12/09, 16/09, 93/09 и 72/13.

¹⁷ Службене новине ФБиХ, број 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 9/09, 12/10, 8/13, 59/14.

¹⁸ Службени гласник РС, број 53/12.

ЗКП РС) и **Законом о кривичном поступку Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине**¹⁹ (у даљем тексту: ЗКП БД БиХ). О примјени појединих одредби тих закона у кривичним поступцима због кривичних дјела трговине људима биће касније више ријечи у одговарајућим одјељцима овог приручника.

У ФБиХ је донесен и посебан **Закон о сузбијању корупције и организованог криминала у Федерацији Босне и Херцеговине**²⁰. Законом је уређено оснивање Посебног одјела Федералног тужилаштва и Посебног одјела Врховног суда ФБиХ, који је, између осталог, надлежан за кривична дјела Удруживање ради чињења кривичних дјела из члана 340. КЗ ФБиХ и Организовани криминал из члана 342. КЗ ФБиХ, укључујући тиме сва кривична дјела која је учинила група за организовани криминал. Закон је значајан не само због одредаба о стварној и мјесној надлежности за поједина кривична дјела из КЗ ФБиХ него и због тога што садржи неке процесне одредбе које могу бити значајне за процесуирање кривичног дјела Организовани криминал у вези са кривичним дјелом трговине људима (када оно буде уведено у КЗ ФБиХ). Ради се, наиме, о одредбама које се односе на институт сарадника правосуђа. У РС такође постоји **Закон о сузбијању организованог и најтежих облика привредног криминала**²¹, који се примјењује, између осталог, за кривична дјела организованог криминала из члана 383а. КЗ РС и за кривична дјела се елементима организованости као и за кривична дјела повезана са таквим дјелима или учинитељима таквих дјела, а када за поступање нису надлежни Тужилаштво Босне и Херцеговине (у даљем тексту: Тужилаштво БиХ) и Суд БиХ.

Када је ријеч о малољетним учинитељима кривичних дјела па и кривичног дјела трговине људима, начин поступања према њима прописан је у ФБиХ, РС и БД БиХ посебним **законима о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку**.²² Ови закони садрже и материјално-правне и процесноправне одредбе које се примјењује на малољетне учинитеље кривичних дјела. Они такође садрже одређене одредбе о кривичном поступку против починилаца одређених кривичних дјела, прописаних кривичним законом, када се у кривичном поступку као оштећени појављује дијете и малољетна особа.²³

За процесуирање кривичних дјела трговине људима значајни су **закони о заштити свједока под пријетњом и угрожених свједока**. Закони са таквим називом постоје на нивоу БиХ²⁴, ФБиХ²⁵ и БД БиХ²⁶. У РС је та материја регулисана **Законом о заштити свједока у кривичном поступку**²⁷. Тим законима су уређене

¹⁹ Службени гласник БД БиХ; број 33/13.

²⁰ Службене новине ФБиХ, број 59/14.

²¹ Службени гласник РС, број 112/07.

²² Службене новине ФБиХ, број 7/14, Службени гласник РС, број 13/10 и 61/13 и Службени гласник БД БиХ, број 44/11.

²³ Међу тим таксативно наведеним кривичним дјелима, ни у једном од ових закона не налази се кривично дјело трговине људима. Међутим, могу се очекивати измјене тих закона с обзиром да се међу тим кривичним дјелима (у законима РС и БД БиХ) налази кривично дјело Трговина људима ради вршења проституције, а законске одредбе којима су била прописана та кривична дјела у односним кривичним законима брисане су приликом увођења у те кривичне закона кривичног дјела – Трговина људима.

²⁴ Службени гласник БиХ, број 3/03, 21/03, 61/04, 55/05.

²⁵ Службене новине ФБиХ, број 36/03.

²⁶ Службени гласник БД БиХ, број 10/03, 8/07 и 19/07.

²⁷ Службени гласник РС, број 48/03.

мјере које осигуравају заштиту свједока под пријетњом и угрожених свједока у поступцима које воде судови и тужилаштва у БиХ. О њима ће бити нешто више ријечи у дијелу приручника који се односи на кривични поступак због кривичних дјела трговине људима.

Заштита свједока у кривичним поступцима пред Судом БиХ регулисана је **Законом о програму заштите свједока у Босни и Херцеговини**.²⁸ Програм заштите прописан тим законом, између осталог, може се примијенити и када се доказује неко од кривичних дјела против човјечности и вриједности заштићених међународним правом. У ту групу кривичних дјела, у КЗ БиХ, уврштено је и кривично дјело трговине људима.

Начин и поступак пружања међународне правне помоћи у кривичним стварима уређен је **Законом о међународној правној помоћи**.²⁹

За положај жртава трговине људима–странаца значајан је и **Закон о кретању и боравку странаца и азилу**.³⁰ Тим законом регулисан је привремени боравак из хуманитарних разлога за странце који не испуњавају опште услове за одобрење боравка ако су жртве организованог криминала односно трговине људима, а с циљем пружања заштите и помоћи у опоравку и повратку у земљу уобичајеног мјеста боравка или у земљу која их прихвата. Странац којем је одобрен привремени боравак из хуманитарних разлога као жртви трговине људима, чији је боравак у БиХ неопходан због сарадње с надлежним органима ради истраге на откривању и процесуирању кривичног дјела трговине људима, има право на: адекватан и сигуран смјештај, приступ хитној медицинској заштити, психолошку помоћ, информисање о правном статусу, правну помоћ у току кривичног и других поступака у којима остварује друга права, приступ тржишту рада под условима који се примјењују према странцу, као и приступ професионалној обуци и едукацији, а дијете које има одобрен привремени боравак као жртва трговине људима има приступ образовању. Према овом закону, Министарство сигурности БиХ је одговорно за осигурање посебне заштите и помоћи жртвама трговине људима у сврху њиховог опоравка и повратка у земљу уобичајеног мјеста боравка или у земљу која га прихвата и обавезано је да подзаконским прописом утврди правила и стандарде у поступању као и друга питања у вези с прихватом жртава трговине људима, њиховог опоравка и повратка (репатријације). Ради провођења тог закона прописано је, између осталог, оснивање центара за смјештај жртава трговине људима. Овим законом изричито су регулисана и нека питања статуса странаца починилаца кривичног дела трговине људима. Тако ће странцу који је ушао и борави на територији БиХ виза бити поништена односно отказаће му се право на боравак ако организује или на било који начин учествује у трговини људима. Ако је странац правоснажно осуђен за трговину људима или кријумчарење људи може му бити изречена мјера протјеривања из БиХ.

²⁸ Службени гласник БиХ, број 36/14.

²⁹ Службени гласник БиХ, број 53/09 и 58/13.

³⁰ Службени гласник БиХ, број 36/08 и 87/12. Вијеће министара БиХ је на 14. сједници, одржаној дана 10.07.2015. године, утврдило Приједлог Закона о азилу, а на 16. сједници, одржаној дана 23.07.2015. године и Приједлог Закона о странцима.

У складу са чланом 56. Закона о кретању и боравку странаца и азилу, Министарство сигурности БиХ донијело је **Правилник о заштити странаца жртава трговине људима**³¹ (у даљем тексту: Правилник), којим су утврђена правила и стандарди у поступању као и друга питања у вези са прихватом, опоравком и повратком странца жртве трговине људима.

На приједлог Државног координатора за борбу против трговине људима и илегалне имиграције, Министарство за људска права и избјеглице БиХ донијело је **Правила о заштити жртава и свједока жртава трговине људима држављана Босне и Херцеговине**³² (у даљем тексту: Правила). Њима су утврђена начела и заједнички стандарди рада који се односе на поступак идентификације, организацију заштите и помоћи, примарну и секундарну превенцију и остале активности у вези са заштитом и пружањем помоћи жртвама трговине људима и свједоцима жртвама трговине људима држављана БиХ, а која су обавезна проводити надлежне институције у БиХ и овлаштене организације. Међу надлежним институцијама су органи унутарњих послова, тужилаштва и судови.

С обзиром да још нису усвојене одговарајуће допуне КЗ ФБиХ којима ће се и у тај закон увести кривично дјело трговине људима, може се рећи да домаћи правни оквир још увијек не омогућава дјелотворну борбу против трговине људима и заштиту права жртава.

1.3. Комплексност кривичног дјела трговине људима и сродних кривичних дјела

Стварна успјешност у борби против трговине људима зависи и од правилног разумијевања односних кривично-правних одредби.

Чланом 186. КЗ БиХ прописано је кривично дјело - Међународна трговина људима, а члановима 198а. КЗ РС и 207а КЗ БД БиХ прописано је кривично дјело - Трговина људима. Док је у КЗ БиХ кривично дјело Међународна трговина људима уврштено у Главу XVII – Кривична дјела против човјечности и вриједности заштићених међународним правом, у КЗ РС и КЗ БД БиХ наведена кривична дјела су уврштена у Главу XIX тих закона – Кривична дјела против сполног интегритета односно Кривична дјела против сполне слободе и морала.

Иако је одређивање конститутивних елемената кривичног дјела трговине људима у поменутих међународним документима имало за циљ стварање јединственог појма тог кривичног дјела ради ефикаснијег сузбијање трговине људима на међународном плану, у БиХ кривично дјело трговине људима није на

³¹ Службени гласник БиХ, број 49/13.

³² Службени гласник БиХ, број 66/07.

јединствен начин прописано у КЗ БиХ, КЗ РС и КЗ БД БиХ. То отежава разумијевање и примјену ионако комплексног законског описа овог кривичног дјела као и разликовање овог кривичног дјела од других повезаних кривичних дјела.

Чланом 186. ставом 1. КЗ БиХ прописан је основни облик **кривичног дјела - Међународна трговина људима** чији је предмет пунољетна особа и одређено да га чини онај *„ко употребом силе или пријетњом употребе силе или другим облицима принуде, отмицом, преваром или обманом, злоупотребом власти или утицаја или положаја беспомоћности или давањем или примањем исплата или других користи, како би приволио лице које има контролу над другим лицем, врбује, превезе, преда, сакрије или прими лице у сврху искориштавања тог лица у држави у којој то лице нема пребивалиште или чији није држављанин“*. Ставом 7. одређено је: *„Искориштавање у смислу става (1) овог члана подразумева: проституцију другог лица или друге облике сексуалног искориштавања, присилни рад или услуге, ропство или њему сличан однос, служење, одстрањивање дијелова људског тијела или какво друго искориштавање.“*

За остварење овог основног облика овог кривичног дјела потребно је да је предузета једна или више радњи учињења наведених у диспозицији, да су та или те радње предузете на један или више начина наведених у истој диспозицији, да је радња учињења предузета у сврху искориштавања особе која је предмет радње како је то одређено у ставу 7. и то у држави у којој та особа нема пребивалиште или чији није држављанин.

Радње учињења кривичног дјела - Међународна трговина људима из члана 186. став 1. КЗ БиХ одређене су алтернативно.

Прва од алтернативно одређених радњи учињења овог кривичног дјела је **врбовање**. Врбовање неке особе подразумева радње којима се та особа привољава на поступак који би требао резултирати њеним довођењем у ситуацију или услове у којима ће бити предмет искориштавања или којима се та особа привољава на само намјеровано искориштавање. С обзиром на у закону одређена средства или начине извршења радњи учињења трговине људима, врбовање обухвата не само радње придобивања жртве трговине људима на намјеровано искориштавање, дакле, не само радње којима се утиче на вољу будуће жртве трговине људима да предузме радњу која би требала резултирати њеним искориштавањем, него и радње које представљају просто прибављање особе која ће бити предмет трговине људима и при чијем извршењу воља те особе уопште није укључена или се оне предузимају потпуно против њене воље (напримјер, врбовање путем отмице или давањем новца особи која има контролу над другом особом).

Под **превозом** се подразумева преношење неким превозним средством особе с једног мјеста на друго. Да би се превоз особа сматрао радњом трговине људима, потребно је да је превоз вршен уз примјену средстава и начина наведених у члану 186. став 1. КЗ БиХ и да је вршен како би се особа која се превози подвргла искориштавању у држави у којој нема пребивалиште или чији није држављанин. Превоз особа, под наведеним условима, сматраће се радњом трговине људима

неовисно од тога да ли је превоз сам од себе легалан или не. Уз услове из члана 186. став 1. КЗ БиХ, трговцем људима ће се, дакле, сматрати и онај ко као регистрани превозник изврши превоз особа које су формално испуњавале све претпоставке за превоз.

Успјешно врбовање има за непосредну посљедицу не само придобијање или прибављање особе за намјеровано искориштавање него и успоставу контроле над врбованом особом која подразумијева значајна ограничења њене слободе (кретања, одлучивања и/или дјеловања). Начини успостављања контроле над врбованом особом су различити. У правилу, врбоватељ контролу успоставља одузимањем идентификационих или путних исправа од врбоване особе и обавезивањем жртве да врбоватељу врати новац који је потрошио како би јој обезбједио потребне исправе, платио превоз и трошкове током превоза (трошкове исхране, смјештаја). У дуг који жртва има према врбоватељу често улази и провизија врбоватеља за проналажење посла особи која је врбована. Контрола над жртвом трговине људима успоставља се и изолацијом жртве, пријетњама да ће због нерегуларног статуса или нелегалног рада који обавља бити кажњена и депортована уколико помоћ потражи у полицији или на неком другом мјесту, пријетњама да ће озбиљно зло бити нанијето члановима њене породице ако се не повинује захтјевима трговаца, физичком принудом (премлаћивањем и сексуалним злостављањем), али и одржавањем жртве у заблуди у погледу природе посла који ће обављати или услова под којима ће га обављати и правих намјера оних којима се повјерила.

Предаја особе као радња учињења кривичног дјела трговина људима у ствари се и састоји у преношењу те контроле над особом којом се тргује - другој особи. Због тога, предаја особе као радња учињења трговине људима се не мора увијек састојати у физичкој испоруци особе која је предмет трговине другој особи него је предају могуће извршити и преношењем средстава контроле над таквим особама на другу особу. Предајом се жртва ставља на располагање другој особи.

Трговина људима је дјелатност која се држи у тајности јер се врши у забрањене сврхе и јер садржи озбиљна кршења основних људских права и слобода особа којима се тргује. Стога је саставни дио процеса трговине људима сакривање њених жртава чији је циљ омогућавање окончања процеса трговине и остварење њеног циља. **Сакривање** се састоји од радњи којима се особа којом се тргује смјешта на мјесто које је непознато другим особама а, ако је сâмо мјесто гдје та особа бива смјештена познато или видљиво и другима, сакривање се састоји од радњи којима се осигурава да њено присуство на том мјесту не буде примјећено.

Посљедња у низу алтернативно одређених радњи учињења је **пријем** особе. Примање особе као радња учињења трговине људима, представља у ствари преузимање контроле над особом која је предмет трговине од друге особе.

Да би ове радње представљале радње учињења кривичног дјела – Међународна трговина људима из члана 186. став 1. КЗ БиХ, потребно је да су извршене примјеном начина или средстава наведених у тој законској одредби.

Као облике принуде, путем којих наведене радње морају бити учињене да би се сматрале радњама трговине људима, члан 186. став 1. КЗ БиХ изричито наводи употребу силе или пријетњу употребом силе. **Употреба силе** је употреба физичке, тјелесне снаге, али и механичке, хемијске или било које друге снаге према некој особи којом се настоји утјецати на њену вољу и понашање или на вољу и понашање неке друге особе. Одредбом члана 1. став 32. КЗ БиХ³³ одређено је да се силом сматра и примјена хипнозе или омамљујућих средстава, с циљем да се неко против своје воље доведе у несвјесно стање или онеспособи за отпор. Сила може бити апсолутна (*vis absoluta*) или компулзивна (*vis compulsiva*), непосредна или посредна.

Пријетња употребом силе је стављање у изглед употребе силе како би се нека особа навела на неко чињење, нечињење или трпљење. Пријетња мора бити озбиљна тј. таква да је код особе која се принуђава могла створити убјеђење да је остварива и да ће бити остварена.

Други облици принуде ће постојати у случају стављања у изглед особи која се принуђава неког другог зла (не саме употребе силе) као и у случају употребе других радњи и поступака којима се искључује њена слобода одлучивања и дјеловања односно којима се утче на њу да донесе одлуку у одређеном правцу и да дјелује на начин на који она не би дјеловала да нема принуде. Принуда се може јавити и у облику одузимања идентификационих или путних исправа особи која се принуђава, те њене социјалне изолације, изгладњавања, пријетњи да ће бити испоручена органима власти, кажњена и депортована због нелегалног боравка или рада, пријетњи одмаздом над члановима њене породице, уцјене.

Отмица је противправно одузимање или ограничење слободе кретања друге особе с циљем да се она или неко други принуди на неко чињење, нечињење или трпљење.

Као средства извршења радњи трговине људима, члан 186. став 1. КЗ БиХ наводи и превару и обману. **Обмана** је лажно приказивање чињеница које је код оног ко се обмањује створило убјеђење да те и такве чињенице заиста постоје. Обмана се може извршити и лажним приказивањем правних посљедица неког поступка или уопште лажним приказивањем права. **Превара** је лажно приказивање чињеница учињено, ријечима или конклюдентним радњама, с циљем прибављања материјалне користи и које је резултирало материјалном штетом за особу која је била предмет преваре или неку другу особу.

Према члану 186. став 1. КЗ БиХ, **злоупотреба овласти или утицаја** је такође један од начина извршења радњи учињења трговине људима. Она претпоставља постојање посебног односа између онога ко злоупотребљава овласт или утицај и онога ко је предмет злоупотребе. Тај однос карактеризира подређеност или зависност овога другог у односу на првога и управо тај однос починилац искориштава да би подређеног или зависног од себе навео на одређено понашање. О злоупотреби овласти или утицаја може се говорити и у случају када

³³ Члан 2. став 31. КЗ ФБиХ, члан 147. став 23. КЗ РС, члан 2. став 28. КЗ БД БиХ.

се особа која се налази у подређеном или зависном положају наводи на одређено понашање давањем или обећањем одређених погодности. Однос подређености или зависности не мора произилазити из неког формалног основа (радног, службеног, законског или уговорног односа). Он може бити и резултат фактичког стања односа између двије особе и бити, на примјер, одраз ауторитета односно утицаја који једна особа има код друге особе. Тако би злоупотреба утицаја постојала и у случају свјесног искориштавања утицаја и ауторитета који нека особа има над пасивним субјектом како би се навео на одређено понашање и онда када то навођење није садржавало наговјештавање одређених погодности или штетних посљедица за пасивног субјекта уколико не поступи на одређени начин. Злоупотреба би се у том случају састојала у свијести да ће особа која се наводи на одређено понашање жељети да удовољи особи која код ње ужива ауторитет или под чијим је утицајем и у свјесном искориштавању таквог односа за навођење те особе на одређено понашање.

Положај беспомоћности, чија се злоупотреба у члану 186. став 1. КЗ БиХ наводи као један од могућих начина предузимања радњи учињења трговине људима, уобичајено подразумијева положај у којем особа нема стварне ни прихватљиве алтернативе него да се покори тој злоупотреби.³⁴ Да би се радило о злоупотреби положаја беспомоћности неке особе неопходно је утврдити да је починилац био свјестан таквог стања или положаја одређене особе и да је свјесно искористио такво њено стање како би је навео на одређено понашање. Узроци положаја беспомоћности неке особе могу бити различити (тежак материјални положај, илегални или привремени боравак у некој земљи, непосједовање радне дозволе, физичка или ментална слабост, трудноћа или животна доб).

Као начине учињења радњи трговине људима, члан 186. став 1. КЗ БиХ наводи још и **давање или примање исплата или других користи како би се приволила особа која има контролу над другом особом**. Ријеч је о приволи на преношење контроле над том другом особом. Контрола коју нека особа има над другом особом може се заснивати на неком правном основу (на примјер, контрола родитеља или старатеља над малољетним дјететом, контрола затворског особља над особама које се налазе на издржавању казне затвора) али и на неком противправном основу (на примјер, у случају дужничког ропства).

Врбовање, превоз, предаја, сакривање или примање особе на наведене начине или употребом наведених средстава, представљаће трговину људима само ако су вршени **у сврху искориштавања те особе**. Намјера подвргавања особе, која је предмет наведених радњи, искориштавању је, дакле, конститутивни елемент трговине људима.

КЗ БиХ не даје дефиницију појма “искориштавање” нити таксативно набраја облике искориштавања. Он само, примјера ради, у члану 186. став 7. наводи најчешће облике искориштавања у сврху којих се врши трговина људима. Искориштавање, наиме, подразумијева искориштавање проституције других или друге облике сексуалног искориштавања, присилни рад или услуге, ропство или

³⁴ Члан 2. став 2. Директиве ЕУ.

њему сличан однос, служење, одстрањивање дијелова људског тијела или какво друго искориштавање.

Неки од побројаних облика искориштавања су предмет одређених међународних правних инструмената тако да се њихова садржина разумијева у складу са тим актима, док други облици искориштавања то нису.

Сексуално искориштавање подразумијева, у најмањој мјери, искориштавање неке особе у проституцији, порнографским представама или производњи порнографског материјала.

Присилни или обавезни рад или услуге, у смислу члана 2. Конвенције број 29 о присилном или обавезном раду, је сваки рад или услуга који се захтијева од неке особе под пријетњом ма које казне и за које се та особа није понудила добровољно.

Ропством, у смислу члана 1.(1) Конвенције о спрјечавању трговине робљем и ропства из 1926. године, сматра се статус или положај особе над којом се врше нека или сва овлаштења која су везана за право власништва.

Међународни инструменти не садрже дефиницију појма **ропству сличног односа**, али Допунска конвенција о укидању ропства, трговине робљем и установа и пракси сличних ропству из 1956. године лимитирано набраја праксе и установе сличне ропству и установљава обавезу за државе чланице њиховог потпуног укидања или напуштања.³⁵

Међутим, овако одређени појмови присилног или обвезног рада, ропства и ропству сличног односа не могу да обухвате многе савремене манифестације присилног рада, ропства и ропству сличних поступака. Управо због немогућности да се савремене манифестације ових појава подведу под одредбе постојећих међународних инструмената као облик искориштавања уврштено је **служење** (покорност, слуганство, сужањство, ропска зависност, потчињеност). Оно обухвата установе и праксе сличне ропству, али се не ограничава на њих, а, у односу на ропство, служење се тумачи тако да се односи “на много мање

³⁵ У члану 1. ове конвенције државе чланице су обавезане на потпуно укидање или напуштање:

„а) Дужничког ропства које значи стање или положај који произилази из давања у залог од стране дужника његових особних услуга или услуга особе под његовом контролом као обезбјеђење за дуг, ако вриједност тих услуга разумно процијењена није управљена према исплати дуга или дужина и природа тих услуга није појединачно ограничена или одређена;

б) Кметства које значи положај или стање закупца који је законом, обичајем или споразумом обавезан да живи и ради на земљи која припада другој особи и да пружа неку одређену услугу таквој другој особи, било за награду или не и који није слободан да промијени своје стање;

с) Сваке установе или праксе којом:

Жена, без права да одбије, је обећана или предата у брак након исплате накнаде у новцу или нарави њеним родитељима, старатељу, породици или било којој другој особи или групи; или

супруг жене, његова породица или његово племе има право да је преда другој особи за примљену противвриједност или на други начин, или

Жена, за случај смрти њеног супруга, је подвргнута наслеђивању од стране друге особе;

д) Било које установе или праксе којом дијете или млада особа у доби испод 18 година је предата од стране једног или оба њена родитеља или њеног старатеља другој особи, било за награду или не, с циљем експлоатације дјетета или младе особе или њеног рада.“

далекосежне облике присиле и тиче се укупности радних односа и/или обавеза на рад или услуге, које особа не може избјећи и које не може промијенити.”³⁶

У члану 186. ставу 1. КЗ БиХ, као облик искориштавања у сврху којег могу бити предузете радње учињења кривичног дјела трговине људима изричито се наводи и – **одстрањивање дијелова људског тијела**. Сâм законски текст не захтијева да се то одстрањивање врши у одређеном циљу, на примјер у циљу трансплатације дијелова тијела. Стога за постојање кривичног дјела није неопходно утврдити циљ ради ког је вршено одстрањивање дијелова људског тијела.

Одредба члана 186. став 7. КЗ БиХ не садржи затворену листу облика искориштавања у сврху којих се предузимају радње учињења. Искориштавање у смислу става 1. члана 186. КЗ БиХ, осим наведених, подразумијева и **било какво друго искориштавање**. Радње учињења могу бити предузете, на примјер, у сврху радног искориштавања жртве њеним ангажирањем у неком радном процесу који се одвија под околностима које представљају кршење основних радних стандарда у погледу услова рада, надница односно плата, здравствених и сигурносних услова.³⁷ Када је у питању трговина дјецом, да ли су радње врбовања, превоза, предаје, сакривања или примања дјетета учињене у сврху искориштавања дјетета, треба процијењивати и с аспекта Конвенције број 182 Међународне организације рада о најгорим облицима искориштавања дјечјег рада.³⁸

Кривично дјело - Међународна трговина људима из члана 186. став 1. КЗ БиХ, већ према свом називу, подразумијева међународни карактер трговине људима. Он се, према законском опису дјела, састоји у предузимању радњи учињења **у сврху искориштавања жртве у држави у којој та особа нема пребивалиште или чији није држављанин**. Уколико тај услов није испуњен, постојаће кривично дјело - Трговина људима из члана 198а. КЗ РС односно из члана 207а КЗ БД БиХ.

Чланом 186. став 9. КЗ БиХ одређено је да за постојање кривичног дјела Међународна трговина људима **без утицаја околности да ли је особа која је жртва међународне трговине људима пристала на искориштавања**. Одредба је ширира од одредбе члана 3.(б) Протокола УН-а према којој је пристанак жртве трговине људима на намјеравану експлоатацију неважан када је употребијено било које средство изложено у тачки (а). Према Протоколу УН-а, релевантан је пристанак жртве на намјеравану експлоатацију који није резултат употребе пријетње силом, силе или другог облика принуде, отмице, преваре, обмане, злоупотребе власти над жртвом или стања њене рањивости..

Врбовање, превоз, предаја, сакривање или пријем особа врше се у сврху њиховог искориштавања. Међутим, посљедица кривичног дјела трговине људима

³⁶ П. ван Дјк, Г.Ј.Х. ван Хоф и др., Теорија и пракса Европске конвенције о људским правима, Мулер, Сарајево, 2001., стр. 312-313.

³⁷ О разликовању између радњи предузетих у сврху радног искориштавања жртава трговине људима и рада у условима који су испод стандарних радних услова видјети више у: Л. Каблар-Сарајлић „Трговина људима у сврху радне експлоатације, Референтни материјал с освртом на БиХ“, у издању Мисије ОСЦЕ у БиХ, 2011 и В. Андреес „Forced labour and Human Trafficking“, ILO, 2008.

³⁸ Видјети члан 3. ове конвенције.

није искориштавање особе. Искориштавање особа је крајњи циљ ради којег се врше поједине радње трговине људима, а посљедица тих радњи је успостава контроле над одређеном особом било да се ради о почетном успостављању контроле над њом (као, на примјер, код врбовања) или о преносу већ раније успостављене контроле над њом од стране једне особе другој особи. Стога се може рећи да је посљедица трговине људима повреда слободе неке особе и то или њене физичке слободе или њене слободе одлучивања и дјеловања или обоје.

С обзиром да се законом одређене радње његовог учињења врше у одређеном циљу, ово кривично дјело може се извршити само **са директним умишљајем** који обухвата свијест о радњи, о средству учињења радње, али и свијест да се радње учињења предузимају у сврху искориштавања и хтијење да се управо то догоди.

Кривично дјело – Међународна трговина људима довршено је врбовањем, превозом, предајом, сакривањем или примањем особе примјеном, ако су у питању пунољетне особе, било којег од средстава или начина учињења наведених у одредби члана 186. став 1. КЗ БиХ у сврху њеног искориштавања у држави у којој то лице нема пребивалиште или чији није држављанин. **За постојање довршеног кривичног дјела трговине људима није, дакле, потребно да је остварена сврха ради које се трговина врши.**

Крајњи циљ трговине људима је њихово искориштавање које се, у највећем броју случајева, врши ради стицања финансијске добити. Радње којима се одвија процес трговине људима такође се најчешће врше ради стицања такве добити. Међутим, намјера прибављања противправне имовинске користи није елемент законског описа кривичног дјела трговине људима.

Како је за кривично дјело - Међународна трговина људима из члана 186. став 1. КЗ БиХ прописана казна затвора од најмање пет година, што значи да се починилац може казнити казном затвора у трајању од пет до двадесет година (члан 42. став 1. КЗ БиХ), **покушај** учињења овог кривичног дјела је кажњив.³⁹ Такође, с обзиром на прописану казну, **припремање** овог кривичног дјела је кажњиво.⁴⁰

Постојање **саучесништва, подстрекавања и помагања** при чињењу кривичног дјела - Међународна трговина људима из члана 186. КЗ БиХ, процјењује се и за њих кажњава у складу са општим одредбама о саучесништву (чланови 29-32. КЗ БиХ).

У члану 186. став 2. КЗ БиХ прописано је **кривично дјело - Међународна трговина људима учињено према особи која није навршила 18 година живота.** За његово постојање, за разлику од кривичног дјела из става 1. истог

³⁹ Према члану 26. став 1. КЗ БиХ, кажњив је покушај кривичног дјела за које се може изрећи казна затвора три године или тежа казна.

⁴⁰ Чланом 248. КЗ БиХ прописано је кажњавање онога ко набави или припреми средства или уклони препреке или предузме какву другу радњу која ствара услове за непосредно учињење, али није дио учињења кривичног дјела прописаног законом БиХ за које се може изрећи казна затвора три године или тежа казна.

члана, није потребно да су радње учињења кривичног дјела предузете употребом силе, пријетњом употребе силе или другим облицима принуде, отмицом, преваром или обманом, злоупотребом овласти, или утицаја, или положаја беспомоћности, или давањем или примањем исплата, или других користи како би се приволило лице које има контролу над другим лицем. Уколико је, међутим, приликом предузимања радње учињења трговине малољетном особом примијењено неко од наведених средстава или начина учињења, то представља додатну криминалну количину, која се мора цијенити као отежавајућа околност приликом одмјеравања казне, а, ако сама употреба неког од тих средстава има обиљежја одређеног кривичног дјела, потребно је примијенити одредбе о стицају кривичних дјела.

Кривично дјело из члана 186. став 2. КЗ БиХ садржи, у односу на оно из става 1. истог члана, једну додатну радњу учињења – навођење. **Навођење** подразумијева утицање на другога да предузме неко чињење или нечињење тако да је одлука о чињењу или нечињењу код онога ко је предмет навођења, створена или учвршћена управо због те радње починиоца.

У ставу 4. и 5. члана 186. КЗ БиХ прописани су посебни облици кривичног дјела - Међународна трговина људима.

У ставу 4., а у складу са обавезом страна уговорница из члана 20. Конвенције ВЕ, одређено је да кривично дјело чини онај **„ко кривотвори, прибави или изда путну или личну исправу или користи, задржава, одузима, мијења, оштећује, уништава путну или личну исправу другог лица у сврху омогућавања међународне трговине људима“**. За овај облик кривичног дјела прописана је казна затвора у трајању од једне до пет година. Појам „кривотворење“ у смислу ове законске одредбе потребно је схватити као израду лажне исправе или преиначење праве. Одредба омогућава шире кажњавање од оног које се захтијева одредбом члана 20. Конвенције ВЕ јер прописује као кривично дјело прибављање или издавање путне или личне исправе у сврху трговине људима и онда када се не ради о кривотвореним исправама. Такође, ова законска одредба криминализира не само задржавање, одузимање, оштећење и уништавање (праве) путне или личне исправе друге особе у сврху омогућавања међународне трговине људима него и кориштење путне или личне исправе друге особе у наведену сврху. Пошто управо жртве трговине људима врло често користе путне или личне исправе других особа, при евентуалној примјени ове законске одредбе на жртве трговине људима потребно је имати у виду и одредбу члана 186. став 10. КЗ БиХ. Ова инкриминација отвара бројна питања: питање односа овог кривичног дјела и помагања као облика саучесништва у случају када је ове радње предузела друга особа, а не починилац кривичног дјела трговине људима; питање односа овог кривичног дјела учињеног, на примјер, задржавањем или одузимањем путне исправе и кривичног дјела трговине људима када је те радње предузела иста особа која је и починилац кривичног дјела трговине људима; и питање односа овог кривичног дјела када је неке од поменутих радњи предузела службена особа и неког од кривичних дјела против службене дужности.

У ставу 5. члана 186. КЗ БиХ, у складу са захтјевом из члана 19. Конвенције ВЕ, прописано је **кривично дјело које се састоји у кориштењу услуга жртве**

међународне трговине људима. За разлику од поменуте одредбе Конвенције ВЕ, ова законска одредба као дио законског описа овог кривичног дјела не садржи захтјев да починилац зна да је особа чије услуге користи жртва трговине људима. Међутим, имајући у виду одредбу члана 33. став 2. КЗ БиХ, према којој је починилац крив за нехатно учињење дјела само када то закон изричито прописује, те да у случају кривичног дјела из члана 186. став 5. КЗ БиХ закон не предвиђа кажњавање и за нехат, ово кривично дјело се може учинити само с умишљајем. То значи да починилац мора бити свјестан свих околности које чине законска обиљежја овог кривичног дјела, па и тога да се ради о жртви трговине људима. За ово кривично дјело прописана је казна затвора од шест мјесеци до пет година.

У члану 186. став 3. КЗ БиХ прописан је један од квалифицираних облика кривичних дјела - Међународна трговина људима из члана 186. став 1. и 2. КЗ БиХ. Квалификаторну околност представља посебно својство починиоца. **Починилац је службена особа која је дјела из става 1. или става 2. учинила приликом вршења службене дужности.** Да ли нека особа има својство службене особе, оцјењује се у складу са чланом 1. став 3. и 4. КЗ БиХ. За овај квалифицирани облик кривичног дјела Међународне трговине људима из члана 186. став 3. КЗ БиХ, прописана је казна затвора од најмање десет година. Како је истовјетна казна прописана и за кривично дјело из члана 186. став 2. КЗ БиХ, очито је да дјело из става 3., иако представља теже кривично дјело од оног из става 2., због посебних својстава починиоца, по прописаној казни не представља тежи облик кривичног дјела из става 2. члана 186. КЗ БиХ.

И у ставу 6. предвиђени су квалифицирани облици кривичних дјела из става 1. и 2. члана 186. КЗ БиХ. Они постоје ако је учињењем кривичног дјела из става 1. или 2. **проузроковано теже нарушавање здравља, тешка тјелесна повреда или смрт лица** из става 1. и 2. тога члана. За овај квалифицирани облик прописана је казна затвора од најмање десет година или казна дуготрајног затвора. У вези са овом одредбом, потребно је напоменути да наш закон ипак пропушта инкриминирати један квалифицирани облик трговине људима, чије се инкриминирање тражи чланом 24. Конвенцијом ВЕ – ако је при извршењу кривичног дјела трговине људима дошло до угрожавања живота жртве, намјерно или из тешког немара.

Одредбом члана 186. став 8. КЗ БиХ прописано је **обавезно изрицање сигурносне мјере - Одузимање предмета** из члана 74. КЗ БиХ. Међутим, за разлику од одредби члана 74. КЗ БиХ, ова одредба се односи само на предмете који су употријебљени за извршење дјела а не и на оне који су били намијењени извршењу дјела. Ови други се стога одузимају на основу одредбе члана 74. КЗ БиХ. Одредба члана 186. став 8. КЗ БиХ је, с друге стране, шира од одредбе члана 74. тог закона јер прописује одузимање не само предмета који су употријебљени за учињење дјела него и превозних средстава и објеката употријебљених за учињење дјела.

Чланом 186. ставом 10. КЗ БиХ, у складу са чланом 26. Конвенције ВЕ, одређено је да **против жртве трговине људима неће се водити кривични поступак ако ју је починилац трговине људима присилио да учествује у извршењу другог кривичног дјела и ако је то њено поступање било**

непосредна посљедица њеног статуса жртве трговине људима. Иако се одредба налази у КЗ БиХ, она говори о невођењу кривичног поступка против жртве. Стога се поставља питање њене правне природе. Имајући у виду начело легалитета кривичног гоњења, које је прописано у члану 17. ЗКП БиХ, одредба би се могла тумачити као законом прописани изузетак од тог начела. Међутим, обзиром да не препушта надлежном тужиоцу процјену сврховитости кривичног гоњења жртве трговине људима, не може се рећи да она прописује начело опортунитета кривичног гоњења жртава трговине људима које су учиниле кривично дјело под условима прописаним у тој одредби. Стога је пракси остављено заузимање става да ли ова одредба представља законски основ искључења противправности дјела жртве којим су остварена обиљежја кривичног дјела или околност која искључује кривично гоњење. Појам „присиљена“, који се употребљава у одредби, требало би схватити у контексту средстава и начина учињења дјела који су одређени у ставу 1. овог члана.

Чланом 186а. КЗ БиХ прописано је **кривично дјело - Организована међународна трговина људима.** Његове одредбе прописују кажњавање за учињење кривичног дјела - Међународна трговина људима из члана 186. КЗ БиХ у саставу групе или другог удружења. С обзиром да се, према одредби члана 1. став 17. КЗ БиХ, удружењем сматра било који облик удруживања трију или више особа, инкриминација обухвата учињење дјела у саставу групе људи (члан 1. став 20. КЗ БиХ), организоване групе (члан 1. став 21. КЗ БиХ), групе за организовани криминал (члан 1. став 22. КЗ БиХ) али и другог удружења (члан 1. став 17. КЗ БиХ). У ставу 1. је прописано кажњавање казном затвора од најмање десет година или дуготрајним затвором онога ко организује или руководи групом или другим удружењем које заједничким дјеловањем учини кривично дјело из члана 186. КЗ БиХ. У ставу 2. је прописано кажњавање казном затвора од најмање десет година онога ко учини кривично дјело у оквиру групе или удружења из става 1. или на други начин помаже групу или удружење. У ставу 3. је прописано да ће се на припадника организоване групе или другог удружења примијењивати одредбе члана 250. став 4. и 5. КЗ БиХ. Одредба члана 250. став 4. КЗ БиХ иначе криминализира постајање припадником групе за организовани криминал која заједничким дјеловањем учини или покуша кривично дјело прописано законом БиХ, ако за поједина кривична дјела није прописана тежа казна. Одредба члана 250. став 5. КЗ БиХ прописује могућност ослобађања од казне припадника групе за организовани криминал који открије ту групу.

Измјенама КЗ РС из 2013. године у овај закон унесено је **кривично дјело – Трговина људима (члан 198а.)**. Ово кривично дјело разликује се у свом законском опису од кривичног дјела Међународна трговина људима из члана 186. КЗ БиХ и то не само одсуством околности које овоме дају међународни карактер. Те се разлике односе и на радње учињења и на начин или средства учињења и облике искориштавања у сврху којих се предузимају радње учињења, а и на запријеђене казне. Осим радњи учињења које су наведене у законском опису кривичног дјела из члана 186. став 1. КЗ БиХ, као радње учињења кривичног дјела Трговина људима из члана 198а. став 1. КЗ РС наводе се још: пребацавање, продаја, куповина, посредовање у куповини и држање друге особе. Све те радње, по својој садржини, у највећем броју случајева, могу се подвести под радње учињења кривичног дјела Међународна трговина људима из члана 186. став 1. КЗ БиХ.

Држање неке особе је саставни дио радњи пријема, предаје или скривања друге особе. Пребацавање, које подразумијева превођење друге особе преко државне границе, у себи, у правилу садржи предају или пријем особе, а у неким случајевима и превоз. Продаја, куповина и посредовање у куповини такође подразумијевају ове радње учињења и одређени начин учињења – давање или примање исплата или других користи како би се привољела особа која има контролу над другом особом ради предаје те контроле.

Члан 198а. став 1. КЗ РС као начине учињења или средства учињења наводи: силу, пријетњу или друге облике принуде, отмицу, превару или обману, злоупотребу односа повјерења, зависности или беспомоћности, тешких прилика друге особе, давање или примање новца или друге користи. Уз термилошке разлике у означавању појединих начина и средстава учињења прописаних и у члану 186. став 1. КЗ БиХ, члан 198а. став 1. КЗ РС не прописује да је циљ овог посљедњег начина учињења привољавање особе која има контролу над другом особом. Осим тога, члан 198а. став 1. КЗ РС не предвиђа као начин учињења злоупотребу овласти или утицаја него злоупотребу односа повјерења и зависности а, уз злоупотребу положаја беспомоћности, уноси и злоупотребу тешких прилика друге особе.

Као облике искориштавања или експлоатације у сврху којих се врши трговина људима, члан 198а. став 1. КЗ РС одређује: искориштавање или експлоатацију рада жртве, вршења кривичног дјела, проституције, кориштења у порнографске сврхе, успостављање ропског или неког сличног односа, присилног брака, присилне стерилације, ради одузимања органа или дијелова тијела, ради кориштења у оружаним снагама или друге облике искориштавања.

За кривично дјело из члана 198а. став 1. КЗ РС прописана је казна затвора од најмање три године.

У односу на посебан облик кривичног дјела Међународна трговина људима из члана 186. став 4. КЗ БиХ, који се односи на криминализацију појединих радњи у вези са путним или личним исправама, члан 198а. став 2. КЗ РС не предвиђа као радње учињења тог кривичног дјела: прибављање или издавање идентификационе исправе, њено кориштење, мијењање и оштећење ради извршења кривичног дјела из става 1. За кривично дјело из члана 198а. став 2. КЗ РС је прописана казна затвора од двије до дванаест година.

Члан 198а. КЗ РС садржи више квалифицираних облика кривичног дјела из става 1. и 2. тог члана. Један од њих постоји када су дјела из става 1. и 2. учињена у саставу организоване групе (члан 198а. став 3. КЗ РС), за који је прописана казна затвора најмање пет година. Други квалифицирани облик постоји уколико је кривична дјела из ставова 1-4 учинила службена особа у вршењу службе (члан 198а став 5. КЗ РС), за који је прописана казна затвора најмање осам година. Посебан квалифицирани облик постоји ако је усљед дјела из става 1. и 3. наступила тешка тјелесна озљеда, тешко нарушавање здравља или смрт једне или више особа (члан 198а. став 6. КЗ РС), за који је прописана казна затвора најмање десет година.

КЗ РС такође криминализира кориштење или омогућавање кориштења сексуалних услуга или других видова експлоатације уколико је починилац био свјестан да је ријеч о жртви трговине људима (члан 198а. став 4.) и за то прописује казну затвора од шест мјесеци до пет година.

Члан 198а. КЗ РС такође одређује да престанак жртве на било који облик искориштавања из става 1. тог члана не утиче на постојање кривичног дјела трговине људима (став 7.), те да ће се предмети, превозна средства и објекти кориштени за извршење дјела из тог члана, одузети (став 8.).

Међутим, члан 198а. КЗ РС не садржи одредбу о некажњавању жртве трговине људима која је присиљена да учествује у чињењу кривичног дјела. Стога се кривично-правни статус такве жртве трговине људима оцјењује у складу са законским одредбама о сили и пријетњи односно крајњој нужди.

Трговина малољетним лицима је одређена као посебно кривично дјело у члану 198б. КЗ РС. За постојање основног облика тог кривичног дјела из става 1., за које је прописана казна затвора од најмање пет година, није потребно да су радње учињења извршене на начин или уз примјену средстава наведених у члану 198а. став 1. КЗ РС. Радње учињења тог кривичног дјела и облици искориштавања у сврху којих се оне предузимају су истовјетни онима из члана 198а. став 1. осим што се у члану 198б., као посебан облик искориштавања, наводи незаконито усвојење или њему сличан однос. То отежава разликовање овог кривичног дјела учињеног у циљу незаконитог усвојења и кривичног дјела Заснивање ропског односа и превоз особе у ропском односу из члана 185. став 2. КЗ БиХ које чини онај ко, кршећи правила међународног права, купи, прода, преда другоме или посредује у куповини, продаји или предаји особа које нису навршиле 18 година живота ради, између осталог, усвајања. Уколико су при чињењу дјела из члана 198б. став 1. КЗ РС употребљени посебни начини и средства учињења: сила, озбиљна пријетња или други облици принуде, довођење у заблуду, отмица, уцјена, злоупотреба свог положаја, односа повјерења, зависности или беспомоћности, тешких прилика другог, давање новца или друге користи, онда постоји квалификовани облик кривичног дјела из члана 198б. став 2. КЗ РС, с прописаном казном затвора од најмање осам година. Осим овога, постоје и квалификовани облици прописани и у члану 198а. КЗ РС, те одредбе о нерелевантности престанка малољетника на било који облик искориштавања за постојање кривичног дјела и о обавезном одузимању предмета, превозних средстава и објеката кориштених за извршење кривичног дјела трговине људима.

КЗ РС у члану 198в. прописује посебно кривично дјело - **Организовање групе или злочиначког удружења за извршење кривичних дјела трговине људима и трговине малољетним лицима**. У ставу 1. одређено је као кривично дјело само организовање криминалне групе, удружења или злочиначког удружења за извршење кривичних дјела из члана 198а. и 198б. тог закона и за то прописана казна затвора од три до петнаест година. У ставу 2. је прописана казна затвора од једне до десет година за онога ко постане припадником групе или удружења из става 1. или на други начин помаже групу или удружење.

У члану 207а. КЗ БД БиХ прописано је кривично дјело - **Трговина људима** на истовјетан начин као у члану 186. КЗ БиХ, с тим да законски опис овог кривичног дјела не садржи назнаку да се радње учињења предузимају у сврху искориштавања жртве „у држави у којој та особа нема пребивалиште или чији није држављанин“. Казне прописане за поједине облике кривичног дјела - Трговина људима из члана 207а КЗ БД БиХ су истовјетне онима из члана 186. КЗ БиХ.

У члану 207б. КЗ БД БиХ прописано је кривично дјело - **Организована трговина људима** на нешто другачији начин у односу на кривично дјело - Организована међународна трговина људима из члана 186а. КЗ БиХ. Наиме, кривично дјело из члана 207б. став 1. КЗ БД БиХ, за које је прописана казна затвора од најмање десет година или казна дуготрајног затвора, чини онај ко организује или руководи групом, организованом групом или злочиначком организацијом која заједничким дјеловањем учини или покуша кривично дјело из члана 207а. КЗ БД БиХ док се као облици организовања у члану 186а. КЗ БиХ наводе група или друго удружење. Кривично дјело из члана 207б. став 2. КЗ БД БиХ чини онај ко учини кривично дјело у оквиру групе из става 1. тог члана и за то кривично дјело је прописана казна затвора од најмање десет година. Члан 207б. став 3. КЗ БД БиХ инкриминира само постајање припадником групе из става 1. и за то прописује казну затвора у трајању од најмање једну годину, а у ставу 4. је прописана могућност ослобођења од казне припадника групе из става 1. који ту групу или удружење открије.

Сама појава трговине људима је слична и повезана са неким другим појавама, на примјер, са кријумчарењем људи или навођењем на проституцију. Из повезаности ових појава произилази и повезаност кривичних дјела којима се оне криминализирају. Стога је веома битно истаћи дистинкцију између односних кривичних дјела.

Према одредби члана 189. став 1. КЗ БиХ, **кривично дјело - Кријумчарење људи** чини онај ко у намери прибављања за себе или другог неке користи *недозвољено преведе или омогући превођење једног или више миграната или других особа преко државне границе или ко у ту сврху сачини, набави или посједује лажне путне или личне исправе*. Из самог законског описа видљива је основна разлика између овог кривичног дјела и кривичног дјела - Међународна трговина људима из члана 186. став 1. КЗ БиХ. Радње учињења овог кривичног дјела не предузимају се, дакле, у циљу даљег искориштавања миграната или других особа што је конститутивно обиљежје кривичног дјела трговине људима. С друге стране, конститутивни елемент кривичног дјела Кријумчарење људи из члана 189. став 1. КЗ БиХ је намера прибављања себи или другима неке користи самим предузимањем радње учињења што није законски елемент кривичног дјела из члана 186. став 1. КЗ БиХ. Надаље, законски опис овог кривичног дјела не садржи ниједно од средстава или начина учињења наведених у члану 186. став 1. КЗ БиХ и кријумчарени људи су сагласни са тим да буду кријумчарени. Кривично дјело Кријумчарење људи из члана 189. став 1. КЗ БиХ састоји се од недозвољеног превођења или омогућавања превођења неке особе преко државне границе и стога има прекограничну димензију док кривично дјело из члана 186. став 1. КЗ БиХ може бити учињено и унутар граница једне земље без обзира што се дјело

врши у сврху искориштавања неке особе у држави у којој она нема пребивалиште или чији није држављанин. Осим тога, кривично дјело из члана 189. став 1. КЗ БиХ постоји уколико се ради о „недозвољеном“ превођењу преко државне границе, док кривично дјело из члана 186. став 1. КЗ БиХ, када се састоји, на примјер, од превоза неке особе преко државне границе, може постојати и када је само превођење жртве преко државне границе било формално у сагласности са прописима о преласку државне границе.

У члану 189. став 2. КЗ БиХ прописано је као кривично дјело врбовање, превоз, сакривање, пружање заштите или на други начин омогућавање боравка кријумчарених особа у БиХ. Иако су неке од ових радњи учињења истовјетне онима из члана 186. став 1. КЗ БиХ, оне се разликују од радњи учињења овог кривичног дјела по сврси у коју се врше и одсуству посебних начина или средстава учињења која су наведена у члану 186. став 1. КЗ БиХ.

Међутим, потешкоћу у дистинкцији ових кривичних дјела чини случај предузимања радњи учињења кривичних дјела из члана 189. став 1. и 2. КЗ БиХ у сврху искориштавања кријумчарених особа што је квалификаторна околност за постојање кривичног дјела из члана 189. став 3. КЗ БиХ. У овом случају, само је од ограничене користи истицање да кривично дјело из члана 186. став 1. КЗ БиХ постоји ако су радње учињења предузете уз примјену начина или средстава наведених у тој законској одредби јер члан 189. став 3. КЗ БиХ прописује квалифицирани облик кривичних дјела из става 1. и 2. тог члана уколико је према кријумчареним особама поступано на нечовјечан или понижавајући начин, што је, по својој суштини, примјена појединих начина или средстава учињења из члана 186. став 1. КЗ БиХ.

Као једно од кривичних дјела повезаних са трговином људима истиче се и **кривично дјело Међународно навођење на проституцију** из члана 187. КЗ БиХ и односна кривична дјела у ентитетским кривичним законима и КЗ БД БиХ. Основни облик тог кривичног дјела из члана 187. став 1. КЗ БиХ чини онај *ко ради зараде или друге користи наводи, подстиче или намамљује другог на пружање сексуалних услуга или на други начин омогући његову предају другог ради пружања сексуалних услуга или на било који начин учествује у организовању или вођењу пружања сексуалних услуга у држави у којој та особа нема пребивалиште или чији није држављанин*. Радње навођења, подстицања или намамљивања другог на пружање сексуалних услуга уствари представљају врбовање људи за проституцију. Међутим, ове радње не представљају радње учињења кривичног дјела из члана 186. став 1. због одсуства начина или средстава учињења који се наводе у члану 186. став 1. КЗ БиХ. Осим тога, поступање ради зараде или друге користи није законски конститутивни елемент кривичног дјела Међународна трговина људима из члана 186. став 1. КЗ БиХ. Кривично дјело из члана 187. став 1. КЗ БиХ постојат ће и у случају када се само врбовање врши ради зараде или друге користи, а не ради искориштавања проституције те особе. С друге стране, предаја ради зараде или друге користи другог неке особе ради пружања сексуалних услуга је већ само искориштавање проституције другог као и, у истом циљу, учествовање у организовању или вођењу пружања сексуалних услуга од стране те особе.

Такође, радње учињења кривичних дјела **Искориштавање дјеце и малољетних лица за порнографију из члана 199. КЗ РС, Искориштавање дјетета или малољетника ради порнографије из члана 211. КЗ ФБиХ и Искориштавање дјетета или малољетника ради порнографије из члана 208. КЗ БД БиХ** представљају само сексуално искориштавање оваквих особа док се радње учињења кривичног дјела трговине људима врше у циљу искориштавања жртве и саме по себи још не представљају то искориштавање.

У вези са кривичним дјелом Међународна трговина људима из члана 186. став 1. и 2. КЗ БиХ је и **кривично дјело - Заснивање ропског односа и превоз особа у ропском односу из члана 185. КЗ БиХ.** Кривично дјело из става 1. овог члана чини онај *ко, кршећи правила међународног права, стави другог у ропски или њему сличан однос или га држи у таквом односу, прода, купи, преда другој особи или посредује у куповини, продаји или предаји такве особе или подстрекава другог да прода своју слободу или слободу особе коју издржава или се о њој стара.* При покушају разграничења ова два кривична дјела, потребно је имати у виду да, за разлику од кривичног дјела Међународна трговина људима, први дио законске диспозиције из члана 185. став 1. КЗ БиХ односи се на сâмо стављање или држање другог у ропском или њему сличном односу. Дакле, не ради се о радњама које су предузете у циљу искориштавања другог у виду ропства или њему сличног односа него о самом заснивању ропског односа. За постојање дјела не тражи се ни да се радње заснивања или држања другог у ропском односу врше уз примјену средстава која су наведена у члану 186. став 1. КЗ БиХ. Други дио диспозиције односи се на трговину особама у ропском односу и за постојање кривичног дјела у том случају не тражи се да се она врши у сврху њиховог искориштавања нити уз примјену средстава којима се утиче на вољу трговане особе. Трећи дио диспозиције односи се на врбовање другог у ропски или њему сличан однос. Тај облик кривичног дјела из става 185. став 1. се исцрпљује у самој радњи врбовања односно подстрекавања и за постојање кривичног дјела не тражи се ни посебан начин или средство учињења ни поступање у циљу искориштавања те особе.

Још већи проблем у разграничењу ова два кривична дјела представља одредба члана 185. став 2. КЗ БиХ којом се одређује да кривично дјело чини и онај *ко, кршећи правила међународног права, купи, прода, преда другоме или посредује у куповини, продаји или предаји особа које нису навршиле 18 година живота ради усвајања, одстрањивања дијелова људског тијела, искориштавања радом или у друге противправне сврхе.* Наиме, законски опис овог кривичног дјела садржи, између осталог, радње учињења које су и радње учињења кривичног дјела из члана 186. став 1. КЗ БиХ (предаја) и начине који су и начини учињења кривичног дјела из члана 186. став 1. КЗ БиХ (куповина и продаја односно давање и примање исплата), те сврхе које садржи и законски опис кривичног дјела из члана 186. став 1. КЗ БиХ (сврха искориштавања одстрањивањем дијелова људског тијела или радом).

Сложена законска конструкција кривичног дјела трговине људима и сличност његовог законског описа са законским описима неких других повезаних кривичних дјела су разлози који отежавају правилно разумијевање законског бића кривичног дјела трговине људима и његову дистинкцију од неких других кривичних дјела. Те потешкоће се рефлектују и на сâмо истраживање и

процесуирање кривичних дјела трговине људима јер отежавају одређивање и ограничавање скупа одлучујућих чињеница које је потребно доказивати и утврђивати.

На крају, када је ријеч о кривичном гоњењу и кажњавању трговине људима, потребно је имати у виду да је трговина људима процес током и последице којег могу бити учињена бројна друга кривична дјела како она којима се поврјеђују или угрожавају поједина права и слободе жртава тако и друге вриједности које се штите кривичним законодавством.

1.4. Одговорност правних особа за кривично дјело трговине људима

Конвенција ВЕ захтијева од држава чланица да усвоје законске или друге мјере како би се правне особе могле сматрати одговорним за кривична дјела која су установљена у складу са њом. Конвенција оставља државама чланицама да, у складу са својим правним принципима, предвиде да одговорност правних особа за трговину људима буде кривична, грађанска или административна (члан 22.)

Кривично законодавство у БиХ прописује одговорност правних особа за кривична дјела. Глава XIV КЗ БиХ⁴¹ посвећена је одговорности правних особа за кривична дјела и садржи одредбе које прописују услове за одговорност правних особа за кривична дјела и систем кривичних санкција које се могу изрећи правним особама.

Одговорност правних особа за кривична дјела у кривичном законодавству БиХ није ограничена само за одређена кривична дјела па **правне особе могу одговарати и за кривично дјело трговине људима.**

За кривична дјела могу одговарати све правне особе у складу са значењем које се у кривичним законима даје појму „правна особа“,⁴² осим Босне и Херцеговине, Федерације Босне и Херцеговине, Републике Српске, Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине, кантона, града, општине и мјесне заједнице.⁴³ То значи да за кривично дјело трговине људима, под условима прописаним законима, могу одговарати, на примјер, сви организациони облици привредних друштава, установе, удружења, политичке организације, фондови или финансијске институције.

Да би правна особа била одговорна за кривично дјело потребно је утврдити: 1) постојање кривичног дјела починиоца – физичке особе, 2) учињење тог кривичног дјела од стране починиоца у име, за рачун или у корист правне

⁴¹ Глава IV КЗ ФБиХ, Глава XIV КЗ РС и Глава XIV КЗ БД БиХ.

⁴² Члан 1. став 13. КЗ БиХ, члан 2. став 11. КЗ ФБиХ, члан 147. став 7. КЗ РС и члан 2. став 13. КЗ БД БиХ.

⁴³ Члан 122. став 1. КЗ БиХ, члан 126. став 1. КЗ ФБиХ, члан 125. став 1. КЗ РС и члан 126. став 1. КЗ БД БиХ.

особе и 3) постојање неког од законом прописаних облика доприноса правне особе чињењу кривичног дјела од стране починиоца.⁴⁴

За постојање кривичног дјела починиоца – физичке особе као примарног услова за успостављање одговорности правних особа за кривично дјело потребно је утврдити да је нека физичка особа својим радњама (чињењем или нечињењем) остварила законска обиљежја одређеног кривичног дјела. Стога је **за одговорност правне особе за кривично дјело трговине људима потребно утврдити да је нека физичка особа својим радњама остварила законска обиљежја кривичног дјела трговине људима.**

КЗ БиХ одговорност правних особа за кривична дјела не везује искључиво уз кривична дјела одговорних особа у тим правним особама.

Да би правна особа могла бити одговорна за кривично дјело физичке особе потребно је да постоји околност која кривично дјело починиоца повезује са том правном особом. То је овлаштење починиоца да дјелује у име, за рачун или у корист правне особе. То овлаштење може произилазити из закона или другог правног прописа, из прописа те односне правне особе, из појединачног акта правне особе односно њених управљачких органа или уговора закљученог између починиоца и правне особе. Починилац, дакле, не мора имати водећу позицију у правној особи, па чак ни бити члан правне особе односно њен упосленик. Међутим, **потребно је да је починилац кривично дјело учинио у име, за рачун или у корист правне особе.** КЗ БиХ одговорност правне особе за кривично дјело не ограничава на кривично дјело починиоца који је формалноправно био овлаштен да поступа у име, за рачун или у корист правне особе него је условљава реалним околностима – да је починилац кривично дјело учинио у име, за рачун или у корист правне особе. Стога се о испуњењу тог услова може говорити и када починилац није био формалноправно овлаштен да дјелује у име, за рачун или у корист правне особе, него је на то био фактички овлаштен.

Уз испуњење тог услова, за успостављање одговорности правне особе за кривично дјело починиоца-физичке особе потребно је утврдити и да је остварен **један од сљедећих законом прописаних облика доприноса руководећих или надзорних органа правне особе у чињењу кривичног дјела од стране починиоца:** а) да смисао учињеног кривичног дјела произилази из закључка, налога или одобрења руководећих или надзорних органа правне особе или б) да су руководећи или надзорни органи правне особе утицали на починиоца или му омогућили да учини кривично дјело или ц) да правна особа располаже противправно оствареном имовинском користи или користи предмете настале кривичним дјелом или д) да су руководећи или надзорни органи правне особе пропустили дужни надзор над законитошћу рада радника.⁴⁵ Руководећи или надзорни органи правне особе су органи који су овлаштени на представљање правне особе, доношење одлука у име правне особе и/или вршење контроле или надзора унутар правне особе. Која су тијела или органи правне особе овлаштени да представљају правну особу, да доносе одлуке у име правне особе и/или да врше

⁴⁴ Члан 124. КЗ БиХ, члан 128. КЗ ФБиХ, члан 127. КЗ РС и члан 128. КЗ БД БиХ.

⁴⁵ Члан 124. тачка а) – д) КЗ БиХ, члан 128. тачка а) – д) КЗ ФБиХ, члан 127. тачка а) – д) КЗ РС и члан 128. тачка а) – д) КЗ БД БиХ.

контролу или надзор унутар правне особе одређено је законом или другим прописом, укључујући и прописе правне особе. Међутим, руководећим органима правне особе, у смислу односне одредбе КЗ БиХ, потребно је сматрати и особе или групе особа у правној особи које фактички воде послове правне особе и усмјеравају њено дјеловање. Према томе, одговорност правне особе за кривично дјело могу засновати и радње или пропуштања таквих фактичких руководећих или надзорних органа.

Иако КЗ БиХ одговорност правне особе за кривично дјело везује уз остварење кривичног дјела од стране починиоца - физичке особе, **закон одговорност правне особе не условљава утврђењем кривње починиоца** за то кривично дјело. Уз услове из члана 124. тог закона, правна особа је одговорна за кривично дјело и када учинитељ за учињено кривично дјело није крив.⁴⁶ Уколико постоји неки од основа искључења кривње починиоца кривичног дјела учињеног у име, за рачун или у корист правне особе (напримјер, неурачунљивост или стварна заблуда), то није запрека за успостављање одговорности правне особе за учињено кривично дјело ако су испуњени услови прописани одредбом члана 124. КЗ БиХ.

Против правне особе може се водити кривични поступак и установити њена одговорност за кривично дјело и онда када против починиоца кривични поступак није могуће покренути односно водити из законом прописаних разлога.⁴⁷ Ти разлози су, на примјер, смрт починиоца, душевно обољење починиоца након учињења кривичног дјела усљед којег није способан учествовати у поступку, амнестија или имунитет.

Пошто се стварном сметњом за покретање кривичног поступка може сматрати и непостојање доказа за основу сумњу да је тачно одређена односно идентификована особа починилац кривичног дјела, за чије учињење иначе постоји довољно доказа, могуће је поднијети оптужницу против правне особе за кривично дјело неидентификованог починиоца и, наконведеног поступка, уз испуњење услова из члана 124. КЗ БиХ, донијети пресуду којом ће правна особа бити оглашена одговорном за то кривично дјело.

Одговорност правне особе за кривично дјело не искључује кривњу физичких односно одговорних особа за учињено кривично дјело.⁴⁸

Систем кривично-правних санкција за правне особе чине: казне, условна осуда и мјере сигурности.

Закони предвиђају **три врсте казни за правне особе**: новчану казну, казну одузимања имовине и казну престанка правне особе⁴⁹.

⁴⁶ Члан 125. став 1. КЗ БиХ, члан 129. став 2. КЗ ФБиХ, члан 128. став 2. КЗ РС и члан 129. став 2. КЗ БД БиХ.

⁴⁷ Члан 375. став 2. ЗКП БиХ, члан 396. став 2. ЗКП ФБиХ, члан 398. став 2. ЗКП РС и члан 375. став 2. ЗКП БД БиХ.

⁴⁸ Члан 125. став 2. КЗ БиХ, члан 129. став 2. КЗ ФБиХ, члан 128. став 2. КЗ РС и члан 129. став 2. КЗ БД БиХ.

⁴⁹ Члан 131. КЗ БиХ, члан 135. КЗ ФБиХ, члан 134. КЗ РС и члан 135. КЗ БД БиХ.

Новчана казна која се изриче правној особи не може бити мања од 5.000,00 КМ нити већа од 5.000.000,00 КМ,⁵⁰ а минимум и максимум новчане казне који се може изрећи правној особи за одређено кривично дјело, према КЗ БиХ, КЗ ФБиХ и КЗ БД БиХ, зависи од законом прописане казне за то кривично дјело.⁵¹ Посебна могућност изрицања новчаних казни у већем износу од прописаног предвиђена је ако је предметним кривичним дјелом проузрокована другом штета или је прибављена противправна имовинска корист.⁵²

Законима су прописана три облика **казне одузимања имовине**: одузимање половине имовине правне особе, одузимање већег дијела имовине правне особе и одузимање цјелокупне имовине.⁵³

Казна престанка правне особе може се изрећи ако је дјелатност правне особе у цијелости или у претежној мјери кориштена за учињење кривичног дјела.⁵⁴

Правној особи могу се изрећи и **мјере сигурности: одузимање предмета, објава пресуде и забрана обављања одређене дјелатности**.⁵⁵ За одговорност правних особа за кривично дјело трговине људима значајно је да се мјера сигурности забране обављања одређене дјелатности може изрећи као забрана производње одређених производа или забрана обављања одређених послова или забрана бављења одређеним пословима промета робе или забрана бављења другим дјелатностима.⁵⁶

Закони предвиђају и мјеру **одузимања имовинске користи од правне особе** ако је правна особа прибавила имовинску корист учињеним кривичним дјелом.⁵⁷

Посебним законима могу бити прописане **правне посљедице осуде правне особе** за кривична дјела, па и за кривично дјело трговине људима, које би се састојале у: а) забрани рада на основи дозволе, овлаштења или концесије, изданих од органа стране државе и б) забрани рада на основи дозволе, овлаштења или концесије, изданих од институција БиХ.⁵⁸

⁵⁰ Члан 132. КЗ БиХ, члан 136. КЗ ФБиХ, члан 135. КЗ РС и члан 136. КЗ БД БиХ.

⁵¹ Члан 144. КЗ БиХ, члан 148. КЗ РС и члан 148. КЗ БД БиХ.

⁵² Члан 132. КЗ БиХ, члан 136. КЗ ФБиХ, члан 135. КЗ РС и члан 136. КЗ БД БиХ.

⁵³ Члан 133. став 2. КЗ БиХ, члан 137. став 2. КЗ ФБиХ, члан 136. став 2. КЗ РС и члан 137. став 2. КЗ БД БиХ.

⁵⁴ Члан 134. став 1. КЗ БиХ, члан 138. став 1. КЗ ФБиХ, члан 137. став 1. КЗ РС и члан 138. став 1. КЗ БД БиХ.

⁵⁵ Члан 137. КЗ БиХ, члан 141. КЗ ФБиХ, члан 140. КЗ РС и члан 141. КЗ БД БиХ.

⁵⁶ Члан 139. КЗ БиХ, члан 143. КЗ ФБиХ, члан 142. КЗ РС и члан 143. КЗ БД БиХ.

⁵⁷ Члан 140. КЗ БиХ, члан 144. КЗ ФБиХ, члан 143. КЗ РС и члан 144. КЗ БД БиХ.

⁵⁸ Члан 141. КЗ БиХ, члан 145. КЗ ФБиХ, члан 144. КЗ РС и члан 145. КЗ БД БиХ.

1.5. Права жртвава трговине људима у кривично-правном систему

Иако се у појединим одредбама домаћих закона о кривичном поступку употребљава појам „жртва“,⁵⁹ они не одређује значење израза „жртва“. Међутим, ти закони одређују значење појма „оштећени“. То је особа којој је особно или имовинско право повријеђено или угрожено кривичним дјелом.⁶⁰ Из садржине одредби у којима се употребљава појам „жртва“ може се закључити да се под „жртвом“ подразумева особа непосредно погођена учињењем кривичног дјела јер је била предмет радње учињења. На основу тога се може рећи да се свака жртва кривичног дјела има сматрати „оштећеним“ као једним од учесника кривичног поступка, али и да оштећени не мора увијек бити жртва у наведеном смислу.

За одређивање положаја оштећеног у кривичнопроцесном систему БиХ, потребно је најприје истаћи да он није странка⁶¹ него само један од учесника кривичног поступка. Такав статус у кривичном поступку у БиХ стога има и жртва трговине људима.

Домаћи закони о кривичном поступку не садрже посебну одредбу о правима оштећеног у кривичном поступку. Која права у кривичном поступку има оштећени, па, тиме и жртва кривичног дјела трговине људима, закључује се на основу анализе цјелине одредаба домаћих закона о кривичном поступку.

За разлику од домаћих закона о кривичном поступку, сви поменути међународни документи који се односе на трговину људима садрже одредбе којима су изричито одређена права жртвава трговине људима, па и њихова права у кривично-правном систему држава чланица. Анализа положаја жртвава кривичног дјела трговине људима у домаћем кривично-правном систему стога ће се вршити ослоном на Конвенцију ВЕ којом су државама чланицама, па, тиме и БиХ, наметнуте одређене обавезе у погледу заштите, подршке и статуса жртвава трговине људима.

Посебан Одјељак III Конвенције ВЕ, који је посвећен сигурности и унапређењу права жртвава трговине људима, започиње одредбом о **идентификацији жртвава** (члан 10.). Идентификација одређене особе као жртве трговине људима је и правни и фактички предуслов да би жртва трговине људима могла уживати права која јој као таквој припадају. С друге стране, њена идентификација као жртве трговине људима ће спријечити да се она третира као илегални имигрант, илегални радник или починилац неких кажњивих дјела и сноси посљедице које такав третман подразумева (напримјер, кажњавање, протјеривање). Она је истовремено и предуслов за учешће жртвава трговине

⁵⁹ Члан 213. став 2. и члан 264. став 3. ЗКП БиХ, 228. став 2. и члан 279. став 3. ЗКП ФБиХ, члан 221. став 2. и члан 279. став 3. ЗКП РС, члан 213. став 2. и члан 264. став 3. ЗКП БД БиХ.

⁶⁰ Члан 20. тачка х) ЗКП БиХ, члан 21. тачка х) ЗКП ФБиХ, члан 20. тачка з) ЗКП РС и члан 20. тачка х) ЗКП БД БиХ.

⁶¹ Према члану 20. тачка ф) ЗКП БиХ, члану 21. тачка ф) ЗКП ФБиХ, члану 20. тачка ђ) ЗКП РС и члану 20. тачка ф) ЗКП БД БиХ, странке су тужилац и осумњичени односно оптужени.

људима у кривичном поступку против трговаца људима као извора сазнања о релевантним чињеницама (свједока). Због таквог значаја идентификације жртава трговине људима, Конвенција ВЕ обавезује државе чланице: да располажу са обученим и квалифицираним особама које би могле идентифицирати жртве трговине људима; да различите институције сарађују између себе и са другим организацијама за подршку како би се осигурала идентификација жртве у процесу; да усвоје законодавне или неке друге мјере неопходне ради идентификације жртава; да осигурају, ако надлежне власти оцијене да постоје разумне основе за вјеровање да је нека особа била жртва трговине људима, да она не буде удаљена са њене територије до окончања процеса идентификације; те да такве жртве имају право на мјере помоћи из члана 12. став 1. и 2. Конвенције ВЕ.

С обзиром да се жртвама трговине људима гарантирају одређена права која нису условљена њиховим учешћем у кривичном поступку па чак ни самим вођењем кривичног поступка, да би се одређена особа идентифицирала као жртва трговине људима није неопходно да се води кривични поступак против њених трговаца, а поготово да је пресудом утврђено да је она жртва трговине људима. О поступку идентификације жртава трговине људима у БиХ биће више ријечи у дијеловима овог приручника који се односе на идентификацију случајева трговине људима и на национални реферални механизам.

Према Конвенцији ВЕ, жртве трговине људима имају **право на савјете и информацију, на њима разумљивом језику, о законом гарантираним правима и услугама** (члан 12. став 1. тачка д)). Ово **право на информацију** односи се на права изван кривично-правног система али и она која се односе на тај систем.

Домаћи закони о кривичном поступку не прописују изричито да жртве кривичног дјела имају право да буду информисане о својим правима у кривичном поступку и изван њега, о мјерама заштите, подршке и помоћи, па ни о мјерама заштите које јој могу бити пружене ако је њена сигурност или сигурност њој блиских особа угрожена.

У недостатку изричите одредбе у законима о кривичном поступку која обавезује органе кривичног поступка да жртви кривичног дјела пруже основне информације о њеним правима и уопште о њеној улози у кривичном поступку, таква њихова обавеза може се извести из **начелне одредбе** тих закона **о поуци о правима**. Она прописује да су суд, тужилац и други органи који учествују у поступку дужни поучити о правима која им по закону о кривичном поступку припадају и о посљедицама пропуштања радње не само осумњиченог односно оптуженог него и сваку другу особу која учествује у поступку, а која би из незнања могла пропустити неку радњу у поступку или се из незнања не би користила својим правима.⁶²

Кад је ријеч о другим прописима којима се регулишу поједина питања кривичног поступка, **обавеза поучавања жртве о мјерама заштите** које јој могу бити пружене уколико је угрожена њена или сигурност њој блиских особа, може се извести из одредби закона о заштити свједока под пријетњом и угрожених

⁶² Члан 12. ЗКП БиХ, члан 13. ЗКП ФБиХ, члан 12. ЗКП РС и члан 12. ЗКП БД БиХ.

свједока, али само ако је ријеч о жртви-свједоку односно жртви-претпостављеном свједоку и то само за оне за које суд, тужилац и други органи процијене да би могли представљати категорију свједока под пријетњом или угроженог свједока.⁶³

И неки други прописи садрже одредбе о праву жртава трговине људима на савјете и информацију, на њима разумљивом језику, о гарантраним правима и услугама. Одредба члана 54. став 3. Закона о кретању и боравку странаца и азилу, прописује да странац којем је одобрен привремени боравак из хуманитарних разлога као жртви трговине људима чији је боравак у БиХ неопходан због сарадње с надлежним органима ради истраге у откривању и процесуирању кривичног дјела трговине људима, има, између осталих, **право на информисање о правном статусу**. Правилима о заштити жртава и свједока жртава трговине људима држављана Босне и Херцеговине⁶⁴ и Правилником о заштити странаца жртава трговине људима⁶⁵ прописано је, између осталог, да се у поступку идентификације жртава провјерава сагласност жртве пунољетне особе на примјену мјера заштите и помоћи, а што подразумијева претходно информисање са расположивим мјерама заштите. Осим тога, Правила обавезују на пружање информација и обавијести жртвама и свједоцима жртвама о релевантним судским и управним поступцима с циљем осигурања правне помоћи која ће омогућити да њихова стајалишта и интереси буду изнесени и размотрени у одговарајућим фазама поступка против починиоца кривичног дјела.⁶⁶ На то су посебно обавезана тужилаштва и полицијске службе.⁶⁷ Правилник о заштити странаца жртава трговине људима такође прописује право ових жртава на информацију о њиховом правном статусу, о начину приступа дипломатско-конзуларном представништву и о могућностима и поступку репатријације.⁶⁸

Осим права на информацију, Конвенција ВЕ захтијева да се жртвама трговине људима осигура и **помоћ у виду савјета о законом гарантраним правима** (члан 12. став 1. тачка д)) **те помоћ којом ће се омогућити да њихова права и интереси буду изнесени и разматрани у одговарајућим етапама кривичног поступка** (члан 12. став 1. тачка е)). Ова друга врста помоћи при реализацији права жртава трговине људима претпоставља само право да интереси жртава буду изнесени и разматрани у појединим етапама кривичног поступка.

Што се тиче **права жртве на правну помоћ**, домаћи закони о кривичним поступцима не садрже изричиту одредбу о праву жртве или оштећеног да у кривичном поступку ангажује пуномоћника. Да оштећени има то право закључује се посредно.⁶⁹ Стога би органи кривичног поступка, како би спријечили да жртва,

⁶³ Члан 5. став 1. Закона о заштити свједока под пријетњом и угрожених свједока БиХ, члан 6. став 1. Закона о заштити свједока под пријетњом и угрожених свједока ФБиХ, члан 5. став 1. Закона о заштити свједока у кривичном поступку РС и члан 5. став 1. Закона о заштити свједока под пријетњом и угрожених свједока БД БиХ.

⁶⁴ Члан 7. став 3. Правила.

⁶⁵ Члан 9. став 3. Правилника.

⁶⁶ Члан 9. став 1. Правила.

⁶⁷ Члан 17. став 3. Правила.

⁶⁸ Члан 14. Правилника.

⁶⁹ Напримјер, на основу законских одредби у којима се, међу учесницима поступка који су дужни покоравати се мјерама судије односно предсједника вијећа усмјереним на одржавање реда у судници и

односно оштећени усљед незнања пропусти кориштење овог права, били дужни да оштећеног, у складу са поменутом начелном одредбом о поуци о правима, поуче и о том праву.

Закони о заштити свједока под пријетњом и угрожених свједока прописују такође да овакви свједоци имају право на правну помоћ, у складу са законом.⁷⁰ Одредба се може примијенити на жртве трговине људима, али само ако имају својство угроженог свједока или свједока под пријетњом.

Закон о кретању и боравку странаца и азилу гарантира поменутој категорији странаца жртава трговине људима право на правну помоћ у току кривичног поступка и других поступака у којима остварује друга права.⁷¹ Истовјетну одредбу садржи и Правилник о заштити странаца жртава трговине људима и односи се на жртву која је смјештена у склониште.⁷² Уз то, Правилник прописује да жртва трговине људима у склоништу има право на информисање и правно савјетовање о својим правима и обавезама и да се оно осигурава путем служби или организација за бесплатну правну помоћ са којима Министарство сигурности БиХ има потписан протокол о пружању бесплатне правне помоћи.⁷³ Правну помоћ у судским и управним поступцима као и пружање стручне помоћи при остваривању социјалне заштите, обештећења и других права гарантирају и Правила о заштити жртава и свједока жртава трговине људима држављана Босне и Херцеговине.⁷⁴

Домаћи закони о кривичном поступку не осигуравају досљедно **да интереси жртве буду изнесени и разматрани у одговарајућим етапама кривичног поступка против починиоца**. У том смислу, прописана је обавеза тужиоца да о непровођењу истраге и разлосима за то обавијести оштећеног. Оштећени има право поднијети притужбу у року од осам дана уреду тужиоца.⁷⁵ Закони о кривичном поступку не предвиђају могућност за оштећеног да сам предузме гоњење починиоца. Међутим, они му дају право да од тужиоца тражи ревизију одлуке о негоњењу. То право оштећени има и у случају када је тужилац донио одлуку о обустави истраге о чему је такође дужан обавијестити оштећеног.⁷⁶ Али, таква обавеза тужиоца нити право оштећеног не постоје у случају повлачења оптужнице. Закони само обавезују суд да о обустављању поступка

просесне дисциплине, спомиње и пуномоћник оштећеног или законских одредби о трошковима кривичног поступка у којима се наводи да трошкови кривичног поступка обухватају не само нужне издатке оштећеног и његовог законског заступника него и награду и нужне издатке његовог пуномоћника.

⁷⁰ Члан 5. став 2. Закона о заштити свједока под пријетњом и угрожених свједока, члан 6. став 2. Закона о заштити свједока под пријетњом и угрожених свједока ФБиХ, члан 5. став 2. Закона о заштити свједока у кривичном поступку РС и члан 5. став 2. Закона о заштити свједока под пријетњом и угрожених свједока БД БиХ.

⁷¹ Члан 54. став 3. Закона о кретању и боравку странаца.

⁷² Члан 14. став 1. Правилника.

⁷³ Члан 17. Правилника.

⁷⁴ Члан 11. Правила.

⁷⁵ Члан 216. став 4. ЗКП БиХ, члан 231. став 4. ЗКП ФБиХ, члан 224. став 4. ЗКП РС и члан 216. став 4. ЗКП БД БиХ.

⁷⁶ Члан 224. став 2. ЗКП БиХ, члан 239. став 2. ЗКП ФБиХ, члан 232. став 2. ЗКП РС и члан 224. став 2. ЗКП БД БиХ.

услед повлачења оптужнице обавијести оштећеног.⁷⁷ Домаћи закони о кривичном поступку не предвиђају обавезу тужиоца да обавијести жртву, односно оштећеног о самом поступку преговарања о признању кривње са осумњиченим, односно оптуженим, нити обавезују тужиоца да у вези са тим преговорима затражи изјашњење жртве, односно оштећеног. Ови закони само садрже одредбу која обавезује суд да о резултатима преговарања о кривњи обавијести оштећеног.⁷⁸ Достављање информација жртви, односно оштећеном о даљем току поступка углавном није законом изричито регулисано, па се о дужности органа кривичног поступка, а прије свега суда, у вези са тим, закључује посредно. Тако, на примјер, домаћи закони о кривичном поступку не садрже одредбу која изричито обавезује суд да на главни претрес (а ни на претрес за изрицање кривично-правне санкције) позове жртву односно оштећеног. Уколико оштећени има својство свједока, он ће на главни претрес бити позван у својству свједока. Из одредбе која обавезује судију, односно предсједника вијећа да прије почетка главног претреса поучи оштећеног, који још није поднио имовинскоправни захтјев, да га може поднијети до завршетка главног претреса⁷⁹, односно до завршетка претреса за изрицање кривично-правне санкције пред судом,⁸⁰ може се извести закључак о обавези суда да на главни претрес, односно претрес за изрицање кривично-правне санкције позове таквог оштећеног или да га барем обавијести о главном претресу. О постојању такве обавезе суда може се закључити и на основу одредбе која оштећеном даје право на завршну ријеч,⁸¹ те одредбе која обавезује судију односно предсједника вијећа да по објављивању пресуде поучи, не само оптуженог, него и оштећеног о праву на жалбу⁸². Из закона о кривичном поступку јасно произилази да је суд дужан оштећеном доставити и писмено израђену пресуду с поуком о праву на жалбу.⁸³ Оштећени има право поднијети жалбу против првостепене пресуде али само због одлуке о трошковима кривичног поступка и одлуке о имовинскоправном захтјеву.⁸⁴ О сједници вијећа другостепеног суда, према изричитим законским одредбама, обавијештавају се само тужилац, оптужени и његов бранитељ.⁸⁵ Међутим, из одредбе која прописује да сједница вијећа другостепеног суда почиње излагањем подносиоца жалбе,⁸⁶

⁷⁷ Члан 232. ЗКП БиХ, члан 247. став 2. ЗКП ФБиХ, члан 247. став 2. ЗКП РС и члан 232. став 2. ЗКП БД БиХ.

⁷⁸ Члан 231. став 9. ЗКП БиХ, члан 246. став 9. ЗКП ФБиХ, члан 246. став 9. ЗКП РС и члан 231. став 9. ЗКП БД БиХ.

⁷⁹ Члан 258. став 4. ЗКП БиХ, члан 273. став 4. ЗКП ФБиХ, члан 273. став 4. ЗКП РС и члан 258. став 4. ЗКП БД БиХ.

⁸⁰ Члан 195. став 2. ЗКП БиХ, члан 209. став 2. ЗКП ФБиХ, члан 105. став 2. ЗКП РС и члан 195. став 2. ЗКП БД БиХ.

⁸¹ Члан 277. став 1. ЗКП БиХ, члан 292. став 1. ЗКП ФБиХ, члан 292. став 1. ЗКП РС и члан 277. став 1. ЗКП БД БиХ.

⁸² Члан 288. став 1. ЗКП БиХ, члан 303. став 1. ЗКП ФБиХ, члан 302. став 1. ЗКП РС и члан 288. став 1. ЗКП БД БиХ.

⁸³ Члан 289. став 3. и 4. ЗКП БиХ, члан 304. став 3. и 4. ЗКП ФБиХ, члан 303. став 3. и 4. ЗКП РС и члан 289. став 3. и 4. ЗКП БД БиХ.

⁸⁴ Члан 293. став 4. ЗКП БиХ, члан 308. став 4. ЗКП ФБиХ, члан 307. став 4. ЗКП РС и члан 293. став 4. ЗКП БД БиХ.

⁸⁵ Члан 304. став 1. ЗКП БиХ, члан 318. став 1. ЗКП РС и члан 304. став 1. ЗКП БД БиХ. Изузетак је ЗКП ФБиХ, који у члану 319. став 1. изричито прописује да се о сједници вијећа другостепеног суда обавјештава и оштећени који је поднио жалбу против првостепене пресуде.

⁸⁶ Члан 304. став 3. ЗКП БиХ, члан 319. став 3. ЗКП ФБиХ, члан 318. став 3. ЗКП РС и члан 304. став 3. ЗКП БД БиХ.

може се закључити да ће другостепени суд о сједници вијећа обавијестити и оштећеног када је оштећени поднио жалбу против првостепене пресуде.

У свим овим ситуацијама када је законима о кривичном поступку предвиђено изношење и разматрање интереса жртве у појединим етапама кривичног поступка, жртве односно оштећени имају право на пуномоћника.

Међутим, закони о кривичном поступку не прописују изричито право оштећеног да предоче доказе о самој кривичној ствари – кривичном дјелу и учинитељу иако је један од примарних интереса жртве кривичног дјела проналажење и кажњавање починиоца.

За разлику од закона о кривичном поступку, Правила о заштити жртава и свједока жртава трговине људима држављана Босне и Херцеговине изричито прописују да ће се жртвама и свједоцима жртвама пружити информације и обавијести с циљем осигуравања правне помоћи која ће омогућити да њихова стајалишта и интереси буду изнесени и размотрени у одговарајућим фазама поступка против починиоца кривичног дјела.⁸⁷ То је утврђено и као посебна обавеза тужилаштва и полицијских служби.⁸⁸ На поступање у складу са тим правилима односно правилником обавезани су и органи кривичног поступка, па су, осим тужилаштва, и судови дужни у кривичном поступку примјењивати њихове одредбе када оне нису у супротности с релевантним законима, прије свега, законима о кривичном поступку.

Конвенција ВЕ установљава и **право жртве на помоћ у превођењу и тумачењу односно да информације и савјете о својим гарантираним правима прима на њој разумљивом језику** (члан 12. став 1. тачка ц) и д)). То је право осигурано оштећеном у кривично-правном систему БиХ одредбама закона о кривичном поступку. **Странке, свједоци и остали учесници у поступку (па и жртве односно оштећени) имају право служити се матерњим језиком или језиком који разумију.** Ако оштећени не разумије један од службених језика БиХ, осигурат ће се усмено превођење онога што он односно други износе као и исправа и другог писаног доказног материјала.⁸⁹ О тим правима жртва односно оштећени поучит ће се прије првог испитивања. У записнику ће се забиљежити да је дата поука и изјава жртве односно оштећеног на дату поуку.⁹⁰ Превођење обавља судски тумач⁹¹.

Конвенција ВЕ одређује да **жртве трговине људима имају право на услове живота који осигуравају њихов одговарајући и сигуран смјештај, психолошку и материјалну помоћ** (члан 12. став 1. тачка а)). То су права која припадају свим жртвама трговине људима, па и онима које учествују у кривичном поступку. Раније поменутој категорији странаца жртава трговине људима то је

⁸⁷ Члан 11. став 1. Правила.

⁸⁸ Члан 17. став 3. тачка б) Правила.

⁸⁹ Члан 8. став 2. ЗКП БиХ, члан 9. став 2. ЗКП ФБиХ, члан 8. став 2. ЗКП РС и члан 8. став 3. ЗКП БД БиХ.

⁹⁰ Члан 8. став 3. ЗКП БиХ, члан 9. став 3. ЗКП ФБиХ, члан 8. став 3. ЗКП РС и члан 8. став 4. ЗКП БД БиХ.

⁹¹ Члан 8. став 4. ЗКП БиХ, члан 9. став 4. ЗКП ФБиХ, члан 8. став 4. ЗКП РС и члан 8. став 5. ЗКП БД БиХ.

право гарантирано Законом о кретању и боравку странаца и азилу,⁹² а свим странцима жртвама трговине људима Правилником о заштити странаца жртва трговине људима⁹³. Одговарајуће одредбе садрже и Правила о заштити жртва и свједока жртва трговине људима држављана Босне и Херцеговине.⁹⁴

Конвенција ВЕ гарантира жртвама трговине људима и **право на сигурност и заштиту** (члан 12. став 2.). То се право жртвама мора осигурати и у оквиру кривично-правног система.

Домаћи закони о кривичном поступку овлашћују тужиоца да у току провођења истраге, између осталих, предузима посебне мјере које осигуравају сигурност свједока, па, тиме, и свједока жртва трговине људима.⁹⁵

Поједине одредбе домаћих закона о кривичном поступку омогућавају у пракси поступање с посебним обзиром према жртвама – свједоцима, те, њихову заштиту и у том погледу. Тако, на примјер, могуће је да се свједок, не само због животне доби, тјелесног и душевног стања већ кад на то указују и други оправдани интереси, саслуша путем техничких уређаја за пријенос слике и звука на начин да му странке и бранитељ могу постављати питања без присуства у просторији гдје се (тај) свједок налази.⁹⁶ Посебан обзир према жртви кривичног дјела у смислу спречавања њене секундарне виктимизације током кривичног поступка, може се сматрати „другим оправданим интересом“ и бити основ за примјену ове одредбе закона о кривичном поступку приликом саслушања жртве трговине људима као свједока.

Заштита личног достојанства жртве која се испитује као свједок и њене сигурности током главног претреса може се остварити примјеном одредби закона о кривичном поступку које обавезују судију односно предсједника вијећа да заштите сваког свједока од вријеђања, пријетње и напада, да упозоре или новчано казне учесника у поступку или било коју особу која вријеђа, пријети или доводи у опасност сигурност било којег свједока пред судом, да, у случају озбиљне пријетње свједоку, обавијесте тужиоца ради предузимања кривичног гоњења, те да на приједлог странке или бранитеља (према законском тексту, не и на приједлог самог свједока или по сопственој иницијативи) нареди полицијским органима предузимање мјера неопходних за заштиту свједока.⁹⁷

Заштита личног достојанства оштећеног односно заштита оштећеног од вријеђања, пријетњи и напада током главног претреса може се осигурати и одредбама које прописују овлаштења судије односно предсједника вијећа на кажњавање због нарушавања реда и процесне дисциплине. На основу ових одредби судија односно предсједник вијећа може удаљити особу из суднице да би се заштитило право на праведно и јавно суђење односно одржало достојанствено

⁹² Члан 54. став 3. Закона о кретању и боравку странаца и азилу.

⁹³ Чланови 9., 14. и 15. Правилника.

⁹⁴ Чланови 8. и 12. Правила.

⁹⁵ Члан 217. став 1. ЗКП БиХ, члан 232. став 1. ЗКП ФБиХ, члан 225. став 1. ЗКП РС и члан 217. став 1. ЗКП БД БиХ.

⁹⁶ Члан 86. став 6. ЗКП БиХ, члан 100. став 6. ЗКП ФБиХ, члан 151. став 6. ЗКП РС и члан 86. став 6. ЗКП БД БиХ.

⁹⁷ Члан 267. ЗКП БиХ, члан 282. ЗКП ФБиХ, члан 282. ЗКП РС и члан 267. ЗКП БД БиХ.

и неометано суђење. Такође, судија односно предсједник вијећа може наредити да се оптужени удаљи из суднице за одређени временски период уколико оптужени и након упозорења настави с недоличним понашањем због којег је оправдано његово удаљење из суднице а у којем временском периоду се може наставити поступак уколико оптужени има бранитеља.⁹⁸

Сигурност и заштита жртава трговине људима које се у кривичном поступку саслушавају, односно испитују као свједоци може се остварити и примјеном закона о заштити свједока под пријетњом и угрожених свједока, о чему ће касније бити више ријечи.

Када је ријеч о жртвама свједоцима у кривичним поступцима пред судом БиХ, њихова ефикасна заштита прије, током и након кривичног поступка, осигурана је и одредбама Закона о програму заштите свједока у Босни и Херцеговини.

Правила о заштити жртава и свједока жртава трговине људима држављана Босне и Херцеговине такође садрже одредбе о начину пружања физичке заштите жртвама трговине људима.⁹⁹ Сигуран смјештај странцима жртвама трговине људима гарантира се и поменутом одредбом Закона о кретању и боравку странаца и азилу као и Правилником о заштити странаца жртава трговине људима¹⁰⁰.

Конвенција ВЕ захтијева да се свим жртвама трговине људима осигура **приступ хитним медицинским услугама** (члан 12. став 1. тачка б)). Поменута одредба Закона о кретању и боравку странаца и азилу гарантира ово право наведеној категорији странаца жртава трговине људима. Правилник о заштити странаца жртава трговине људима гарантира им право на здравствену заштиту.¹⁰¹ Такође, и Правилима о заштити жртава и свједока жртава трговине људима држављана Босне и Херцеговине гарантирано је право на здравствену заштиту овој категорији жртава.¹⁰²

Конвенцијом ВЕ жртвама трговине људима, које су илегално присутне на територији државе чланице или са краткорочном боравишном дозволом, гарантира се и **период опоравка и одлучивања** (члан 13.). Он минимално износи 30 дана и у том периоду жртва би требала да се опорави и одлучи о својој сарадњи са надлежним органима. Међутим, већ према самом тексту ове конвенцијске одредбе, она не искључује обавезу свједочења жртве трговине људима и друге обавезе у оквиру активности прибављања доказа. Наиме, ова одредба је „без штете за надлежене власти у свакој фази примјене државне процедуре, посебно за вријеме истраге и гоњења кривичних дјела“. Период опоравка и размишљања гарантиран је жртвама трговине људима и Правилником о заштити странаца жртава трговине људима.¹⁰³

⁹⁸ Члан 242. став 1. и 2. ЗКП БиХ, члан 257. став 1. и 2. ЗКП ФБиХ, члан 257. став 1. и 2. ЗКП РС и члан 242. став 1. и 2. ЗКП БД БиХ.

⁹⁹ Чланови 10. и 12. Правила.

¹⁰⁰ Члан 15. Правилника.

¹⁰¹ Члан 14. став 1. и члан 16. Правилника.

¹⁰² Члан 13. Правила.

¹⁰³ Члан 10. Правилника.

Према Конвенцији ВЕ, жртве трговине људима, па и оне које су учеснице кривичног поступка, имају **право на издавање обновљиве боравишне дозволе** (члан 14.). Услов за то је да надлежне власти сматрају да је издавање такве дозволе неопходно због њихове личне ситуације и/или због њихове сарадње са надлежним властима ради истраге или кривичног поступка. Законом о кретању и боравку странаца и азилу прописана је могућност одобрења странцу који не испуњава опште услове за одобрење боравка, привременог боравка из хуманитарних разлога ако је жртва организованог криминала односно трговине људима.¹⁰⁴ Поступак издавања оваквих боравишних дозвола регулисан је Правилником о заштити странаца жртава трговине људима.¹⁰⁵

О специфичним правима оштећених кривичним дјелом у току истраге и доказивања кривичних дјела па и кривичних дјела трговине људима биће још ријечи у дијелу овог приручника који се односи на кривични поступак због кривичних дјела трговине људима.

II. Кривични поступак због кривичних дјела трговине људима

II.1. Идентификација случајева трговине људима

Идентификација случајева трговине људима се може вршити у различите сврхе: ради превенције будућих случајева, ради примјене мјера заштите и помоћи жртвама трговине људима или ради кривичног гоњења и кажњавања трговаца људима. Те различите намјене не подразумевају потпуно аутономне процесе идентификације случајева трговине људима тако да се резултати до којих се дошло ради остварења једне од намјена могу користити и у идентификацији трговине људима за друге намјене.

С обзиром на различите сврхе у које се врши идентификација случајева трговине људима, бројни су субјекти који врше ту идентификацију (полицајци, гранични полицајци, инспектори рада, социјални радници, здравствени радници, невладине организације).

Међутим, коначну идентификацију трговине људима као кривичног дјела овлаштени су и дужни вршити само надлежни органи – тужилаштва и судови, у зависности од стадија кривичног поступка.

Међутим, у сам процес идентификације кривичног дјела трговине људима као и других кривичних дјела може бити укључен велики број органа и појединаца.

¹⁰⁴ Члан 54. став 1. тачка а) Закона о кретању и боравку странаца и азилу.

¹⁰⁵ Чланови 11-13 Правилника.

Према законима о кривичном поступку, **тужилац** има право и дужност да одмах по сазнању да постоје основи сумње да је учињено кривично дјело предузме потребне мјере у циљу његовог откривања и провођења истраге, проналажења осумњиченог, руковођења и надзора над истрагом као и ради управљања активностима овлашћених службених особа везаних за проналажење осумњиченог и прикупљање изјава и доказа.¹⁰⁶ Ако постоје основи сумње да је учињено кривично дјело с прописаном казном затвора преко пет година (дакле, и кривично дјело трговине људима), **овлаштена службена особа** је дужна одмах о томе обавијестити тужиоца и под његовим надзором предузети мјере да се пронађе починилац, да се спријечи бјекство или скривање осумњиченог или саучесника, да се открију и сачувају трагови кривичног дјела и предмети који могу послужити као доказ, те да се прикупе све информације које могу бити корисне у кривичном поступку.¹⁰⁷ Такође, **службене и одговорне особе у свим органима власти, јавним предузећима и установама и другим правним особама** дужне су да пријаве кривична дјела о којима су обавијештена или за која сазнају на други начин, те да предузму мјере којима ће сачувати трагове и доказе и да о њима обавијесте тужиоца или овлашћену службену особу.¹⁰⁸ **Здравствени радници, наставници, васпитачи, родитељи, старатељи, усвојитељи и друге особе које су овлаштене или дужне да пружају заштиту и помоћ малољетним особама**, да врше надзор, одгајање и васпитање малољетника, а који сазнају или оцијене да је малољетна особа жртва сексуалног, физичког или неког другог злостављања, дужни су о тој сумњи да одмах обавијесте овлашћену службену особу или тужиоца.¹⁰⁹ На крају, **сваки грађанин** има право пријавити кривично дјело, а општа дужност пријављивања кривичних дјела постоји онда када непријављивање кривичног дјела представља кривично дјело.¹¹⁰

Правилима о заштити жртава и свједока жртава трговине људима држављана Босне и Херцеговине прописано је да, у случају **када било која институција у БиХ или овлаштена организација, физичка или правна особа имају сумњу или сазнање да је нека особа предметом трговине људима**, обавезне су о томе, без одлагања, обавијестити Државну агенцију за истраге и заштиту (СИПА) и Тужилаштво БиХ, а обавијест о сумњи и сазнању се може доставити и надлежним ентитетским тужилаштвима и полицији и у БД БиХ. Такође, пунољетна особа или дијете могу затражити помоћ или **саме се идентифицирати као жртва** или свједок жртва у било којој надлежној институцији или овлаштеној организацији у БиХ. У име дјетета жртве или свједока жртве пријаву може поднијети родитељ или старатељ или друга одговорна особа којој је дијете повјерено на бригу.¹¹¹

¹⁰⁶ Члан 35. став 2. тачка а) ЗКП БиХ, члан 45. став 2. тачка а) ЗКП ФБиХ, члан 43. став 2. тачка а) ЗКП РС и члан 35. став 2. тачка а) ЗКП БД БиХ.

¹⁰⁷ Члан 218. став 1. ЗКП БиХ, члан 233. став 1. ЗКП ФБиХ, члан 226. став 1. ЗКП РС и члан 218. став 1. ЗКП БД БиХ.

¹⁰⁸ Члан 213. став 1. ЗКП БиХ, члан 228. став 1. ЗКП ФБиХ, члан 221. став 1. ЗКП РС и члан 213. став 1. ЗКП БД БиХ.

¹⁰⁹ Члан 213. став 2. ЗКП БиХ, члан 228. став 2. ЗКП ФБиХ, члан 221. став 2. ЗКП РС и члан 213. став 2. ЗКП БД БиХ.

¹¹⁰ Члан 214. ЗКП БиХ, члан 229. ЗКП ФБиХ, члан 222. ЗКП РС и члан 214. ЗКП БД БиХ.

¹¹¹ Члан 4. Правила.

Према томе, препознавање кривичних дјела трговине људима је обавеза широког круга особа, па и оних којима откривање и истраживање кривичних дјела и кривично гоњење починиоца није професионална дужност и које, стога, често немају потребна знања о кривично-правном појму трговине људима. Стога је за успјешно препознавање кривичних дјела трговине људима неопходно континуирано проводити кампање ширења свијести о појавним облицима трговине људима и њеним показатељима, како би сваки грађанин о томе имао основна знања и могао допринијети откривању кривичних дјела трговине људима. Кривично-правну оцјену добивених пријава односно оцјену њихове садржине, извршиће надлежни тужилац као орган који је овлаштен и дужан да предузима кривично гоњење починиоца кривичних дјела.

У правилу, идентификација случајева трговине људима започиње идентификацијом њених жртава. Многе институције и организације, владине и невладине, националне и интернационалне, израдиле су листе индикатора трговине људима – одређених стања, појава, понашања, ситуација које могу бити показатељи трговине људима.¹¹² Значај утврђених листа индикатора за идентификацију тј. откривање, истраживање, доказивање и утврђивање кривичних дјела трговине људима произилази и из чињенице да су оне сачињене узимањем у обзир законског описа кривичног дјела трговине људима.

У Правилнику о заштити странаца жртава трговине људима прописано је да су надлежни органи, **у поступку идентификације жртве трговине људима дужни да цијене ове показатеље:** самоидентификацију, мјесто и услове гдје је странац потенцијална жртва трговине људима пронађена, ограничење личне слободе, психо-физичко стање особе, доб особе, посебно ако су у доби до 18 година, начин и сврху уласка у БиХ, статус, кретање и боравак особе у БиХ, посједовање путне исправе, посједовање финансијских средстава и друге околности релевантне за правилну идентификацију.¹¹³ Организационе јединице Министарства сигурности, Служба за послове са странцима, Гранична полиција, тужилаштва, полицијски органи у БиХ, инспекцијски органи и надлежни органи социјалне заштите су дужни, у случају постојања основа сумње да се ради о жртви трговине људима-странцу, без одлагања писмено обавијестити организациону јединицу Службе за послове са странцима ради осигурања прихвата и смјештаја.¹¹⁴ Иако навођење показатеља (индикатора) у овом акту има за циљ олакшање

¹¹² Видјети, на примјер: „Смјернице за поступање центара за ментално здравље“, Прилог 4. Индикатори за идентификацију жртава трговине људима, доступно на http://www.novageneracija.org/literatura/praktikumi/smjernice_za_postupanje_centara_za_mentalno_zdravlje_s_a_zrtvama_trgovine_ljudima.pdf, приступљено 15.08.2015. године.

„Регионалне смјернице за идентификацију тргованих особа - Приручник за Југоисточну и Источну Европу“, *Ariadne network*, 2012., доступно на http://ariadnet.net/pdfs/ARIADNE%20MANUAL_ZENA%20BiH.pdf, приступљено 25.07.2015. године. Показатеље трговине људима сачинио је и УН Уред за дрогу и криминал, доступни на страници https://www.unodc.org/documents/human-trafficking/Toolkit-files/08-58296_tool_6-4.pdf, приступљено 15.08.2015. године.

Показатеље трговине у сврху експлоатације радне снаге Међународне организације рада видјети у „Трговина људима у сврху радне експлоатације – Референтни материјал с освртом на Босну и Херцеговину“, ОСЦЕ, јули 2011. године, доступно на <http://www.osce.org/bs/bih/106978?download=true>, приступљено 25.07.2015. године.

¹¹³ Члан 6. став 2. Правилника.

¹¹⁴ Члан 7. Правилника.

идентификације жртава трговине људима у циљу осигурање њиховог прихвата и смјештаја, те пружања осталих видова помоћи и подршке, они су од значаја и за утврђење постојања основа сумње да је учињено кривично дјело трговине људима. Управо због тога, поменути правилник прописује да ће инспектор за странце, након што обави интервју са потенцијалном жртвом трговине људима и утврди чињенице које су означене као показатељи да се ради о жртви трговине, доставити одговарајућу информацију надлежном тужилаштву.¹¹⁵

Прибављањем доказа на законом прописани начин о околностима које су омогућиле такву прелиминарну идентификацију жртве трговине људима, а које се односе на радње учињења кривичног дјела трговине људима, средства учињења и сврхе искориштавања омогућава се доказивање кривичног дјела трговине људима у кривичном поступку.

Међутим, препознавање случајева трговине људима не може се заснивати само на откривању жртава трговине људима. У многим случајевима, жртве трговине људима нису видљиве ни надлежним институцијама ни грађанима. Стога се идентификација случајева трговине људима мора вршити и **препознавањем трговаца односно појединих радњи учињења, средстава учињења или саме експлоатације**. Случајеви трговине људима могу се наиме идентифицирати и истраживањем активности које по својој садржини представљају, на примјер, врбовање жртава трговине људима (примјера ради, оглашавања на интернету, у новинама или на другим мјестима којима се нуде различити послови) или експлоатацију жртава људима (примјера ради, рада у грађевинарству, у домаћинствима, у разним врстама барова или радионица, гдје, по правилу, радници живе и раде на истом мјесту).

Према томе, за идентификацију случајева трговине људима у смислу прибављања података и доказа о њој неопходно је примијенити **методе и реактивне и проактивне истраге**.

II.2. Истраживање случајева трговине људима

Европски суд за људска права је у случају Ранцев против Кипра и Руске Федерације закључио да трговина људима по себи, онако како је схваћена у Протоколу УН-а и Конвенцији ВЕ, спада у дјелокруг члана 4. Европске конвенције о заштити људских права и основних слобода.¹¹⁶ „... члан 4. такође подразумијева процесну обавезу истраживања случајева могуће трговине људима. Обавеза спровођења истраге не зависи од пријаве жртве или њеног најближег сродника: кад су власти у сазнању релевантних чињеница оне морају поступати по сопственој

¹¹⁵ Члан 8. Правилника.

¹¹⁶ Пресуда у предмету Ранцев против Кипра и Руске Федерације од 07.01.2010. године, § 282.

иницијативи... Захтјев за поступањем без одлагања ... се подразумејева у свим случајевима, али када постоји могућност непосредног уклањања неког лица из опасне ситуације, истрага се мора предузети као ствар хитности. Жртва или њен најближи сродник морају бити укључени у поступак у мјери која је неопходна да би се заштитили њихови легитимни интереси...“¹¹⁷

С обзиром на **начело легалитета кривичног гоњења**,¹¹⁸ које важи у нашем кривичном поступку,¹¹⁹ тужилац је дужан провести истрагу ако постоје основи сумње да је учињено кривично дјело трговине људима.¹²⁰

Тужилац доноси **наредбу о провођењу истраге** чији законски садржај обавезује тужиоца да пажљиво размотри прикупљене податке и доказе и да планира будуће активности како би се остварио циљ истраге – утврђивање да ли постоје услови за подизање оптужнице против одређеног осумњиченог за одређено кривично дјело.¹²¹

Закони о кривичном поступку одређују да тужилац у току истраге може предузети све истражне радње, укључујући испитивање осумњиченог и саслушање оштећеног и свједока, вршење увиђаја и реконструкције догађаја, предузимање посебних мјера које осигуравају сигурност свједока и информација и наређивање потребних вјештачења.¹²² Све радње у поступку, за које је по закону овлаштен тужилац, предузима сам или преко особа које су по закону обавезне да поступају по његовом захтјеву у кривичном поступку.¹²³ Уколико је ријеч о прикупљању изјава од особа од стране овлашћених службених особа, записници о прикупљеним изјавама могу се користити као доказ у кривичном поступку само ако су овлаштене службене особе поступале у складу са одредбама закона о кривичном поступку о испитивању осумњиченог и саслушању свједока.¹²⁴ Међутим, постоје и радње доказивања које тужилац није овлаштен да предузима без претходне наредбе или одобрења суда.

Према томе, и у току истраге кривичних дјела трговине људима, тужитељу стоје на располагању све радње доказивања прописане законима о кривичном поступку: претресање стана, просторија и особа, привремено одузимање предмета, наредба банци или другој правној особи, наредба оператеру телекомуникација, поступање са сумњивим стварима, испитивање осумњиченог, саслушање свједока, препознавање, увиђај, реконструкција догађаја, вјештачење и посебне истражне радње.

¹¹⁷ Пресуда у предмету Ранцев против Кипра и Руске Федерације од 07.01.2010. године, § 288.

¹¹⁸ Члан 17. ЗКП БиХ, члан 18. ЗКП ФБиХ, члан 17. ЗКП РС и члан 17. ЗКП РС.

¹¹⁹ Закони о кривичном поступку предвиђају одређене изузетке од овог начела, између осталог, и у кривичном поступку против правних особа.

¹²⁰ Члан 216. став 1. ЗКП БиХ, члан 231. став 1. ЗКП ФБиХ, члан 224. став 1. ЗКП РС и члан 216. став 1. ЗКП БД БиХ.

¹²¹ Члан 216. став 2. ЗКП БиХ, члан 231. став 2. ЗКП ФБиХ, члан 224. став 2. ЗКП РС и члан 216. став 2. ЗКП БД БиХ.

¹²² Члан 217. став 1. ЗКП БиХ, члан 232. став 1. ЗКП ФБиХ, члан 225. став 1. ЗКП РС и члан 217. став 1. ЗКП БД БиХ.

¹²³ Члан 36. ЗКП БиХ, члан 47. ЗКП ФБиХ, члан 44. ЗКП РС и члан 36. ЗКП БД БиХ.

¹²⁴ Члан 219. став 3. ЗКП БиХ, члан 234. став 3. ЗКП ФБиХ, члан 227. став 3. ЗКП РС и члан 219. став 3. ЗКП БД БиХ.

Припремање и извођење ових радњи доказивања мора бити прилагођено специфичностима кривичних дјела трговине људима, њиховим жртвама и учинитељима.

Тако, приликом саслушања свједока, а нарочито жртва као свједока, потребно је нарочиту пажњу посветити **предузимању посебних мјера које осигуравају сигурност свједока**.¹²⁵ Оне подразумијевају претходно упознавање са подацима и чињеницама које омогућавају процјену ризика за свједока због његовог учешћа у кривичном поступку и, у складу са тим, примјену одређених мјера за осигурање физичког интегритета свједока. Осим тога, свједока је потребно упознати са могућностима које пружају закони о заштити свједока под пријетњом и угрожених свједока и размотрити примјену неких од мјера предвиђених тим законима.

Такође, у складу са раније поменутом начелном одредбом о поуци о правима, тужилац је приликом саслушања свједока, а нарочито жртве као свједока дужан поучити их о правима која им припадају по законима о кривичном поступку и о посљедицама пропуштања радњи. С обзиром да су права жртва трговине људима прописана и неким другим законима као и подзаконским актима, о којима је већ било ријечи, и да су на поступање у складу са њима обавезани и тужилаштва и судови уколико те одредбе нису у супротности са важећим законима, тужилац је дужан, у складу са тим прописима, жртве трговине људима поучити и о осталим правима које оне имају само на основу статуса жртва трговине људима али и свједока жртва трговине људима.

Уз поуку о правима која су наведена у одјелјку I.5. овог приручника, тужилац је приликом саслушања оштећеног као свједока дужан питати га да ли жели да у кривичном поступку остварује **имовинскоправни захтјев**.¹²⁶ Ова обавеза тужиоца имплицара његову обавезу да оштећеног упозори и на његову дужност да, у том случају, одређено означи свој захтјев и поднесе доказе.¹²⁷ Таква обавеза оштећеног не искључује **обавезу самог тужиоца да прикупља доказе о имовинскоправном захтјеву везаном за кривично дјело**.¹²⁸ Законима о кривичном поступку је прописана и могућност доношења привремених мјера ради осигурања имовинскоправног захтјева оштећеног.¹²⁹

Специфичности радње доказивања саслушања свједока у току истраге кривичних дјела трговине људима могу се огледати у самом начину предузимање те радње као и у садржини самог саслушања.

Најприје, жртве трговине људима су, у правилу, трауматизирани (психички и физички) па је, **при њиховом саслушању, потребно поступати веома обзирно**

¹²⁵ Члан 217. став 1. ЗКП БиХ, члан 232. став 1. ЗКП ФБиХ, члан 225. став 1. ЗКП РС и члан 217. став 1. ЗКП БД БиХ.

¹²⁶ Члан 86. став 10. ЗКП БиХ, члан 100. став 10. ЗКП ФБиХ, члан 151. став 10. ЗКП РС и члан 86. став 10. ЗКП БД БиХ.

¹²⁷ Члан 195. став 3. ЗКП БиХ, члан 209. став 3. ЗКП ФБиХ, члан 105. став 3. ЗКП РС и члан 195. став 3. ЗКП БД БиХ.

¹²⁸ Члан 197. став 1. ЗКП БиХ, члан 211. став 1. ЗКП ФБиХ, члан 107. став 1. ЗКП РС и члан 197. став 1. ЗКП БД БиХ.

¹²⁹ Члан 202. ЗКП БиХ, члан 316. ЗКП ФБиХ, члан 112. ЗКП РС и члан 202. ЗКП БД БиХ.

и обазриво. Иако, за разлику од одредбе која се односи на испитивање осумњиченог, закони о кривичном поступку не садрже одредбу која обавезује органе кривичног поступка да приликом саслушања свједока у пуној мјери поштују личност оштећеног, одредбе релевантних међународних документа као и домаћи прописи који се односе на заштиту жртава трговине људима, обавезују органе кривичног поступка на такав општи приступ приликом саслушања жртава трговине људима као свједока.

Међутим, постоје и изричите одредбе закона о кривичним поступцима које је посебно потребно имати у виду приликом саслушања жртава трговине људима као свједока. Тако, као што је већ речено, ти закони прописују да, **с обзиром на животну доб, тјелесно и душевно стање или друге оправдане интересе,** свједок се може саслушати путем техничких уређаја за пријенос слике и звука на начин да му странке и бранитељ могу постављати питања без присуства у просторији гдје се свједок налази.¹³⁰ Такође, **оштећеног кривичним дјелом није допуштено испитивати о његовом сексуалном животу прије извршеног кривичног дјела,** а ако је такво испитивање обављено – на таквом исказу се не може заснивати судска одлука.¹³¹ **Приликом саслушања малољетне особе,** нарочито ако је она оштећена кривичним дјелом, **поступит ће се обазриво да саслушање не би штетно утјецало на психичко стање малољетника,** а саслушање малољетне особе ће се извршити **уз помоћ психолога, педагога или друге стручне особе.**¹³² Саслушање свједока се може снимати аудио или аудио-визуелним средствима у свим фазама поступка, а **саслушање се мора снимити** у случајевима када се ради о малољетним особама које нису навршиле шеснаест година живота и које су оштећене кривичним дјелима, као и ако постоје основе за бојазан да се свједок неће моћи саслушати на главном претресу.¹³³ Закони о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку прописују начин саслушања као свједока дјетета или млађег малољетника оштећеног таксативно набројаним кривичним дјелима путем техничких уређаја за пријенос слике и звука, те могућност његовог саслушања у стану или другом простору у којем борави или центру за социјални рад.¹³⁴ Заштити малољетних жртава кривичних дјела намијењене су и одредбе ових закона којима се забрањује суочење са осумњиченим односно оптуженим таквог малољетног свједока који је озбиљно физички или психички трауматизиран околностима под којима је кривично дјело учињено или пати од озбиљних психичких поремећаја,¹³⁵ те којима се прописује да ће се, када малољетни оштећени или свједок врши

¹³⁰ Члан 86. став 6. ЗКП БиХ, члан 100. став 6. ЗКП ФБиХ, члан 151. став 6. ЗКП РС и члан 86. став 5. ЗКП БД БиХ.

¹³¹ Члан 86. став 5. ЗКП БиХ, члан 100. став 5. ЗКП ФБиХ, члан 151. став 5. ЗКП РС и члан 86. став 5. ЗКП БД БиХ.

¹³² Члан 86. став 4. ЗКП БиХ, члан 100. став 4. ЗКП ФБиХ, члан 151. став 4. ЗКП РС и члан 86. став 4. ЗКП БД БиХ. Међутим, члан 187. Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку ФБиХ, те члан 186. истоимених закона РС и БД БиХ прописују да се саслушање дјетета или малољетника, по правилу, обавља уз помоћ педагога, психолога или друге стручне особе.

¹³³ Члан 90. ЗКП БиХ, члан 104. ЗКП ФБиХ, члан 155. ЗКП РС и члан 90. ЗКП БД БиХ.

¹³⁴ Члан 187. Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку ФБиХ, те члан 186. истоимених закона РС и БД БиХ.

¹³⁵ Члан 188. Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку ФБиХ, те члан 187. истоимених закона РС и БД БиХ.

препознавање, такво препознавање вршити на начин који у потпуности онемогућава да осумњичени односно оптужени види малољетну особу¹³⁶.

С обзиром на карактеристике жртава трговине људима и израженију могућност њиховог напуштања територије БиХ прије окончања кривичног поступка, усљед чега не би биле доступне суду, приликом саслушања жртава трговине људима потребно је увијек имати у виду и одредбу о **судском осигурању доказа**.¹³⁷

У случајевима када постоје основе сумње да је жртва трговине људима била предмет злостављања, нужно је размотрити, у циљу прикупљања релевантних материјалних доказа, потребу **вршење тјелесног прегледа и других радњи** (напримјер, узимање крви и друге лијечничке радње).¹³⁸ Такве радње требало би да прати одређивање одговарајућег **вјештачења**.¹³⁹

Када је у питању садржина саслушања жртава трговине људима она не би требала да се ограничи на конститутивне елементе кривичног дјела трговине људима него би требала да обухвати шири контекст дешавања – утврђивање личних, породичних и социјалних прилика жртве прије предузимања радње учињења као и односа жртве са другим особама током самог процеса трговине, а и по његовом завршетку. То би могло допринијети расвјетљавању околности значајних за утврђивање одлучних чињеница.

Велику пажњу треба посветити **претресу жртве, просторија у којима је боравила и њених покретних ствари**¹⁴⁰ ради проналажења доказа који би се односили не само на радње починиоца него и средства учињења и сврху експлоатације. Радње претресања, у правилу, неће се моћи ни требати ограничити на претресање жртве, просторија у којима је она боравила и њених покретних ствари него ће често бити неопходно извршити претрес и других особа с којима је она била у контакту, прије свега, осумњичених као и других простора.

Такође, **увиђај**¹⁴¹ ће морати обухватити, осим ужег мјеста учињења кривичног дјела, и све друге локације за које постоје индиције да би се на њима могли пронаћи трагови кривичног дјела и предмети важни за кривични поступак.

За истрагу кривичних дјела трговине људима су веома значајне и **посебне истражне радње**: надзор и техничко снимање телекомуникација, приступ компјутерским системима и компјутерско срањење података, надзор и техничко снимање просторија, тајно прањење и техничко снимање особа, транспортних средстава и предмета који стоје у вези са њима, кориштење прикривених истражитеља и кориштење информатора, симулирани и контролирани откуп предмета и симулирано давање поткупнине, те надзирани превоз и испорука

¹³⁶ Члан 189. Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку ФБиХ, те члан 188. истоимених закона РС и БД БиХ.

¹³⁷ Члан 223. ЗКП БиХ, члан 238. ЗКП ФБиХ, члан 231. ЗКП РС и члан 223. ЗКП БД БиХ.

¹³⁸ Члан 109. ЗКП БиХ, члан 123. ЗКП ФБиХ, члан 174. ЗКП РС и члан 109. ЗКП БД БиХ.

¹³⁹ Члан 96. ЗКП БиХ, члан 110. ЗКП ФБиХ, члан 161. ЗКП РС и члан 96. ЗКП БД БиХ.

¹⁴⁰ Члан 51. и 52. ЗКП БиХ, члан 65. и 66. ЗКП ФБиХ, члан 115. и 116. ЗКП РС и члан 51. и 52. ЗКП БД БиХ.

¹⁴¹ Члан 92. ЗКП БиХ, члан 106. ЗКП ФБиХ, члан 157. ЗКП РС и члан 92. ЗКП БД БиХ.

робе.¹⁴² Ове радње може одредити својом писменом наредбом само судија за претходни поступак ако постоје основи сумње да је одређена особа учествовала или учествује у чињењу кривичног дјела и ако се на други начин не могу прибавити докази или би њихово прибављање било повезано с несразмјерним тешкоћама и то на образложени приједлог тужиоца.¹⁴³ Законима о кривичном поступку су одређени услови под којима се извршењу наведених радњи може приступити на основу усмене наредбе судије за претходни поступак.¹⁴⁴

При кориштењу прикривених истражитеља и информатора те извршењу симулираног и контролираног откупа предмета и симулираног давања поткупнине, полицијски органи и друге особе не смију предузимати активности које представљају подстрекавање на учињење кривичног дјела.¹⁴⁵ У противном, та околност искључује кривично гоњење подстрекаване особе за кривично дјело које је извршено у вези с тим радњама.¹⁴⁶

Истовремено са истрагом кривичног дјела трговине људима којој је циљ прибављање доказа о кривичном дјелу и учинитељу, потребно је вршити и **финансијску истрагу**. Њен циљ је прибављање доказа о приходима који су стечени учињењем кривичног дјела. Током финансијске истраге прибављају се непосредни и посредни докази о приходима који су стечени предузимањем самих радњи учињења, али и оних који су стечени експлоатацијом жртава трговине људима. Финансијска истрага треба да обухвати и радње доказивања којима се прибављају подаци о износу и врсти законитих прихода осумњиченог, његовим животним трошковима и стварној вриједности имовине којом располаже. Током истраге потребно је прибавити и податке о располагању имовином од стране осумњиченог како би се спријечило да оним чиме располаже осумњичени осујети изрицање и извршење мјере одузимања имовинске користи прибављене кривичним дјелом. Стога је у истрази кривичног дјела трговине људима нужно увијек размотрити **примјену привремених мјера осигурања одузимања имовинске користи прибављене кривичним дјелом** и код суда иницирати њихово доношење.¹⁴⁷

Иначе, у току истраге **бранитељ има право да разматра списе и разгледа прибављене доказе који иду у корист осумњиченог**, али му се то право може ускратити ако је ријеч о списима и предметима чије би откривање могло довести у опасност циљ истраге. Међутим, тужилац је дужан истовремено с приједлогом за одређивање притвора судији за претходни поступак односно судији за претходно

¹⁴² Члан 116. став 2. ЗКП БиХ, члан 130. став 2. ЗКП ФБиХ, члан 234. став 2. ЗКП РС и члан 116. став 2. ЗКП БД БиХ.

¹⁴³ Члан 116. став 1. и 118. став 1. ЗКП БиХ, члан 130. став 1. и 132. став 1. ЗКП ФБиХ, члан 234. став 1. и 236. став 1. ЗКП РС и члан 116. став 1. и 118. став 1. ЗКП БД БиХ.

¹⁴⁴ Члан 118. став 2. ЗКП БиХ, члан 132. став 2. ЗКП ФБиХ, члан 236. став 2. ЗКП РС и члан 118. став 2. ЗКП БД БиХ.

¹⁴⁵ О критеријима које је развио Европски суд за људска права да би направио разлику између подстрекавања на учињење кривичног дјела и допуштеног понашања, видјети пресуду тог суда од 04.11.2010. године у предмету Баникова против Русије.

¹⁴⁶ Члан 116. став 5. ЗКП БиХ, члан 130. став 5. ЗКП ФБиХ, члан 234. став 5. ЗКП РС и члан 116. став 5. ЗКП БД БиХ.

¹⁴⁷ Члан 395. ЗКП БиХ, члан 416. ЗКП ФБиХ, члан 389. ЗКП РС и члан 395. ЗКП БД БиХ.

саслушање доставити и доказе битне за процјену законитости притвора и ради обавјештавања бранитеља.¹⁴⁸

Према законима о кривичном поступку, тужилац окончава истрагу кад нађе да је стање ствари довољно разјашњено да се може подићи оптужница, али да се она не може подићи ако осумњичени није био испитан.¹⁴⁹ Када ће тужилац у току истраге **испитати осумњиченог** ствар је његове процјене, под условом да је осумњичени на слободи. Ако је ријеч о облицима кривичног дјела трговине људима за које се може изрећи казна дуготрајног затвора, осумњичени мора имати бранитеља већ приликом првог испитивања.¹⁵⁰ Осумњиченом се мора дати прилика да се изјасни о свим чињеницама и доказима који га терете и да изнесе чињенице и доказе који му иду у корист. Осумњичени није дужан изнијети своју одбрану.¹⁵¹ Ако осумњичени изнесе своју одбрану то ствара за тужиоца обавезу да исказ осумњиченог размотри и по потреби испита неке чињенице или прибави нове доказе. Тиме тужилац извршава своју законску дужност да с једнаком пажњом испитује и утврђује како чињенице које терете осумњиченог тако и оне које му иду у корист.¹⁵² Осим тога, тиме тужилац провјерава свој закључак о постојању основане сумње да је осумњичени учинио кривично дјело и да су испуњени услови за подизање оптужнице.

II.3. Доказивање случајева трговине људима

Доказивање је процес извођења доказа и утврђивања чињеница путем доказа. Централни дио главног претреса као главног стадија кривичног поступка представља управо доказни поступак. Доказни поступак је регулисан одредбама закона о кривичном поступку и непоштивање тих одредби може представљати битне повреде одредби кривичног поступка које су најзначајнији разлог укидања првостепених пресуда у жалбеном поступку. Стога се доказни поступак у сваком кривичном поступку мора одвијати у складу са односним законским одредбама. Прилагођавање доказног поступка специфичностима појединих кривичних дјела или облика њиховог учињења мора се кретати у оквирима норми закона о кривичном поступку. То се прилагођавање углавном огледа у већој или мањој примјени појединих законских одредби у односу на доказни поступак за већину осталих кривичних дјела. Из тога разлога ће се и овај дио приручника ограничити на указивање на поједине одредбе закона о кривичном поступку које се односе на овај његов стадиј и чија примјена омогућава извјесно прилагођавање доказног поступка специфичностима кривичног дјела трговине људима.

¹⁴⁸ Члан 47. став 1. и 2. ЗКП БиХ, члан 61. став 1. и 2. ЗКП ФБиХ, члан 55. став 1. и 2. ЗКП РС и члан 47. став 1. и 2. ЗКП БД БиХ.

¹⁴⁹ Члан 225. став 1. и 3. ЗКП БиХ, члан 240. став 1. и 3. ЗКП ФБиХ, члан 233. став 1. и 3. ЗКП РС и члан 225. став 1. и 3. ЗКП БД БиХ.

¹⁵⁰ Члан 45. став 1. ЗКП БиХ, члан 59. став 1. ЗКП ФБиХ, члан 53. став 1. ЗКП РС и члан 45. став 1. ЗКП БД БиХ.

¹⁵¹ Члан 6. ЗКП БиХ, члан 6. ЗКП ФБиХ, члан 6. ЗКП РС и члан 6. ЗКП БД БиХ.

¹⁵² Члан 14. став 2. ЗКП БиХ, члан 15. став 2. ЗКП ФБиХ, члан 14. став 2. ЗКП РС и члан 14. став 2. ЗКП БД БиХ.

Прво питање које се намеће при разматрању доказивања кривичних дјела трговине људима је питање ко може предложити извођење доказа на главном претресу. **Приједлоге за извођење доказа, према законима о кривичном поступку, могу поднијети странке и бранитељ.**¹⁵³ **Домаћи закони о кривичном поступку не предвиђају право оштећеног односно жртве кривичног дјела на подношење доказних приједлога.** То је у супротности са неким основним међународним стандардима о праву жртава кривичног поступка. Стога је на тужитељу да у контакту са жртвом односно оштећеним сазна за њена виђења неопходности извођења одређених доказа на главном претресу и, у складу са својом процјеном релевантности тог доказа, подношењем доказних приједлога осигура да и виђења жртве о потреби извођења појединих доказа буду изнесена на главном претресу.

Суд није дужан прихватити доказне приједлоге странака и бранитеља. Суд је, наиме, овлаштен и дужан да цијени неопходност извођења предложених доказа за утврђивање правно релевантних чињеница. Суд, дакле, може одбити поједине доказне приједлоге странака, али је дужан да такву своју одлуку образложи изношењем кратких разлога разматраних чињеница у записнику о главном претресу¹⁵⁴ те у образложењу писмено израђене пресуде¹⁵⁵.

Међутим, када су у питању кривична дјела трговине људима, при одлучивању о доказним приједлозима странака, суд је дужан водити рачуна о још нечему. Наиме, домаћи закони о кривичном поступку прописују да **у случајевима учињења кривичног дјела против човјечности и вриједности заштићених међународним правом, пристанак жртве се не може употријебити у прилог одбране оптуженог.**¹⁵⁶ Такође, **оштећеног кривичним дјелом није допуштено испитивати о његовом сполном животу прије учињеног кривичног дјела које је предмет поступка, те нити један доказ који се износи да би показао раније сполно искуство, понашање или сполну оријентацију оштећеног неће се прихватити.**¹⁵⁷ Иако се ове одредбе налазе у члану који носи назив Посебна правила о доказима у случајевима сексуалних деликата, њихова садржина јасно указује да се оне не односе искључиво на „чисте“ сексуалне деликте.

За поступак доказивања на главном претресу уопште, а посебно за кривична дјела као што је трговина људима која по својој природи представљају озбиљна кршења основних људских права, значајно је да улога суда у процесу одлучивања о томе који ће се докази извести на главном претресу није ограничена на одлучивање о доказним приједлозима странака и бранитеља. Домаћи закони о кривичном поступку, наиме, предвиђају **могућност да суд**

¹⁵³ Члан 261. став 1. ЗКП БиХ, члан 276. став 1. ЗКП ФБиХ, члан 276. став 1. ЗКП РС и члан 261. став 1. ЗКП БД БиХ.

¹⁵⁴ Члан 239. став 4. ЗКП БиХ, члан 254. став 4. ЗКП ФБиХ, члан 254. став 4. ЗКП РС и члан 239. став 4. ЗКП БД БиХ.

¹⁵⁵ Члан 290. став 7. ЗКП БиХ, члан 305. став 7. ЗКП ФБиХ, члан 304. став 7. ЗКП РС и члан 290. став 7. ЗКП БД БиХ.

¹⁵⁶ Члан 264. став 3. ЗКП БиХ, члан 279. став 3. ЗКП ФБиХ, члан 279. став 3. ЗКП РС и члан 264. став 3. ЗКП БД БиХ.

¹⁵⁷ Члан 264. став 1. ЗКП БиХ, члан 279. став 1. ЗКП ФБиХ, члан 279. став 1. ЗКП РС и члан 264. став 1. ЗКП БД БиХ.

наложи извођење доказа.¹⁵⁸ Суд је овлаштен да наложи извођење неког доказа увијек када сматра да је то неопходно за свестрано претресање предмета. Ради се о одредби која такође може компензирати пропуст законодавца да омогући жртви кривичног дјела изношење доказних приједлога. Она, наиме, омогућава суду да пажљивим праћењем испитивања жртве на главном претресу и, по потреби, **постављањем питања свједоку,**¹⁵⁹ сазна за виђења жртве о томе који докази могу бити извор сазнања о одређеним чињеницама о којима се она изјашњава и сам наложи извођење таквих доказа.

Прилагођавање доказног поступка процесуирању кривичних дјела трговине људима омогућава и овлаштење суда да, када оцијени да је то у интересу правде, **промијени законом прописани редослијед извођења доказа**¹⁶⁰ односно **да одступи од редовног тока расправљања због посебних околности, а нарочито због броја оптужених, броја кривичних дјела и обима доказног материјала**¹⁶¹. Наведене одредбе се могу примијенити, између осталог, ради заштите жртве као свједока од додатне трауматизације.

Прилагођавање доказног поступка специфичностима доказивања кривичних дјела трговине људима могу допринијети и одредбе закона о **саслушању ван суднице**. Оне, наиме, омогућавају да се, на начин прописан законом и под условима прописаним законом, свједок испита ван суднице уколико његово свједочење суд сматра важним. Значајно је истаћи да закони изричито прописују да се, осим странака и бранитеља, увијек позива и оштећени да присуствује том испитивању.¹⁶² Осим тога, закони омогућавају да се на главном претресу, **приликом испитивања малољетника**, примијене одредбе које се односе на његово саслушање у истрази – испитивање путем техничких уређаја за пријенос слике и звука на начин да му странке и бранитељ могу постављати питања без присуства у просторији гдје се свједок налази односно слушањем аудио или аудио-визуелног записа његовог исказа из истраге.¹⁶³

Надаље, уколико је **свједок саслушан у истрази у поступку судског осигурања доказа**, на захтјев странке, односно бранитеља тај се исказ може узети о обзир као доказ на главном претресу, уколико докажу да је, и поред свих уложених напора да се осигура присуство свједока на главном претресу, свједок остао недоступан.¹⁶⁴ Одредба је нарочито значајна за кривичне поступке због кривичног дјела трговине људима због честе недоступности жртава свједока у вријеме главног претреса.

¹⁵⁸ Члан 261. став 2. тачка е) ЗКП БиХ, члан 276. став 2. тачка е) ЗКП ФБиХ, члан 276. став 2. тачка д) ЗКП РС и члан 261. став 2. тачка е) ЗКП БД БиХ.

¹⁵⁹ Члан 261. став 3. и члан 262. став 1. ЗКП БиХ, члан 276. став 3. и члан 277. став 1. ЗКП ФБиХ, члан 276. став 3. и члан 277. став 1. ЗКП РС и члан 261. став 3. и члан 262. став 1. ЗКП БД БиХ.

¹⁶⁰ Члан 261. став 2. ЗКП БиХ, члан 276. став 2. ЗКП ФБиХ, члан 276. став 2. ЗКП РС и члан 261. став 2. ЗКП БД БиХ.

¹⁶¹ Члан 240. ЗКП БиХ, члан 255. ЗКП ФБиХ, члан 255. ЗКП РС и члан 240. ЗКП БД БиХ.

¹⁶² Члан 272. ЗКП БиХ, члан 287. ЗКП ФБиХ, члан 287. ЗКП РС и члан 272. ЗКП БД БиХ.

¹⁶³ Члан 272. став 4. ЗКП БиХ, члан 287. став 4. ЗКП ФБиХ, члан 287. став 4. ЗКП РС и члан 272. став 4. ЗКП БД БиХ.

¹⁶⁴ Члан 223. став 2. ЗКП БиХ, члан 238. став 2. ЗКП ФБиХ, члан 231. став 2. ЗКП РС и члан 223. став 2. ЗКП БД БиХ.

Искази из истраге, и када нису узети у поступку судског осигурања доказа, могу се користити **као доказ на главном претресу** у ситуацијама које су прецизно одређене у законима о кривичном поступку. Они су допуштени као доказ на главном претресу и могу бити кориштени приликом директног или унакрсног испитивања, или побијања изнесених навода, или у одговору на побијање или за додатно испитивање, након чега се прилажу као доказни материјал. У том случају ће се особи о чијем се исказу ради дати могућност да објасни или побије свој претходни исказ.¹⁶⁵ Одредба је значајна јер омогућава уношења исказа из истраге у доказни материјал и у случају када испитивана особа на главном претресу одступи од исказа датог у току истраге.

Осим тога, записници о исказима датим у истрази могу се по одлуци судије односно вијећа прочитати и користити као доказ на главном претресу у случају када су испитане особе умрле, душевно обољеле или се не могу пронаћи, или је њихов долазак пред суд немогућ, или је знатно отежан из важних узрока, или ако без законских разлога неће да дају исказ на главном претресу.¹⁶⁶

С обзиром на значај **посебних истражних радњи** за истраживање случајева трговине људима, неопходно је указати да се **техничке снимке, исправе и предмети прибављени под условима и на начин прописан законима о кривичном поступку**, могу користити као докази у кривичном поступку. Прикривени истражитељ и информатор као и особе које су провеле посебну истражну радњу симулираног и контролираног откупа предмета и симулираног давања поткупнине могу се саслушати као свједоци или као заштећени свједоци (на начин прописан посебним законом) о току провођења радњи или о другим важним околностима.¹⁶⁷

Осим тога, потребно је истаћи да се **саучесници, који су осуђени на основу споразума о признању кривње**, могу саслушати као свједоци у кривичним поступцима који се воде против других починилаца кривичног дјела.

Ефикасном доказивању кривичног дјела трговине људима могу допринијети и законске одредбе које прописују **могућност ослобођења од казне припадника групе за организовани криминал који открије ту групу**, а о чему је раније било ријечи. То се исто може рећи и за институт **сарадника правосуђа**, који је уведен Законом о сузбијању корупције и организованог криминала у Федерацији Босне и Херцеговине.¹⁶⁸ Осим тога, закони о кривичном поступку прописују **могућност давања имунитета свједоку** који користи право да не одговара на поједина питања јер би га истинит одговор изложио кривичном гоњењу.¹⁶⁹

¹⁶⁵ Члан 273. став 1. ЗКП БиХ, члан 288. став 1. ЗКП ФБиХ, члан 288. став 1. ЗКП РС и члан 273. став 1. ЗКП БД БиХ.

¹⁶⁶ Члан 273. став 2. ЗКП БиХ, члан 288. став 2. ЗКП ФБиХ, члан 288. став 2. ЗКП РС и члан 273. став 2. ЗКП БД БиХ.

¹⁶⁷ Члан 122. ЗКП БиХ, члан 136. ЗКП ФБиХ, члан 240. ЗКП РС и члан 122. ЗКП БД БиХ.

¹⁶⁸ Видјети чланове 12-19. Закона о сузбијању корупције и организираног криминала у Федерацији Босне и Херцеговине.

¹⁶⁹ Члан 84. ЗКП БиХ, члан 98. ЗКП ФБиХ, члан 149. ЗКП РС и члан 84. ЗКП БД БиХ.

За ефикасно провођење доказног поступка на главном претресу у случајевима трговине људима и заштиту жртава свједока значајне су и одредбе закона које се односе на **дужности судије односно предсједника вијећа** да се стара о одржавању реда у судници, достојанству суда и процесној дисциплини учесника поступка, а о којима је више ријечи било раније.¹⁷⁰

Такође судија, односно предсједник вијећа је дужан да у одговарајућој мјери контролише начин и редослијед испитивања свједока и извођења доказа, водећи рачуна да испитивање и извођење доказа буде ефикасно за утврђивање истине, да се избјегне непотребно губљење времена и **заштите свједоци од узнемиравања и збуњивања**.¹⁷¹

Осим тога, судија односно предсједник вијећа, на начин који је описан у одјелку о правима жртве у кривично-правном систему, **дужан је заштити свједока од вријеђања, пријетње и напада**.¹⁷²

Важно је напоменути да закони о кривичном поступку, ради осигурања и неометаног одвијања главног претреса и права учесника кривичног поступка, па и жртве трговине људима, али и јавног интереса, предвиђају **могућност искључења јавности са главног претреса**, између осталог, и због заштите особног и интимног живота оштећеног или заштите интереса малољетника или свједока. Одлуку о искључењу јавности суд доноси по службеној дужности или на приједлог странака и бранитеља, али увијек по њиховом саслушању.¹⁷³ Закони не предвиђају могућност доношења такве одлуке по приједлогу оштећеног. Међутим, како ту одлуку може донијети суд и по службеној дужности, ништа не спречава суд да прије доношења те одлуке омогући изјашњење и оштећеном о искључењу јавности са главног претреса. Када је донијета одлука о искључењу јавности са главног претреса из наведених или других законом предвиђених разлога, искључење јавности се не односи на странке, бранитеља, оштећеног, законског заступника и пуномоћника.¹⁷⁴

Заштити личног или приватног живота жртве могуће је допринијети и одговарајућом примјеном законских одредби о достављању. Закони о кривичном поступку предвиђају могућност достављања свих или појединих писмена, осим у стану приматеља или на радном мјесту, и непосредно код органа кривичног поступка или путем телефона.¹⁷⁵

Дати преглед поједних одредби наших процесних закона показује да оне омогућавају ефикасно доказивање и у кривичним поступцима због кривичних дјела трговине људима.

¹⁷⁰ Члан 241. став 2. и члан 242. став 1. и 2. ЗКП БиХ, члан 256. став 2. и члан 257. став 1. и 2. ЗКП ФБиХ, члан 256. став 2. и 257. став 1. и 2. ЗКП РС, члан 241. став 2. и члан 242. став 1. и 2. ЗКП БД БиХ.

¹⁷¹ Члан 262. став 3. ЗКП БиХ, члан 277. став 3. ЗКП ФБиХ, члан 277. став 3. ЗКП РС и члан 262. став 3. ЗКП БД БиХ.

¹⁷² Члан 267. ЗКП БиХ, члан 282. ЗКП ФБиХ, члан 282. ЗКП РС и члан 267. ЗКП БД БиХ.

¹⁷³ Члан 235. ЗКП БиХ, члан 250. ЗКП ФБиХ, члан 251. ЗКП РС и члан 235. ЗКП БД БиХ.

¹⁷⁴ Члан 236. став 1. ЗКП БиХ, члан 251. став 1. ЗКП ФБиХ, члан 252. став 1. ЗКП РС и члан 236. став 1. ЗКП БД БиХ.

¹⁷⁵ Члан 168-177. ЗКП БиХ, члан 182-191. ЗКП ФБиХ, члан 79-88. ЗКП РС и члан 168-177. ЗКП БД БиХ.

II.4. Поштивање и заштита права жртва и оптужених

У одјељку који је посвећен истраживању кривичних дјела трговине људима било је ријечи о појединим правима осумњичених и жртва односно оштећених током истраге, која су од посебног значаја за процесуирање кривичних дјела трговине људима.

У овом дијелу биће ријечи о таквим њиховим правима током главног претреса.

Оптужени је странка у поступку и у току главног претреса он је носитељ функције одбране. Он има право да се на главном претресу као и током цијелог трајања кривичног поступка **служи матерњим језиком или језиком који разумије**, те има право на превођење онога што се износи на главном претресу и писаног доказног материјала. Превођење обавља судски тумач. Суд је дужан оптуженог поучити о овом праву.¹⁷⁶

Оптужени има право да се брани сам или уз помоћ бранитеља, а када је ријеч о кривичним дјелима за које се може изрећи казна затвора у трајању од десет година или тежа, као што је кривично дјело трговине људима, **оптужени мора имати бранитеља** у вријеме достављања оптужнице.¹⁷⁷ Закони о кривичном поступку прописују начин постављања бранитеља оптуженом ако он сам не узме бранитеља или то за њега не учине особе које су то по закону овлаштене.¹⁷⁸ Ако је ријеч о облицима кривичног дјела трговине људима, за која је у закону прописана блажа казна, бранитељ ће бити постављен оптуженом ако је то због сложености предмета, његовог менталног стања или других околности у интересу правде.¹⁷⁹ У законима о кривичном поступку прописани су и услови за постављање оптуженом бранитеља због слабог имовног стања.¹⁸⁰

Ако се **оптужени** налази у притвору, он **има право комуницирати с бранитељем**, усмено или писмено.¹⁸¹

Осим ове формалне одбране, **оптужени има право и на тзв. материјалну одбрану.** Он има право да се на главном претресу изјасни о свим чињеницама и доказима који га терете и да изнесе све чињенице и доказе који му иду у корист. Ипак, оптужени није дужан да изнесе своју одбрану нити да одговара на постављена питања.¹⁸² Осим о наведеном, судија односно предсједник вијећа је

¹⁷⁶ Члан 8. ЗКП БиХ, члан 9. ЗКП ФБиХ, члан 8. ЗКП РС и члан 8. ЗКП БД БиХ.

¹⁷⁷ Члан 45. став 3. ЗКП БиХ, члан 59. став 3. ЗКП ФБиХ, члан 53. став 3. ЗКП РС и члан 45. став 3. ЗКП БД БиХ.

¹⁷⁸ Члан 45. став 4. ЗКП БиХ, члан 59. став 4. ЗКП ФБиХ, члан 53. став 4. ЗКП РС и члан 45. став 4. ЗКП БД БиХ.

¹⁷⁹ Члан 45. став 5. ЗКП БиХ, члан 59. став 5. ЗКП ФБиХ, члан 53. став 5. ЗКП РС и члан 45. став 5. ЗКП БД БиХ.

¹⁸⁰ Члан 46. ЗКП БиХ, члан 60. ЗКП ФБиХ, члан 54. ЗКП РС и члан 46. ЗКП БД БиХ.

¹⁸¹ Члан 48. ЗКП БиХ, члан 62. ЗКП ФБиХ, члан 56. ЗКП РС и члан 48. ЗКП БД БиХ.

¹⁸² Члан 6. ЗКП БиХ, члан 6. ЗКП ФБиХ, члан 6. ЗКП РС и члан 6. ЗКП БД БиХ.

дужан оптуженог поучити и о праву да поставља питања саоптуженим, свједоцима и вјештацима и да даје образложење у вези са њиховим исказима.¹⁸³

Свој исказ о чињеницама оптужени може дати искључиво у својству оптуженог или у својству оптуженог као свједока. У овом другом случају, судија односно предсједник вијећа ће га поучити да ће, ако се одлучи да у том својству да исказ, бити подвргнут директном и унакрсном испитивању те ће му саопштити поуке и упозорења која се иначе дају свједоку прије његовог испитивања. У погледу овог права, оптужени има право да се консултује са својим бранитељем, а уколико нема бранитеља, суд ће пажљиво размотрити да ли му је бранитељ потребан.¹⁸⁴

Како би оптужени могао да се користи овим правима, он мора бити подробно обавијештен о дјелу за које се терети и о разлозима оптужбе. **Оптужени, дакле, има право бити упознат са чињеницама за које се терети, доказима у вези тих чињеница и правној квалификацији дјела за које се терети.**¹⁸⁵ Зато се потврђена оптужница доставља оптуженом, а главни претрес почиње читањем оптужнице. Уколико у току доказног поступку тужилац измијени оптужницу јер нађе да изведени докази на главном претресу указују да се измијенило чињенично стање изнесено у оптужници, оптужени има право да се изјасни о измијењеној оптужници. Уколико му је то потребно ради припремања одбране, оптужени има право да тражи да се главни претрес одгоди.¹⁸⁶

Да би **оптужени** дјелотворно вршио своју функцију одбране, он **након подизања оптужнице има право увида у све списе и доказе.**¹⁸⁷

Оптужени у току главног претреса има право предлагати извођење доказа,¹⁸⁸ те има право испитивати свједоке и вјештаке оптужбе као и свједоке и вјештаке одбране¹⁸⁹.

Прописујући наведена права оптуженог током главног претреса, закони о кривичном поступку су истовремено прописали и дужност суда и осталих учесника кривичног поступка да поштују прописана права оптуженог.¹⁹⁰ Кршење законских одредби које се односе на основна права оптужених води битним повредама одредби кривичног поступка и посљедичном укидању првостепених пресуда поводом изјављених жалби.

¹⁸³ Члан 259. став 1. ЗКП БиХ, члан 274. став 1. ЗКП ФБиХ, члан 274. став 1. ЗКП РС и члан 259. став 1. ЗКП БД БиХ.

¹⁸⁴ Члан 259. став 2. ЗКП БиХ, члан 274. став 2. ЗКП ФБиХ, члан 274. став 2. ЗКП РС и члан 259. став 2. ЗКП БД БиХ.

¹⁸⁵ Члан 6. став 3. тачка а) Европске конвенције о заштити људских права и основних слобода.

¹⁸⁶ Члан 275. ЗКП БиХ, члан 290. ЗКП ФБиХ, члан 290. ЗКП РС и члан 275. ЗКП БД БиХ.

¹⁸⁷ Члан 226. став 2. ЗКП БиХ, члан 241. став 2. ЗКП ФБиХ, члан 241. став 2. ЗКП РС и члан 226. став 2. ЗКП БиХ.

¹⁸⁸ Члан 262. и члан 276. ЗКП БиХ, члан 277. и члан 291. ЗКП ФБиХ, члан 277. и члан 291. ЗКП РС, члан 262. и члан 276. ЗКП БД БиХ.

¹⁸⁹ Члан 262. ЗКП БиХ, члан 277. ЗКП ФБиХ, члан 277. ЗКП РС и члан 262. ЗКП БД БиХ.

¹⁹⁰ Члан 1. ЗКП БиХ, члан 1. ЗКП ФБиХ, члан 1. ЗКП РС и члан 1. ЗКП БД БиХ.

У одјељку посвећеном доказивању указано је да не постоји апсолутно право оптуженог да предлаже и испитује свједоке одбране. Кад је ријеч о доказима оптужбе, они обично морају бити представљени на главном претресу у присуству оптуженог како би оптужени могао да испита свједоке оптужбе. Међутим, потребе заштите свједока не могу бити потпуно подређене праву оптуженог на одбрану. Стога је Европски суд за људска права у својој јудикатури истакао да наведено право оптуженог може трпјети извјесна ограничења под условом да се надомјесте тешкоће које су тиме (напримјер, свједочењем анонимних свједока) изазване одбрани. Међутим, по схватању Европског суда за људска права, чак ни тада осуда се не може заснивати искључиво или у одлучујућој мјери на анонимном свједочењу.¹⁹¹

Што се тиче права жртава, осим оних о којима је већ било говора, Конвенција ВЕ захтијева од страна уговорница да усвоје законске и друге мјере неопходне да би током правне процедуре гарантовале заштиту приватног живота жртава и, када је то одговарајуће, њиховог живота те сигурност жртава и њихову заштиту од застрашивања, а, када се ради, о дјечи жртвама, водећи рачуна о потребама дјецe и осигуравајући њихово право посебним мјерама заштите (члан 30.).

О заштити личног или приватног живота жртава односно оштећених и њиховој заштити од непримјереног публицитета, већ је било ријечи у одјељку посвећеном доказивању, при изношењу разлога за искључење јавности са главног претреса.

Осим законских одредби о заштити личног достојанства жртве и њене сигурности, о којима је било ријечи у одјељку о доказивању, заштита жртава али само оних које су истовремено и свједоци током кривичног поступка, осигурана је и одредбама **закона о заштити свједока под пријетњом и угрожених свједока.** Према тим законима, **угрожени свједок** је онај свједок који је озбиљно физички или психички трауматизиран околностима под којима је извршено кривично дјело или који пати од озбиљних психичких поремећаја који га чине изузетно осјетљивим, односно дијете и малољетник.¹⁹² **Свједок под пријетњом** је онај чија је лична сигурност или сигурност његове породице доведена у опасност због његовог учешћа у поступку, као резултат пријетњи, застрашивања или сличних радњи које су везане за његово свједочење¹⁹³ или свједок који сматра да постоји разумна основа за бојазан да би таква опасност вјероватно проистекла као

¹⁹¹ У погледу ставова Европског суда за људска права о овим питањима, видјети пресуде у предмету Дорсон против Холандије од 26.03.1996. године, Ван Мехелен и други против Холандије од 23.04.1997. године, Костовски против Холандије од 20.11.1989. године, Луди против Швајцарске од 15.06.1992. године,

¹⁹² Члан 3. став 3. Закона о заштити свједока под пријетњом и угрожених свједока БиХ (у даљем тексту: ЗЗС БиХ), члан 3. став 3. Закона о заштити свједока под пријетњом и угрожених свједока ФБиХ (у даљем тексту: ЗЗС ФБиХ), члан 3. став 3. Закона о заштити свједока у кривичном поступку РС (у даљем тексту: ЗЗС РС) и члан 3. став 3. Закона о заштити свједока под пријетњом и угрожених свједока БД БиХ (у даље, тексту: ЗЗС БД БиХ).

¹⁹³ Члан 3. став 1. ЗЗС ФБиХ и члан 3. став 1. ЗЗС РС

посљедица његовог свједочења.¹⁹⁴ Мјере заштите примјењују се само уз сагласност свједока.¹⁹⁵

Мјере заштите предвиђене законима о заштити свједока под пријетњом и угрожених свједока су: осигурање психолошке, социјалне и стручне помоћи укључујући и присуство одговарајућих стручних особа приликом испитивања или саслушања,¹⁹⁶ саслушање угроженог свједока у најскорије могуће вријеме и другачијим редослиједом од оног који је прописан законом о кривичном поступку,¹⁹⁷ контролирање у одговарајућој мјери од стране судије односно предсједника вијећа начина испитивања угроженог свједока у циљу његове заштите од узнемиравања и збуњивања а у изузетним околностима, уз сагласност странака и бранитеља, саслушање свједока на тај начин што ће му суд директно постављати питања у име странака и бранитеља,¹⁹⁸ свједочење угроженог свједока путем техничких уређаја за пријенос слике и звука на начин на који странке и бранитељ могу постављати питања а да не буду присутни у истој просторији са свједоком,¹⁹⁹ удаљавање оптуженог из суднице када постоји оправдана бојазан да ће присуство оптуженог утјецати на способност свједока да свједочи потпуно и тачно,²⁰⁰ читање записника о исказима угроженог свједока датим у истрази и кориштење као доказа на главном претресу (изузети од непосредног извођења доказа),²⁰¹ ограничење права оптуженог и његовог бранитеља да прегледа списе и документацију,²⁰² додатне мјере којима се осигурава неоткривање идентитета свједока²⁰³ и заштићени свједок²⁰⁴.

При примјени мјере заштите свједока означене као изузеци од непосредног извођења доказа и саслушању заштићеног свједока, потребно је имати у виду да поменути закони, у циљу заштите права оптуженог, прописују да суд не може заснивати пресуду искључиво на основу тих доказа²⁰⁵ односно искључиво или у одлучујућој мјери.²⁰⁶

Ови закони такође прописују да **свједок под пријетњом и угрожени свједок има право на правну помоћ**, у складу са законом²⁰⁷. Одредба се, дакле, може примијенити на жртве, али само ако имају својство угроженог свједока или свједока под пријетњом.

У вези са правима жртава трговине људима која се реализурају током главног претреса, потребно је истаћи да Конвенција ВЕ захтијева од страна да

¹⁹⁴ Члан 3. став 1. ЗЗС БиХ и члан 3. став 3. ЗЗС БД БиХ.

¹⁹⁵ Члан 5а) ЗЗС БиХ и члан 5-а ЗЗС БД БиХ.

¹⁹⁶ Члан 6. ЗЗС БиХ, члан 7. ЗЗС ФБиХ, члан 6. ЗЗС РС и члан 6. ЗЗС БД БиХ.

¹⁹⁷ Члан 7. ЗЗС БиХ, члан 8. ЗЗС ФБиХ, члан 7. ЗЗС РС и члан 7. ЗЗС БД БиХ.

¹⁹⁸ Члан 8. ЗЗС БиХ, члан 9. ЗЗС ФБиХ, члан 8. ЗЗС РС и члан 8. ЗЗС БД БиХ.

¹⁹⁹ Члан 9. ЗЗС БиХ, члан 10. ЗЗС ФБиХ, члан 9. ЗЗС РС и члан 9. ЗЗС БД БиХ.

²⁰⁰ Члан 10. ЗЗС БиХ, члан 11. ЗЗС ФБиХ, члан 10. ЗЗС РС и члан 10. ЗЗС БД БиХ.

²⁰¹ Члан 11. ЗЗС БиХ, члан 12. ЗЗС ФБиХ, члан 11. ЗЗС РС и члан 11. ЗЗС БД БиХ.

²⁰² Члан 12. ЗЗС БиХ, члан 13. ЗЗС ФБиХ, члан 12. ЗЗС РС и члан 12. ЗЗС БД БиХ.

²⁰³ Члан 13. ЗЗС БиХ, члан 14. ЗЗС ФБиХ, члан 13. ЗЗС РС и члан 13. ЗЗС БД БиХ.

²⁰⁴ Члан 14. ЗЗС БиХ, члан 15. ЗЗС ФБиХ, члан 14. ЗЗС РС и члан 14. ЗЗС БД БиХ.

²⁰⁵ Члан 24. ЗЗС ФБиХ и члан 23. ЗЗС РС.

²⁰⁶ Члан 23. ЗЗС БиХ и члан 23. ЗЗС БД БиХ.

²⁰⁷ Члан 5. став 2. ЗЗС БиХ, члан 6. став 2. ЗЗС ФБиХ, члан 5. став 2. ЗЗС РС и члан 5. став 2. ЗЗС БД БиХ.

предвиде, у оквиру свог унутрашњег права, право да жртве добију одштету од починиоца кривичног дјела (члан 15. став 3.).

Већ је наведено да закони о кривичном поступку изричито прописују да жртва односно **оштећени има право да приједлог за остваривање у кривичном поступку имовинскоправног захтјева који је произашао из кривичног дјела поднесе до завршетка главног претреса односно претреса за изрицање кривично-правне санкције.**

Закони о кривичном поступку изричито прописује да ће се **имовинско-правни захтјев**, који је настао услед учињења кривичног дјела, **ће се расправити на приједлог овлаштене особе у кривичном поступку ако се тиме не би знатно одуговлачио овај поступак.**²⁰⁸ Другачије речено, имовинскоправни захтјев неће се расправити у кривичном поступку само ако би то знатно одуговлачило кривични поступак. Само очекивано знатно одуговлачење (напримјер, због броја доказа које је потребно прибавити за то одлучивање или због потешкоћа у вези са прибављањем доказа), а не свако одуговлачење кривичног поступка, представља оправдан разлог за суд да у току кривичног поступка не расправи имовинскоправни захтјев оштећеног настао учињењем кривичног дјела.

Из наведеног се може закључити да важеће законске одредбе омогућавају заштиту права жртва трговине људима и оптужених током главног претреса.

II.5. Кажњавање и одузимање имовинске користи прибављене кривичним дјелом

Конвенција ВЕ захтијева од страна уговорница да усвоје законске и друге мјере које су неопходне за осигурање ефикасних, сразмјерних и одвраћајућих санкција за кривична дјела утврђена у складу са члановима 18-21. Конвенције ВЕ (члан 23. став 1.). Конвенција ВЕ такође захтијева да правне особе, које се сматрају одговорним у смислу њеног члана 22., подлијежу ефикасним, некривичним или кривичним санкцијама или мјерама, сразмјерним и превентивним, укључујући и новчане санкције (члан 23. став 2.).

Дати приказ релевантних одредби домаћих кривичних закона омогућава доношење закључка да су домаћи законодавци ставили на располагање надлежним органима ефикасне, сразмјерне и одвраћајуће санкције. Међутим, за успјешно сузбијање трговине људима неопходно је да такве буду и кривично-правне санкције које се изричу учинитељима односних кривичних дјела. Тај се циљ може остварити само уколико се приликом избора врсте и висине кривично-правне санкције која ће се изрећи оптуженом води рачуна **о сврси кривично-**

²⁰⁸ Члан 193. став 1. ЗКП БиХ, члан 207. став 1. ЗКП ФБиХ, члан 103. став 1. ЗКП РС и члан 193. став 1. ЗКП БД БиХ.

правних санкција,²⁰⁹ сврси кажњавања²¹⁰ и општој одредби о одмјеравању казне²¹¹. У том смислу, кад је ријеч о кривичном санкционирању починилаца кривичног дјела трговине људима, потребно је посебно истаћи да се као једна од сврха кривично-правних санкција у кривичним законима изричито наводи – **заштита и сатисфакција жртве кривичног дјела.** Осим тога, кривично-правне санкције требају заштитити друштво од чињења кривичних дјела **превентивним утицајем на друге да поштују правни систем и не учине кривична дјела те спречавањем починиоца да учини кривично дјело и потицањем његовог преваспитавања.** Општа правила о одмјеравању казне захтијевају од суда да приликом одмјеравања казне цијени све околности које утичу да казна буде већа или мања, па, између осталог, и степен кривње оптуженог, јачину угрожавања или повреде заштићеног добра, те околности под којима је дјело учињено.

Конвенција ВЕ обавезује стране уговорнице и на усвајање законских и других мјера које се сматрају неопходним да се омогући ограничено или стално затварање сваког објекта који је кориштен у сврху трговине људима те ограничена или стална забрана обављања дјелатности у оквиру које је дјело учињено (члан 23. став 4.).

Одредбе кривичних закона које се односе на кривично дјело трговине људима садрже и **обавезу „одузимања објекта“** иако та мјера није прописана у оквиру општег дијела кривичних закона.

Међу сигурносним мјерама кривични закони прописују и **забрану вршења позива, дјелатности или дужности.**²¹² Она се може изрећи учинитељу који је кривично дјело учинио везано уз свој позив, дјелатност или дужност, ако постоји опасност да би такво обављање могло потицајно дјеловати да учини ново кривично дјело везано уз свој позив, дјелатност или дужности.

Конвенција ВЕ захтијева од страна уговорница усвајање законских или других мјера које се сматрају неопходним да би се могла заплијенити или одузети средства и приходи кривичних дјела установљених у складу са њеним члановима 18. и 20. тачка а) или имовина чија вриједност одговара овим приходима (члан 23. став 3.)

Сви кривични закони у БиХ као посебну кривично-правну мјеру прописују **одузимање имовинске користи прибављене кривичним дјелом.** Њено прописивање је одраз једног од основних правних начела да нико не може задржати противправно стечену имовинску корист.²¹³ Уз то, у КЗ БиХ се изричито наводи да нико не може задржати приход, профит или другу корист из имовинске користи прибављене кривичним дјелом. Имовинска корист (као и приход, профит

²⁰⁹ Члан 6 КЗ БиХ, члан 7. КЗ ФБиХ, члан 5. КЗ РС и члан 7. КЗ БД БиХ.

²¹⁰ Члан 39. КЗ БиХ, члан 42. КЗ ФБиХ, члан 28. КЗ РС и члан 42. КЗ БД БиХ.

²¹¹ Члан 48. КЗ БиХ, члан 49. КЗ ФБиХ, члан 37. КЗ РС и члан 49. КЗ БД БиХ.

²¹² Члан 73. КЗ БиХ, члан 76. КЗ ФБиХ, члан 60. КЗ РС и члан 76. КЗ БД БиХ.

²¹³ Члан 110. став 1. КЗ БиХ, члан 114. став 1. КЗ ФБиХ, члан 94. став 1. КЗ РС и члан 114. став 1. КЗ БД БиХ.

или друга корист из имовинске користи) прибављена кривичним дјелом одузима се судском одлуком којом је утврђено да је кривично дјело учињено.²¹⁴

КЗ БиХ, КЗ ФБиХ и КЗ БД БиХ познају и **институт проширеног одузимања имовинске користи прибављене кривичним дјелом.**²¹⁵ Он представља могућност за суд, ако се поступак води за одређена кривична дјела, да одузме и ону имовинску корист за коју тужилац пружи довољно доказа да се оправдано вјерује да је она прибављена учињењем тих кривичних дјела, а учинитељ није пружио доказе да је корист прибављена законито. Према КЗ БиХ, проширено одузимање имовинске користи је могуће када се кривични поступак води, између осталих, за кривична дјела против човјечности и вриједности заштићених међународним правом, па, према томе, и у кривичном поступку за кривично дјело Међународна трговина људима из члана 186. КЗ БиХ. Међутим, пошто се налази у групи кривичних дјела против полне слободе и морала из Главе XIX, проширено одузимање имовинске користи не може се примијенити у кривичном поступку за кривично дјело Трговина људима из члана 207а КЗ БД БиХ.

Основна карактеристика овог института је таква да је терет доказивања подијељен између тужиоца и оптуженог. Он се, наиме, може примијенити у односу на ону имовинску корист за коју тужилац пружи довољно доказа да се оправдано вјерује да је она прибављена учињењем одређених кривичних дјела, а починилац не пружи довољно доказа да је корист прибављена законито.

Сви кривични закони у БиХ одређују да ће се **од учинитеља одузети новац, предмети од вриједности и свака друга имовинска корист која је прибављена кривичним дјелом, а ако одузимање није могуће, починилац ће се обавезати на исплату новчаног износа сразмјерног прибављеној имовинској користи.**²¹⁶ Из таквих законских одредби произилази да се имовинска корист прибављена кривичним дјелом одузима од починиоца у оном облику у којем је и прибављена кривичним дјелом, а само ако то није могуће, од починиоца се одузима новчани износ (а не и нека друга имовина како то предвиђа одредба члана 23. став 3. Конвенције ВЕ) који је сразмјеран прибављеној имовинској користи.

КЗ БиХ прописује и обавезно **одузимање имовинске користи од особе на коју је она пренесена без накнаде или уз накнаду која не одговара стварној вриједности, ако је она знала или могла знати да је имовинска корист прибављена кривичним дјелом.**²¹⁷ У КЗ ФБиХ, КЗ РС и КЗ БД БиХ то је прописано само као могућност.²¹⁸ Тиме је остављено на процјену суду да ли ће у таквом случају имовинску корист одузети од особе на коју она пренесена или ће од починиоца одузети новчану противвриједност прибављене имовинске користи.

КЗ БиХ, КЗ ФБиХ и КЗ БД БиХ уређују и начин **одузимања имовинске користи прибављене кривичним дјелом када је она сједињена са имовином**

²¹⁴ Члан 110. став 2. КЗ БиХ, члан 114. став 2. КЗ ФБиХ, члан 94. став 2. КЗ РС и члан 114. став 2. КЗ БД БиХ.

²¹⁵ Члан 110а. КЗ БиХ, члан 114а. КЗ ФБиХ и члан 114а КЗ БД БиХ.

²¹⁶ Члан 111. став 1. КЗ БиХ, члан 115. став 1. КЗ ФБиХ, члан 95. став 1. КЗ РС и члан 115. став 1. КЗ БД БиХ.

²¹⁷ Члан 111. став 1. КЗ БиХ.

²¹⁸ Члан 115. став 1. КЗ ФБиХ, члан 95. став 2. КЗ РС и члан 115. став 1. КЗ БД БиХ.

која је законито стечена.²¹⁹ КЗ БиХ прописује да ће таква имовина бити предмет одузимања, али у мјери која не премашује процијењену вриједност имовинске користи прибављене кривичним дјелом, док КЗ ФБиХ и КЗ БД БиХ то прописују као могућност.

КЗ БиХ, КЗ ФБиХ и КЗ БД БиХ садрже и одредбе које се односе на **одузимање прихода или друге користи прибављене кривичним дјелом или из имовине у коју је имовинска корист прибављена кривичним дјелом претворена или из имовине с којом је имовинска корист прибављена кривичним дјелом сједињена.**²²⁰ КЗ БиХ прописује да ће ти приходи и друге користи бити предмет ове мјере на исти начин и у истој мјери као и имовинска корист прибављена кривичним дјелом. КЗ ФБиХ и КЗ БД БиХ то прописују као могућност.

Сви кривични закони у БиХ дају **примат заштити интереса оштећеног у односу на изрицање мјере одузимања имовинске користи прибављене кривичним дјелом** тако што прописују да ће се имовинска корист прибављена кривичним дјелом изрећи уколико она прелази досуђени имовинско-правни захтјев оштећеног.²²¹ То значи да ће суд, уколико је оштећени поставио имовинскоправни захтјев, увијек прво досудити оштећеном имовинскоправни захтјев.

Домаћи закони о кривичном поступку прописују да се **имовинска корист прибављена кривичним дјелом утврђује у кривичном поступку по службеној дужности.**²²² Одредба не важи само за суд него и за друге органе који утврђују чињенице у кривичном поступку, па, тако и за тужилаштво. **Тужилац је законом и изричито обавезан да у току поступка прикупља доказе и извиђа околности које су од важности за утврђивање имовинске користи прибављене кривичним дјелом.**²²³ При изрицању ове мјере суд увијек треба водити рачуна о праву оптуженог на одбрану које подразумијева и његово право да оспорава постојање имовинске користи прибављене кривичним дјелом. Стога би тужилац, и када то није законски елеменат односног кривичног дјела, требао у чињеничном опису дјела у оптужници навести износ прибављене имовинске користи. Уколико би утврђивање имовинске користи било повезано с несразмјерним тешкоћама или са знатним одуговлачењем поступка, суд висину имовинске користи прибављене кривичним дјелом утврђује по слободној оцјени.²²⁴

Закони о кривичном поступку уређују и начин одузимања имовинске користи од особе на коју је она пренесена и од правне особе.²²⁵

²¹⁹ Члан 111. став 2. КЗ БиХ, члан 115. став 2. КЗ ФБиХ и члан 115. став 2. КЗ БД БиХ.

²²⁰ Члан 111. став 3. КЗ БиХ, члан 115. став 3. КЗ ФБиХ и члан 115. став 3. КЗ БД БиХ.

²²¹ Члан 112. став 1. КЗ БиХ, члан 116. став 1. КЗ ФБиХ, члан 96. став 1. КЗ РС и члан 116. став 1. КЗ БД БиХ.

²²² Члан 392. став 1. ЗКП БиХ, члан 413. став 1. ЗКП ФБиХ, члан 386. став 1. ЗКП РС, члан 392. став 1. ЗКП БД БиХ.

²²³ Члан 392. став 2. ЗКП БиХ, члан 413. став 2. ЗКП ФБиХ, члан 386. став 2. ЗКП РС, члан 392. став 2. ЗКП БД БиХ.

²²⁴ Члан 394. ЗКП БиХ, члан 415. ЗКП ФБиХ, члан 388. ЗКП РС, члан 394. ЗКП БД БиХ.

²²⁵ Члан 393. ЗКП БиХ, члан 414. ЗКП ФБиХ, члан 387. ЗКП РС, члан 393. ЗКП БД БиХ.

Имовинска корист прибављена кривичним дјелом одузима се пресудом којом се оптужени оглашава кривим, рјешењем о примјени васпитне мјере те пресудом којом се утврђује да је оптужени учинио дјело у стању неурачунљивости.²²⁶ Суд је дужан у изреци пресуде или рјешења тачно навести који се предмети односно новчани износи одузимају.²²⁷

Када долази у обзир одузимање имовинске користи прибављене кривичним дјелом, суд ће по службеној дужности по одредбама, како се у законима наводи, извршног (умјесто парничног) поступка, одредити **привремене мјере осигурања**.²²⁸

У ФБиХ је на снази и посебни **Закон о одузимању незаконито стечене имовине кривичним дјелом**. Тим се законом уређују услови и поступак одузимања имовинске користи прибављене кривичним дјелом у ФБиХ, управљање привремено и трајно одузетом имовином и оснивање надлежног органа за управљање одузетом имовином. Према том закону, одредбе других закона којима се уређује утврђивање, осигурање одузимања, извршење одлука о одузимању имовинске користи прибављене кривичним дјелом и управљање одузетом имовином примјењују се само ако тим законом није другачије прописано. Овај закон прописује и **тзв. посебан поступак за одузимање имовинске користи** који се води када постоји основана сумња да је учињењем кривичног дјела прибављена имовинска корист а нису испуњени услови за вођење кривичног поступка због смрти осумњиченог односно оптуженог или бјекства осумњиченог односно оптуженог, а пријети опасност од наступања застаре кривичног гоњења. Закон такође садржи одредбе о финансијској истрази, о поступању суда у редовном поступку одузимања имовинске користи, о осигурању одузимања имовинске користи, заштити права треће особе, извршењу и управљању одузетом имовином.

У РС је такође донесен посебан **Закон о одузимању имовине стечене извршењем кривичног дјела** који се, између осталог, примјењује и за кривично дјело Трговина људима ради вршења проституције из члана 198. КЗ РС. Та је одредба, након ступања на снагу овог закона, брисана из КЗ РС, а новом одредбом члана 198а. је прописано кривично дјело Трговина људима. Овим законом је одређено да ако његовим одредбама није посебно прописано, у поступку откривања и одузимања имовине стечене извршењем кривичног дјела сходно ће се примјењивати одредбе ЗКП РС. Овим законом се уређују услови, поступак и органи надлежни за откривање, одузимање и управљање имовином стеченом извршењем кривичног дјела, па, између осталог, и финансијска истрага, привремено одузимање имовине, трајно одузимање имовине, управљање одузетом имовином и међународна сарадња.

²²⁶ Члан 396. став 1. ЗКП БиХ, члан 417. став 1. ЗКП ФБиХ, члан 390. став 1. ЗКП РС (и у рјешењу о изрису судске опомене) и члан 396. став 1. ЗКП БД БиХ.

²²⁷ Члан 396. став 2. ЗКП БиХ, члан 417. став 2. ЗКП ФБиХ, члан 390. став 2. ЗКП РС и члан 396. став 2. ЗКП БД БиХ.

²²⁸ Члан 395. ЗКП БиХ, члан 416. ЗКП ФБиХ, члан 389. ЗКП РС и члан 395. ЗКП БД БиХ.

Оба ова закона садрже одређена одступања од одредби кривичних закона и закона о кривичном поступку који се односе на мјеру одузимања имовинске користи прибављене кривичним дјелом.

II.6. Међународна сарадња и узајамна правна помоћ

Конвенција ВЕ садржи одредбе које се односе на правосудну сарадњу држава страна у кривичним стварима али и на сарадњу у спречавању трговине људима и пружању помоћи и заштите жртвама (члан 32.). Стране су обавезане на узајамно преношење информација које указују да је живот, слобода или физички интегритет жртве, свједока или особе која сарађује са правосудним органима у непосредној опасности на територији друге стране ради предузимања одговарајућих мјера заштите. Странама је препоручено да појачају сарадњу у проналажењу несталих особа, посебно дјеце, ако информације указују да су жртве трговине људима те да у том смислу закључују билатералне или мултилатералне уговоре (члан 33.). Стране су обавезане да без кашњења обавијесте страну молитељицу о резултату предузетих мјера, које се односе на међусобну сарадњу, те и о околностима које онемогућавају или одгађају извршење тражених мјера. Такође, стране су подстакнуте да, у границама свог унутрашњег права, пренесу другој страни информације добивене у оквиру властитих истрага онда када оцијене да би оне могле помоћи другој страни у истрагама и поступцима везаним за кривична дјела утврђена у складу са Конвенцијом ВЕ или када би могле бити повод захтјева за сарадњу у складу са одредбама ове конвенције. На захтјев заинтересоване стране, стране уговорнице су дужне без одлагања прослиједити информације које су у вези са остваривањем права жртава на период опоравка и размишљања, издавање боравишне дозволе и враћање у домовину и повратак жртава (члан 34.).

Ове одредбе Конвенције ВЕ у суштини представљају само допуну одредбама постојећих конвенција Вијећа Европе које се односе на међусобну сарадњу држава чланица у кривичним стварима, а чији је потписник и БиХ: Европске конвенције о међусобном пружању правне помоћи у кривичним стварима²²⁹ и њених додатних протокола, Европске конвенције о екстрадицији,²³⁰ Европске конвенције о преношењу поступка у кривичним стварима,²³¹ Конвенције о прању новца, откривању, привременом одузимању и конфискацији добити стечене криминалним радњама и о финансирању тероризма²³², у складу са којима се одвија међусобна сарадња и пружање правне помоћи у кривичним стварима између страна.

У БиХ, начин и поступак пружања међународне правне помоћи у кривичним стварима уређен је поменутиим Законом о међународној правној помоћи у кривичним стварима (у даљем тексту: ЗМПП). Његове одредбе се примјењују само

²²⁹ Службени гласник БиХ-Међународни уговори, број 4/2005.

²³⁰ Службени гласник БиХ-Међународни уговори, број 4/2005.

²³¹ Службени гласник БиХ-Међународни уговори, број 4/2005.

²³² Службени гласник БиХ-Међународни уговори, број 14/2007.

ако међународним уговором није другачије одређено или ако међународни уговор не постоји.²³³

ЗМПП прописује начин пружања општих видова правне помоћи који се односе на извршење појединих процесних радњи (достављање позива појединим учесницима кривичног поступка, достављање писменог материјала и предмета који су у вези са кривичним поступком у држави молитељици, привремено одузимање предмета и њихова предаја држави молитељици, саслушање окривљеног, свједока, вјештака, обављање увиђаја, претреса просторија и особа, контролирање испоруке, надзор и телефонско прислушкивање и размјену информација и обавјештења) као и посебних видова правне помоћи (изручење осумњичених, оптужених и осуђених особа, уступање и преузимање кривичног гоњења и признање и извршење страних судских одлука).

Међународна правна помоћ у складу са ЗМПП се пружа и тражи **на основу замолнице** страних правосудних органа односно домаћих правосудних органа страним органима које се примају и просљеђују путем Министарства правде БиХ. Међутим, у **хитним случајевима** замолнице се могу примати и достављати посредством Еуроџаста – Агенције Европске уније за полицијску и правосудну сарадњу у кривичним стварима, те, када је то предвиђено међународним уговором, и посредством Интерпола. Такође, када је то предвиђено међународним уговором, домаћи правосудни орган може замолницу за правну помоћ доставити директно страном правосудном органу.²³⁴ Други додатни протокол уз Европску конвенцију о међусобном пружању правне помоћи у кривичним стварима²³⁵ је један од међународних уговора који прописује случајеве у којима је могуће директна комуникација правосудних органа двије земље приликом пружања правне помоћи.

О дозвољености и начину извршења радње међународне правне помоћи која је предмет замолнице страног правосудног органа одлучује надлежни домаћи правосудни орган према домаћим прописима, осим ако тим законом или међународним уговором није другачије прописано.²³⁶

У складу са чланом 34. Конвенције БЕ, ЗМПП прописује да домаћи правосудни органи могу, не утичући на властите истраге и кривичне поступке и под условом реципроцитета, без претходне замолнице, надлежним страним правосудним органима **достављати податке који се односе на кривична дјела, а који су прикупљени приликом властитих истрага**, ако сматрају да би то могло помоћи покретању истраге или кривичног поступка или би могло довести до подношења замолнице за правну помоћ.²³⁷

Поједини видови међународне правне помоћи предвиђени у ЗМПП могу бити посебно кориштени у кривичним поступцима због кривичног дјела трговине људима. То се, на примјер, односи на **могућност формирања заједничких**

²³³ Члан 1. ЗМПП.

²³⁴ Члан 4. ЗМПП.

²³⁵ Службени гласник БиХ, Међународни уговори, број 10/2007.

²³⁶ Члан 6. ЗМПП.

²³⁷ Члан 26. ЗМПП.

истражних тимова ако то оправдавају околности конкретног случаја. Заједнички истражни тим се формира споразумом надлежног тужилаштва у БиХ с надлежним правосудним органима стране државе ради вођења одређене истраге на територији једне или више уговорница које формирају заједнички истражни тим за ограничени временски период. Према ЗМПП, заједнички истражни тим се може формирати када: а) истрага кривичних дјела, која се води у једној држави, захтијева сложену и опсежну истрагу, повезану с другим државама, б) више страна води истраге о кривичним дјелима, чија природа захтијева предузимање координираних и усклађених радњи умијешаних држава и ц) истражне радње треба проводити наизмјенично у БиХ и другој држави односно у више држава. Овим законом регулисан је поступак формирања заједничких истражних тимова, предмет регулисања споразумом, општи услови дјеловања заједничких истражних тимова на територији БиХ, овлаштења вође тима као и домаћих и страних чланова заједничког истражног тима и кориштење информација до којих се дође у току рада у заједничком истражном тиму.²³⁸

Такође, за процесуирање кривичних дјела трговине људима значајно је да ЗМПП прописује могућност **саслушања свједока и вјештака путем видеоконференције**, на захтјев правосудних органа друге државе, **испитивања осумњичених и оптужених особа путем видеоконференције**, те **саслушања свједока и вјештака путем телефонске конференције**.²³⁹

У погледу посебних истражних радњи, ЗМПП прописује да држава молитељица може захтјевом упућеним посредством Министарства правде БиХ затражити од надлежног тужилаштва у БиХ одобрење да њени полицијски органи на територији БиХ прате особу за коју се сумња да је учествовала у извршењу кривичног дјела које подлијеже изручењу или особу за коју се вјерује да ће засигурно довести до идентифицирања и проналажења те особе. Тај захтјев је надлежно тужилаштво у БиХ дужно испитати. Ако захтјев испуњава услове прописане овим законом, тужилац ће на основу њега сачинити приједлог за одређивање посебне истражне радње – **тајно праћење и техничко снимање особа, транспортних средстава и предмета који су у вези с њима**, те га упутити надлежном суду на даљи поступак. ЗМПП прописује и услове под којима припадници органа унутрашњих послова државе молитељице проводе мјере праћења. Такође, надлежно тужилаштво у БиХ може, посредством Министарства правде БиХ, упутити захтјев надлежном органу друге државе ради давања одобрења полицији БиХ за праћење на територији те државе.²⁴⁰

ЗМПП одређује и да страни правосудни орган може, посредством Министарства правде БиХ или непосредно надлежном тужилаштву у БиХ ако је то предвиђено међународним уговором, поднијети захтјев за дозволу контролиране испоруке односно за примјену истражне радње – **надзирани превоз и испорука предмета кривичног дјела** на територију БиХ. Закон прописује начин поступања по том захтјеву. Предвиђена је и међународна правна помоћ у провођењу посебне истражне радње – **кориштење прикривених истражитеља и информатора**.²⁴¹

²³⁸ Члан 24. ЗМПП.

²³⁹ Чланови 16а., 16б. и 16с. ЗМПП.

²⁴⁰ Члан 24а. ЗМПП.

²⁴¹ Чланови 24б. и 24с. ЗМПП.

ЗМПП прописује, с циљем заштите принципа *не бис ин идем*, и обавезу надлежног правосудног органа у БиХ, када сазна да се у другој држави против истих особа за исте догађаје и иста кривична дјела води кривични поступак који води и правосудни орган у БиХ, да одмах обавијести Министарство правде БиХ о постојећем **паралелном вођењу кривичних поступака**, те начин поступања Министарства правде након пријема такве обавијести.²⁴²

За међународну сарадњу и узајамну правну помоћ у кривичним стварима које се односе на кривично дјело трговине људима, значајно је и да ЗМПП предвиђа обавезу органа пред којим се води кривични поступак због кривичног дјела трговине људима, за које је оптужен странац, да без одлагања достави Министарству правде БиХ податке о кривичном дјелу и учинитељу, а првостепени суд и правоснажну пресуду.²⁴³ Органи надлежни за вођење казних евиденција у БиХ дужни су водити казнене евиденције за држављане БиХ осуђене у иностранству.²⁴⁴ Такође, прописан је и начин поступања Министарства правде БиХ са захтјевом страног правосудног органа за достављање података о физичким и правним особама.²⁴⁵

На овај начин осигурана је међународна сарадња и узајамна правна помоћ који су неопходни за успјешно процесуирање кривичних дјела трговине људима.

III. Институционални оквир и политика за супротстављање трговини људима

III.1. Национални реферални механизам

Национални реферални механизам је систем активности и мјера које предузимају надлежне институције и овлаштене организације у случају постојања основа сумње да је нека особа жртва трговине људима, а и механизам за њихову координацију. Извршавањем тих активности се такве особе упућују надлежним органима и овлашћеним организацијама ради пружања мјера заштите, подршке и помоћи. Те се радње и мјере разликују у зависности од тога да ли се ради о странцу жртви трговине људима или домаћем држављанину.

Закон о кретању и боравку странаца и азилу прописао је **могућност одобравања привременог боравка из хуманитарних разлога особи која је жртва трговине људима** и онда када та особа не испуњава опште услове за одобрење привременог боравка и то с циљем пружања заштите и помоћи у

²⁴² Члан 92а. ЗМПП.

²⁴³ Члан 29. ЗМПП.

²⁴⁴ Члан 30. ЗМПП.

²⁴⁵ Члан 28. ЗМПП.

опоравку и повратку у земљу уобичајеног мјеста боравка или у земљу која је прихвата. Ако је странцу – жртви трговине људима такав привремени боравак одобрен због тога што је његов боравак у БиХ неопходан због сарадње с надлежним органима ради истраге у откривању и процесуирању кривичног дјела трговине људима, он има право на адекватан и сигуран смјештај, приступ хитној медицинској заштити, психолошку помоћ, информисање о правном статусу, правну помоћ у току кривичног поступка и других поступака у којима остварује друга права, приступ тржишту рада под условима који се примјењују према странцу као и приступ професионалној обуци и едукацији. Дијете које има одобрен привремени боравак као жртва трговине људима има и приступ образовању.²⁴⁶

Правила и начин поступања у вези са прихватом, опоравком и повратком странца жртве трговине људима прописана су Правилником о заштити странаца жртва трговине људима. За њихову примјену надлежне су све организационе јединице Министарства сигурности БиХ, Служба за послове са странцима, Гранична полиција БиХ, тужилаштва, полицијски органи, инспекцијски органи и надлежни органи социјалне заштите.²⁴⁷ **Ови су органи дужни поступати са странцем за којег постоје основи сумње да је жртва трговине људима као са жртвом трговине људима све док постоје такви основи сумње.** Правилник садржи показатеље које су надлежни органи дужни цијенити при процјени да ли се ради о жртви трговине људима.²⁴⁸ Чим утврде да постоје основе сумње да је странац жртва трговине људима, надлежни органи су дужни, без одлагања, о томе писмено обавијестити надлежну организациону јединицу Службе за послове са странцима, а у циљу осигурања његовог прихвата и смјештаја.²⁴⁹ Инспектор за странце надлежне организационе јединице Службе за послове са странцима је потом дужан обавити интервју са странцем којег је претходно дужан упознати са правима и обавезама утврђеним Законом о кретању и боравку странаца и азилу, о могућности кориштења независне правне помоћи у свим фазама поступка као и о праву да ток поступка прати на језику који разумије. Организациона јединица Службе је пак дужна доставити одговарајућу информацију надлежном тужилаштву.²⁵⁰ Након обављеног интервјуа, уз писану сагласност странца за којег постоје основи сумње да је жртва трговине људима, те уз консултације с тужитељем, организациона јединица Службе упућује странца у склониште ради пружања помоћи и заштите те спречавања његове даље експлоатације и злостављања. Уколико постоје разлози за вјеровање да се ради о дјетету, странац ће се третирати као дијете све до утврђивања његове старосне доби, те се о њему обавјештава надлежни орган социјалног старања у циљу осигурања привременог старатеља. Управа склоништа је дужна да овим особама осигура права прописана у члану 14. Правилника.²⁵¹ Особа за коју постоје основи сумње да је жртва трговине људима, смјештајем у склоништу стиче статус заштићене особе на период од 30 дана од дана пријема. Тај период се сматра периодом опоравка и размишљања у којем странац, без утицаја починиоца кривичног дјела и на основу правих

²⁴⁶ Члан 54. Закона о кретању и боравку странаца и азилу.

²⁴⁷ Члан 2. тачка г) Правилника.

²⁴⁸ Члан 6. Правилника.

²⁴⁹ Члан 7. Правилника.

²⁵⁰ Члан 8. Правилника.

²⁵¹ Члан 9. Правилника.

информација, треба да донесе одлуку да ли ће сарађивати са надлежним органима ради истраге и процесуирања кривичног дјела трговине људима. За то вријеме против странца се неће покретати нити извршавати мјере протјеривања из БиХ. Међутим, статус заштићене особе не доводи у питање радње које проводе надлежни органи у примјени законских одредби, посебно у поступку истраге и процесуирања кривичног дјела трговине људима.²⁵² Док ужива статус заштићене особе странац-жртва трговине људима може надлежној организационој јединице Службе за послове са странцима поднијети захтјев за одобрење привременог боравка из хуманитарних разлога.²⁵³ Жртви трговине људима може се одобрити привремени боравак из хуманитарних разлога по основу а) пружања помоћи у опоравку и повратку у земљу уобичајеног мјеста боравка или у земљу која га прихвата или б) сарадње са надлежним органима ради истраге и процесуирања кривичног дјела трговине људима. У овом другом случају, привремени боравак може бити одобрен ако је а) надлежно тужилаштво издало препоруку о неопходности боравка жртве трговине људима на територији БиХ ради истраге и процесуирања кривичног дјела трговине људима и б) жртва трговине људима дала писану изјаву о јасној намјери да сарађује са надлежним органом.²⁵⁴ У циљу осигурања посебне заштите и помоћи у вези са прихватом, опоравком и повратком, жртви трговине људима која је смјештена у склоништу, обезбјеђују се: адекватан и сигуран смјештај, здравствена заштита, информисање о њеном правном статусу и савјетовање о њеним правима и обавезама и то на језику који разумије, правна помоћ у току кривичног поступка и других поступака у којима жртва остварује своја права, информације о начину приступа дипломатско-конзуларним представништвима земље поријекла или уобичајеног боравка, информације о могућностима и поступку репатријације и различити видови тренинга и едукације у зависности од финансијских могућности. Ако је ријеч о жртви којој је одобрен привремени боравак, она има право и на приступ тржишту рада под условима који се примјењују према странцу и приступ професионалној обуци и едукацији. Дијете које има одобрен привремени боравак има и право на приступ образовању.²⁵⁵ Правилником је прописан и поступак репатријације.²⁵⁶ Такође, Правилником је посебно прописан и поступак заштите дјеце жртава трговине људима. **Дјеца имају право на специјални третман и заштиту** који подразумијева осигурање смјештаја на сигурно мјесто, поштивање мишљења дјетета, право на повјерљивост и дискрецију, право на информацију, ефикасно вођење поступка, процјену појединачног случају, проналажење и примјену трајног рјешења, уз поштивање најбољег интереса дјетета.²⁵⁷ Правилник предвиђа потписивање протокола о сарадњи између Министарства сигурности и невладиних организација о кориштењу њихових капацитета као склоништа за смјештај и збрињавање жртава трговине људима али и осигурања помоћи жртви.²⁵⁸

Када постоји сумња или сазнање да је домаћи држављанин жртва трговине људима, Правила о заштити жртава и свједока жртава трговине

²⁵² Члан 10. Правилника.

²⁵³ Члан 11. Правилника.

²⁵⁴ Члан 12. Правилника.

²⁵⁵ Члан 14-17. Правилника.

²⁵⁶ Члан 18. Правилника.

²⁵⁷ Члан 2. тачка ф) и члан 19-21. Правилника.

²⁵⁸ Члан 9. и 14. Правилника.

људима држављана Босне и Херцеговине прописују дужност било које институције или овлаштене организације, физичке или правне особе да о томе без одлагања обавијесте СИПА-у и Тужилаштво БиХ. Обавијест о томе може се доставити и надлежним ентитетским тужилаштвима и полицији и у Брчко Дистрикту БиХ. Осим тога, пунољетна особа или дијете могу сами затражити помоћ и идентифицирати се као жртва или свједок жртва у било којој надлежној институцији или овлаштеној организацији.²⁵⁹ Све институције у БиХ, организације, правне и физичке особе, које на било који начин дођу у додир са дјететом које је изложено неком од облика експлоатације и насиља дужни су, без одлагања, доставити обавијест о повреди права дјетета органу старатељства. Уколико је у питању пунољетна жртва и свједок жртва, надлежно тужилаштво или полицијска служба информишу службу или центар за социјални рад, само уз пристанак жртве и свједока жртве.²⁶⁰ Међутим, све надлежне институције и овлаштене организације су о сазнању за жртву или свједока жртву трговине људима, без обзира на њен пристанак, дужне обавијестити тужилаштво или полицијску службу. У поступку идентификације жртве од стране надлежне институције или овлаштене организације, током интервјуа, провјерава се сагласност жртве пунољетне особе за прихватање заштите док се у случају идентификације дјетета жртве обавезно покреће поступак његове заштите у сарадњи са центром или службом за социјални рад, његовим родитељем или старатељем. Правила прописују да ће надлежне институције и овлаштене организације, прије обављања саслушања или интервјуа, затражити процјену стања жртве и свједока жртве од здравствене институције надлежне за примарну здравствену заштиту и Центра за ментално здравље. У току кривичног поступка, о заштити жртве и свједока жртве одлучује тужилаштво у сарадњи са полицијском службом.²⁶¹ Правилима се домаћим жртвама и свједоцима жртвама трговине људима осигуравају слиједећи облици заштите: физичка заштита, заштита приватности и идентитета, правна помоћ, социјална (образовање и ресоцијализација) и здравствена заштита, посебна заштита дјеце и заштита угрожених категорија као и осигурање осталих потреба ради пружања одговарајуће индивидуалне заштите и помоћи жртви и свједоку жртви.²⁶² Мјере појачане физичке заштите процјењује и одобрава надлежни тужилац у сарадњи с особљем које збрињава жртву и свједока жртву, а у ситуацији непокретања кривичног поступка, поступак заштите одобрава и покреће служба или центар за социјалну заштиту који могу помоћ затражити од надлежне полицијске службе.²⁶³ Жртвама и жртвама свједоцима надлежне институције и овлаштене организације дужне су пружити информације о релевантним судским и управним поступцима и осигурати правну помоћ.²⁶⁴ Надлежне институције за социјалну заштиту дужне су жртвама и свједоцима жртвама осигурати заштитно збрињавање и становање, новчану помоћ, савјетодавно-терапијски рад и стручну помоћ у смислу укључивања у програм ресоцијализације.²⁶⁵ Здравствене службе ентитета и Брчко Дистрикта БиХ проводе здравствену заштиту жртава и свједока жртава трговине

²⁵⁹ Члан 4. Правила.

²⁶⁰ Члан 5. Правила.

²⁶¹ Члан 7. Правила.

²⁶² Члан 8. Правила.

²⁶³ Члан 10. Правила.

²⁶⁴ Члан 11. Правила.

²⁶⁵ Члан 12. Правила.

људима²⁶⁶ а жртве и жртве свједоци могу бити укључени у програме одвикавања односно лијечења овисности²⁶⁷. Мјере заштите дјецe дужан је по службеној дужности предузимати орган старатељства на основу непосредног сазнања или обавијести о повреди дјететовог права.²⁶⁸ Све наведене мјере заштите планирају се и проводе у сарадњи с надлежном службом или центром за социјални рад и уз добровољни пристанак жртве и свједока жртве трговине људима, а кад су у питању дјеца, у сарадњи са родитељима-породицом, старатељем и надлежном службом или центром за социјални рад. Тужилаштво и полиција имају обавезу осигурати физичку заштиту жртава и свједока, те им пружити обавијести о судским и управним поступцима како би им било омогућено да њихова стајалишта и интереси буду изнесени и размотрени у одговарајућим фазама кривичног поступка. Центар или служба за социјални рад, у случају потребе за смјештајем жртава и свједока жртава, осигурава им адекватан смјештај у оквиру склоништа односно сигурне куће, смјештаја у другу породицу односно у хранитељску породицу ако је ријеч о малољетнику, смјештаја у установу социјалне и дјечје заштите или у стамбене објекте за социјално угрожене. Такође, центар или служба за социјални рад може затражити бесплатну правну помоћ за жртве или свједоке жртве од овлаштене организације за пружање бесплатне правне помоћи. У циљу оспособљавања за даљи живот и рад жртава и свједока жртава, центар или служба за социјални рад тражит ће трајно рјешење планирањем и провођењем индивидуалног програма ресоцијализације у складу с потребама жртве или свједока жртве.²⁶⁹ И Правила предвиђају потписивање протокола о сарадњи између Министарства за људска права и избјеглице и невладиних организација о њиховом учешћу у збрињавању и појединим облицима заштите жртава трговине људима. Због тога што за идентификацију жртава и свједока жртава трговине људима чини одговорним бројне институције и организације, Правила прописује да су оне обавезне међусобно размјењивати информације о жртвама²⁷⁰ и примјењивати мултидисциплинарни приступ који подразумијева њихову међусобну сарадњу у свим фазама поступка ради проналажења најбољих рјешења за жртве²⁷¹.

С обзиром да супротстављање трговини људима и заштита њених жртава претпоставља учешће бројних актера, владиних и невладиних, створене су и структуре за њихову сарадњу и координацију.

²⁶⁶ Члан 13. Правила.

²⁶⁷ Члан 14. Правила.

²⁶⁸ Члан 15. Правила.

²⁶⁹ Члан 17. Правила.

²⁷⁰ Члан 5. Правила.

²⁷¹ Члан 3. Правила.

III.2. Ударна група за борбу против трговине људима и организоване илегалне имиграције

Одлуком Вијећа министара БиХ од 30.10.2003. године формирана је **Ударна група за борбу против трговине људима и организоване илегалне имиграције**²⁷² (у даљем тексту: Ударна група).

Ударна група је формирана у циљу успостављања и унапређења сарадње и координације рада на највишем могућем нивоу између државних и ентитетских органа као и органа Брчко Дистрикта БиХ и то: Тужилаштва БиХ, Федералног тужилаштва Федерације Босне и Херцеговине, Републичког јавног тужилаштва Републике Српске, Јавног тужилаштва Брчко Дистрикта БиХ, Државне граничне службе Босне и Херцеговине, Агенције за информације и заштиту (СИПА), Министарства унутарњих послова Федерације Босне и Херцеговине, Министарства унутрашњих послова Републике Српске, Полиције Брчко Дистрикта БиХ, Управе за неизравно/индиректно опорезивање БиХ, Порезне управе Федерације Босне и Херцеговине и Порезне управе Републике Српске као и других државних и ентитетских органа и органа Брчко Дистрикта БиХ. У састав Ударне групе улази највише до два представника ових органа.

У раду Ударне групе учествују и по један представник Министарства сигурности БиХ, Министарства цивилних послова, Државног координатора за борбу против трговине људима и организоване илегалне имиграције, Интерпола, Националне тачке првог додира и официра за везу БиХ при СЕЦИ центру (од октобра 2011. СЕЛЕК) у Букурешту²⁷³ и то у случајевима када Ударна група разматра питања из надлежности ових министарстава или када јој треба пружити одређену помоћ посебно на међународном нивоу.

Ударна група ради под директном надлежношћу Главног тужиоца Тужилаштва БиХ који је и њен званични руководиоцац.

Основна надлежност Ударне групе је обезбјеђење сарадње и координације рада између надлежних органа који учествују у борби против трговине људима те провођење истраживања у циљу сузбијања трговине људима и везане илегалне имиграције у БиХ. У том циљу **она може образовати оперативне истражне тимове** који ће непосредно сарађивати у истраживању појединих случајева трговине људима са мјесно и стварно надлежним органима БиХ, ентитета и Брчко Дистрикта БиХ.

²⁷² Службени гласник БиХ, број 3/04. Измјене и допуне Одлуке објављене су у Службеном гласнику БиХ, број 103/06.

²⁷³ Више информација о СЕЛЕК-у се може наћи на <http://www.selec.org>.

Осим тога, Ударна група је **надлежна за прикупљање података и информација о свим откривеним случајевима трговине људима.**

Такође, Ударна група координира рад са Државним кординатором за борбу против трговине људима и организоване илегалне имиграције и другим органима чији представници могу учествовати у раду Ударне групе када се захтијева интеракција са међународним организацијама укљученим у борбу против трговине људима и са невладиним организацијама у БиХ које се баве заштитом жртва трговине људима.

Ударна група је самостална и независна у свом раду и оперативном дјеловању у складу са законима и другим прописима БиХ, ФБиХ, РС и Брчко Дистрикта БиХ, а дужна је, путем Министарства сигурности БиХ, најмање једанпут годишње извијестити Вијеће министара БиХ о свом раду и стању у борби против трговине људима.

Такође, чланови Ударне групе су независни у свом раду и за свој рад одговарају Главном тужитељу Тужилаштва БиХ као и руководитељу оперативног истраживања тима у чијем саставу буду дјеловали.

Средства за финансирање рада Ударне групе осигуравају се преко Тужилаштва БиХ из буџета БиХ.

III.3. Регионални мониторинг тимови

Регионални мониторинг тимови иницијално су формиран у циљу спровођења Правила о заштити жртва и свједока жртва трговине људима држављана Босне и Херцеговине на регионалној разини. Успостављени су, у складу са чланом 22. став 2. Правила, по начелу организације СИПА-е, регионални тимови за Сарајево, Мостар, Бања Луку и Тузлу. Поменутом одредбом прописано је да у њихов састав улазе представници СИПА-е, ентитетских полиција и тужилаштва, општинских центара за социјални рад и здравствених служби као и овлаштених (невладиних) организација које припадају овим регијама. Ови тимови, из свог састава, именују по једног регионалног координатора.²⁷⁴

Према Правилима, **основни задатак регионалних мониторинг тимова је, да у складу са индивидуалним потребама сваке жртве, израде програме заштите и упућивања жртве и свједока жртве.**²⁷⁵

Како би се олакшао рад регионалних мониторинг тимова, Министарство сигурности БиХ и Министарство за људска права и избјеглице БиХ израдили су 2011. године **Смјернице за рад регионалних мониторинг тимова за борбу**

²⁷⁴ Члан 22. став 3. Правила.

²⁷⁵ Члан 22. став 4. Правила.

против трговине људима (у даљем тексту: Смјернице). Смјернице се састоје из два дијела – општих смјерница за рад тимова и посебних смјерница за органе власти и невладине организације које су укључене у рад регионалних мониторинг тимова.

Из дијела Смјерница који се односе на рад регионалних мониторинг тимова произилази да је њихова сврха **јачање функционалних веза између органа власти и невладиних организација које дјелују на локалној и регионалној разини** а који учествују у активностима супротстављања трговини људима. Они би требали да допринесу ефикасној борби против трговине људима прикупљањем и анализирањем информација о трендовима трговине људима на односним подручјима и вршењем процјене адекватности правног и институционалног оквира за супротстављање трговини људима, развијањем капацитета институција и организација укључених у борбу против трговине људима, провођењем превентивних активности усмјерених на смањење виктимизације и ревиктимизације жртава, те планирањем и координирањем активности у креирању индивидуалних програма рехабилитације, реинтеграције и ресоцијализације идентифицираних потенцијалних жртава трговине људима као и заједничке provedбе тих програма.

Према томе, њихова улога је проширена у односу на члан 22. став 2. Правила. То је учињено у складу са Оперативним планом за провођење Државног акционог плана за борбу против трговине људима у БиХ 2008-2012., који је, у оквиру постављеног циља побољшања институционалне координације, утврдио обавезу успоставе регионалних радних група са циљем координирања, мониторинга и провођења активности на спречавању трговине људима на локалном нивоу. У складу са проширењем задужења, проширен је и састав регионалних мониторинг тимова тако да су у њихов рад укључени: са нивоа БиХ - представници Министарства сигурности, Министарства за људска права и избјеглице, Министарства правде, Министарства цивилних послова, Агенције за равноправност полова, Тужилаштва БиХ, Државне агенције за истраге и заштиту, Граничне полиције, Службе за послове са странцима; са нивоа ентитета, кантона и Брчко Дистрикта БиХ – представници ентитетских и кантоналних тужилаштва и тужилаштва Брчко Дистрикта БиХ, ентитетских министарстава правде, ентитетских и кантоналних министарстава унутарњих послова и Полиције Брчко Дистрикта, ентитетских и кантоналних министарстава надлежних за рад и социјалну политику, здравствену заштиту и образовање; са нивоа општина – представници центара и служби за социјални рад, те представници невладиних организација које су укључене у превентивне активности и у пружање директне асистенције жртвама и свједоцима жртвама трговине људима.

Регионални мониторинг тимови се састају у ужем и ширем саставу. Шири састав чине представници свих институција и овлаштених организација које учествују у борби против трговине људима на подручју које покрива тим. Ужи састав чине представници регионалне канцеларије СИПА-е, Граничне полиције, Службе за послове са странцима, ентитетског министарства унутарњих послова, надлежног тужилаштва, надлежних министарстава рада и социјалне политике и/или центара за социјални рад, образовања, здравства и невладиног сектора.

Регионалне мониторинг тимове координира представник Министарства сигурности БиХ из Одсјека за борбу против трговине људима у сарадњи са представником регионалног уреда СИПА-е.

Осим упута које се односе на начин рада самих регионалних мониторинг тимова, Смјернице садрже и упуте о начину поступања појединих институција и овлаштених организација, чији представници улазе у њихов састав, при откривању и пријављивању случајева трговине људима, планирању и provedби мјера заштите и помоћи жртвама трговине људима, размјени информација и међусобној сарадњи.

III.4. Државни координатор за борбу против трговине људима

Вијеће министара БиХ је 17.07.2003. године донијело Одлуку о процедурама и начину координације активности на спречавању трговине људима и илегалне имиграције у Босни и Херцеговини и успостављању функције **државног координатора за Босну и Херцеговину**²⁷⁶. Њоме је, ради провођења заједничке политике и процедура надлежних органа у БиХ у области спречавања трговине људима и илегалне имиграције и координације активности које су утврђене законима БиХ а у надлежности су различитих институција БиХ, успостављена функција државног координатора за БиХ. Државног координатора именује Вијеће министара БиХ на период од четири године, а на приједлог Министра сигурности БиХ.

Ради остварења тог циља, Државни координатор је **задужен за координацију активности у вези са трговином људима са релевантним домаћим и међународним институцијама и организацијама** као и за **усмјеравање активности и успостављање контаката са осталим министарствима на нивоу Босне и Херцеговине и ентитета а, по потреби, и са локалним органима**. Осим тога, Државни координатор иницира активности на прикупљању релевантних информација за припрему извјештаја за Босну и Херцеговину и праћење реализације Акционог плана за спречавање трговине људима у БиХ.

Државни координатор је дужан сваког мјесеца одржавати састанке са овим именованим службеницима за координацију. У сарадњи с њима, Државни координатор је нарочито задужен за: предлагање мјера Министру сигурности у вези са спречавањем трговине људима и илегалне имиграције; припрему, праћење и провођење Акционог плана за спречавање трговине људима у БиХ; континуирано извјештавање, путем Министарства сигурности БиХ, Вијећа министара БиХ о стању у области трговине људима и илегалне имиграције; припрему годишњих извјештаја и информација и финансијског плана за реализацију планираних активности; усаглашавање програма и пројеката којима

²⁷⁶ Службени гласник БиХ, број 24/03. Измјене и допуне Одлуке објављене су у Службеном гласнику БиХ, број 37/2004.

се реализују циљеви утврђени Акционим планом за спречавање трговине људима у БиХ; те организовање и одржавање свака три мјесеца националних рефералних састанака са свим домаћим и међународним организацијама и институцијама које су укључене у активности на спречавању трговине људима и илегалне имиграције у БиХ.

Осим наведеног, према Одлуци о усвајању Правила о заштити жртава и свједока жртава трговине људима држављана Босне и Херцеговине²⁷⁷, коју је донијело Вијеће министара БиХ дана 5.07.2007. године, Државни координатор, у сарадњи с координаторима који су именовани од стране поменутих министарстава, **прати примјену Правила о заштити жртава и свједока жртава трговине људима држављана Босне и Херцеговине**, те проводи и координира активности утврђене Правилима.

Уред Државног координатора дјелује у оквиру Одсјека за борбу против трговине људима, који је организациона јединица Сектора за међународњу сарадњу и европске интеграције Министарства сигурности БиХ.

III.5. Стратегија супротстављања трговини људима у Босни и Херцеговини и Акциони план 2013-2015

Вијеће министара Босне и Херцеговине је 26.03.2013. године усвојило **Стратегију и Акциони план супротстављања трговини људима у Босни и Херцеговини (2013-2015)**.

Уз констатацију да је трговина људима криминална појава, али уједно и тешко кршење људских права гарантираних међународним и домаћим правом, у Стратегији су изричито наведени **водећи принципи у њеном креирању и провођењу активности на супротстављању трговини људима**: поштивање људских права, учешће и одговорност власти, интердисциплинарни и мултисекторски приступ, недискриминација, укључивање шире друштвене заједнице, одрживост, међународна и регионална сарадња, заштита и поштивање права дјеце и родно специфичан приступ.

У Стратегији је дата сажета анализа тренутне ситуације у погледу трговине људима у БиХ. Истакнуто је да статистички подаци, који се односе на период 2006-2011. година, показују тренд смањења регистрираног броја починилаца и жртава. Међутим, указано је и на недостатност тих података за утврђивање стварног стања због феноменолошких промјена у облицима трговине људима, усљед којих је све теже открити случајеве трговине људима. Констатирано је да је све већи број домаћих жртава трговине људима, нарочито дјеце, а да се сама трговина људима измјешта са јавно доступних мјеста у приватне просторе. Стога је наглашена неопходност проактивног дјеловање надлежних органа али и невладиних институција у откривању трговине људима, њихове едукације како би

²⁷⁷ Службени гласник БиХ, број 66/2007.

се оспособили за успјешно супротстављање трговини људима, али и акције на ширем друштвеном плану како би се развила општа способност друштва у препознавању трговине људима.

Након што је извршена анализа имплементације Државног акционог плана за 2008-2012. годину, у Стратегији су разрађени стратешки циљеви за период 2013-2015. година (Подршка, Превенција, Процесуирање, Проактивна заштита, Партнерство) и веома бројне припадајуће мјере.

Као **стратешки циљ А** означена је – **Подршка** и подразумијева организовање одрживог система подршке у третирању проблематике трговине људима у Босни и Херцеговини путем различитих системски усмјерених активности од којих су најважније: унапређење институционалних оквира и координације, изградња капацитета, осигурање потребних финансијских средстава и провођење континуираног процеса праћења и евалуације provedбе Стратегије.

Као **стратешки циљ Б** означена је – **Превенција** и подразумијева стварање услова за правилну реакцију органа формалне социјалне контроле на оснаживању друштвено прихватљивих понашања и развијање система раног упозоравања на случајеве трговине људима. У оквиру овог стратешког циља предвиђено је провођење кампања у циљу подизања свијести грађана о трговини људима и смањења потражње за услугама жртава трговине људима, иницирање проактивних метода откривања случајева незаконите трговине људским органима, превенција присилног просјачења и присилног рада као саставног дијала криминалних активности и иницирање ефикасне обуке за органе „прве инстанце“ (гранична полиција, служба за односе са странцима, полиција, инспекције, социјални радници, педагози и психолози у школама, здравствени радници, тужиоци, судије) у одговору на трговину људима.

Као **стратешки циљ Ц** означено је – **Процесуирање** и подразумијева унапређење система откривања, разјашњавања, доказивања и кривичног гоњења, како се наводи у Стратегији, у конвенционалним и неконвенционалним облицима трговине људима у Босни и Херцеговини. У оквиру овог стратешког циља је хармонизирање позитивног кривичног и сродног законодавства у БиХ у погледу трговине људима, унапређење праксе препознавања случајева трговине људима и, како се наводи у Стратегији - неутралисање праксе кривичног гоњења починиоца по другим кривичним основама, унапређење сарадње са надлежним службама у земљама окружења и другим међународним организацијама у циљу сузбијања свих видова трговине људима, иновирање праксе процесуирања случајева кориштења услуга жртава трговине људима, унапрјеђивање праксе откривања и процесуирања случајева радне експлоатације, случајева „дислоцирања“ трговине људима из угоститељских и других јавних објеката у приватне просторе, саучесништва и корупције повезаних са трговином људима, те интензивирање примјене института одузимања имовинске користи прибављене кривичним дјелом трговине људима уз екстензивну примјену института „проширеног одузимања имовинске користи“ и унапређење система откривања, одузимања и управљања одузетом имовинском користи из ових кривичних дјела.

Као **стратешки циљ Д** означена је - **Проактивна заштита** и подразумијева осигурање одрживих и ефикасних програма заштите свједока у случајевима трговине људима, осигурање ефикасног препознавања и реагирања у случајевима уговорених бракова, кућног ропства и продаје дјеце, континуирани рад на осигурању што хуманијег и достојанственијег повратка домаћих жртава трговине људима у БиХ и страних жртава у земље уобичајеног боравка, осигурање регулације аудио-визуелних садржаја на ТВ-у и радиу као и принтанним медијима у којима се шаљу поруке које омогућавају „нуђење сексуалних услуга“ и друге облике експлоатације, осигурање ефикасних механизма заштите од дјечје порнографије и других облика сексуалног искориштавања, те злоупотребе дјеце путем информационалних и комуникационих технологија, развијање стандарда пружања помоћи жртвама трговине људима у домену осигурања правне помоћи, смјештаја, психо-социјалне заштите, медицинске скрби, образовања, обуке за посао, проналажења посла као и реинтеграција жртава трговине људима путем стварања механизма за рјешавање питања становања, образовања, запошљавања и остваривања здравствене и социјалне заштите, рјешавања статусних питања и добивања неопходних докумената за жртве трговине људима.

Као **статешки циљ Е** означено је - **Партнерство** и подразумијева побољшање сарадње између надлежних институција и овлаштених организација на свим нивоима власти у циљу ефикаснијег супротстављања различитим облицима трговине људима у БиХ. У оквиру овог стратешког циља предвиђено је побољшање координације надлежних служби за провођење закона из области трговине људима како би се смањили паралелизми у провођењу истраге, унапређење система размјене оперативних података, побољшање система идентификације жртава на граничним пријелазима, побољшање праксе инклузије организација цивилног друштва током пружања асистенције жртвама трговине људима, те унапређење стратешке сарадње са међународним партнерима.

За сваки од наведених стратешких циљева и припадајућих мјера у Акционом плану су наведене активности, њихови носитељи и сарадници носитеља, рок за њихову реализацију и извор финансијских средстава.

Формулисани и разрађени стратешки циљеви и бројне мјере за њихову реализацију као и веома разграната мрежа надлежних институција и овлаштених организација укључених у супротстављање трговини људима, те створени механизми њихове координације чине задовољавајуће дефинисан, али врло сложени, институционални и политички оквир за борбу против трговине људима у БиХ.

**ТРГОВИНА ЉУДИМА
ПРАКТИКУМ ЗА ЕДУКАТОРЕ**

САДРЖАЈ

1. Планирање и имплементација обуке.....	3
1.1. Карактеристике успјешне обуке.....	3
1.2. Тренинг циклус	3
1.3. Идентификовање потреба учесника	3
1.4. Дефинисање циљева обуке.....	4
1.5. Планирање обуке.....	5
1.6. Евалуација обуке.....	6
2. Искуствено учење и принципи учења одраслих	7
2.1. Шта је искуствено учење и због чега је важно?.....	7
2.2. Искуствено учење на супрот конвенционалном предавању	7
2.3. Улога тренера у искуственом учењу.....	8
2.4. Принципи учења одраслих.....	9
3. Интерактивне методе и технике обуке.....	10
3.1. Предавање.....	11
3.2. Предавање уз дискусију.....	12
3.3. Презентација.....	13
3.4. Симулација кроз играње улога (<i>roleplay</i>).....	14
3.5. Учење кроз сарадњу – групни рад.....	15
3.6. Изношење идеја (<i>brainstorming</i>).....	16
3.7. Рјешавање проблема.....	17
3.8. Анализа случаја.....	18
3.9. Мултимедијална помагала.....	19
3.10. Симулације.....	19
3.11. Симулација суђења (<i>moot court</i>).....	19
4. План обуке.....	22
4.1. Приједлог планова сесија обуке	22
5. Анех	
5.1. Анех 1: Практични рад 1	28
5.2. Анех 2: Практични рад 2	29
5.3. Анех 3: Практични рад 3	30
5.4. Анех 4: Практични рад 4	32
5.5. Анех 5: Практични рад 5	33

1. Планирање и имплементација обуке

1.1. Карактеристике успјешне обуке

Обука представља организовану активност са циљем преноса информација или инструкција ради побољшања извршења радних активности или помоћ приликом стицања неопходних квалификација, знања или вјештина.

Обука подразумијева подучавање и развој вјештина и знања везаних за стручне компетенције. Циљ обуке подразумијева развој и јачање могућности, капацитета, продуктивности или обављања радних задатака полазника.

Кључне карактеристике које воде до успјешне имплементације обуке су:

- разумијевање потреба полазника у области у којој их се подучава
- креирање простора и атмосфере за усвајање знања и вјештина
- комуницирање поштовања са полазницима, и подстицање истог међу њима
- приступ квалитетно осмишљеном тренингу који се може једноставно прилагодити на основу идентификованих потреба
- тренер који је упознат са темом, и што је значајније – тренер који је вјешт у области извођења обуке
- тренер који познаје принципе искуственог учења и усвајања знања одраслих.

1.2. Тренинг циклус

Да би обука била успјешна потребно је испоштовати све сегменте тренинг циклуса, а то су:

Фаза 1: Идентификовање потреба полазника

Фаза 2: Дефинисање циљева обуке на основу Фазе 1

Фаза 3: Планирање и дизајн обуке на основу Фазе 1 и Фазе 2

Фаза 4: Изведба обуке

Фаза 5: Процјена обуке

1.3. Идентификовање потреба полазника обуке

Анализа потреба је први корак у процесу планирања обуке те укључује идентификовање потреба учесника за развојем вјештина и знања које ће побољшати њихову радну учинковитост. Све фазе унутар тренинг циклуса су важне, међутим, ако се не идентификују потребе полазника, или ако се оне не

узму у обзир приликом планирања или изведбе, у том случају је могуће да не испуните циљеве обуке.

Приликом припреме и изведбе обуке врло је важно имати увид у потребе полазника како бисте прилагодили садржај и вјежбе ради постизања максималног учинка и усвајања знања. Потребе полазника „Обуке судија и тужилаца у примјени кривичног законодавства на трговину људима“ треба да идентификује Центар за едукацију судија и тужилаца, и у том случају је неопходно имати ове податке приликом припреме тренинга. На основу података из извршене анализе потреба неопходно је идентификовати циљеве обуке и садржај којег представљате током обуке.

Подаци из анализе потреба се користе за:

- **Дефинисање циљева обуке:** Који је свукупни циљ обуке? Шта се очекује као резултат одржане обуке?
- **Идентификовање потреба и приоритета везаних за садржај:** Које области су кључне да се обраде приликом обуке? Који приступ и материјали ће се користити у процесу?
- **Одабир метода:** Које методе су најприкладније за изведбу обуке?
- **Евалуацију обуке:** дефинисање кључних параметара који ће се користити за процјену учинковитости изведене обуке.

Потребе полазника обуке се могу подијелити у три врсте:

- оне које можете сами предвидјети
- оне које произилазе из анализе потреба
- оне које се утврде током тренинга

Све три врсте су важне приликом припреме и изведбе обуке. Предвиђање потреба на основу искуства и познавања материје и садржаја је кључно. Али, свакако је неопходно узети у обзир индивидуалне потребе полазника како би усмјерили садржај и методе обуке. Врло је вјероватно да се током тренинга покажу и друге потребе које полазници идентификују, а које нису предвиђене потребе. У том случају важно је оставити простора за размјену искуства, разговор и проналазак заједничког рјешења.

1.4. Дефинисање циљева обуке

Након детаљне анализе потреба, сљедећи корак је одредити циљ обуке и циљеве који се односе на то шта се очекује од полазника да усвоје као резултат обуке. Како би осигурали успјех обуке потребно је да вам је сасвим јасно шта желите постићи и који вам је главни циљ. Шта желите да полазници усвоје као резултат

похађања обуке? Увид у главни циљ помаже вам да одаберете садржај, елиминирате оно што није неопходно, усмјерите разговор на важне теме и истакнете релевантан садржај. Јасни циљеви обуке помажу да се фокусирају на битно, те да имплементирате обуку која је фокусирана и ефектна.

ЦИЉ Обуке судија и тужилаца у примјени кривичног законодавства на трговину људима: Ефикасније препознавање кривичног дјела трговине људима од стране судија и тужилаца.

ЦИЉЕВИ (шта се очекује да полазници усвоје као резултат тренинга):

- упознавање са појмом трговине људима
- упознавање са међународним нормама и стандардима трговине људима: Протокол УН, Конвенција Вијећа Европе (Конвенција ВЕ), Директива Европске Уније (Директива ЕУ)
- упознавање са правним оквиром за борбу против трговине људима у БиХ
- упознавање са радњама учињења кривичног дјела трговине људима
- упознавање са доказивањем случајева трговине људима
- упознавање са заштитом права оптужених
- упознавање са правима жртава кривичног дјела трговине људима и националним рефералним механизмом
- практична примјена знања кроз анализу случајева трговине људима.

1.5. Планирање обуке

Припрема и планирање обуке је важан сегмент и од припреме зависи да ли ће обука бити успјешна или не. Приликом припреме сесија и обуке потребно је знати слjedeће:

- Ко су полазници и колико ће их присуствовати на обуци?

Највећи дио интерактивних тренинг курсева чине дискусије и вјежбе. Што је већи број учесника провест ћете више времена током сваке дискусије или активности. Ако имате превише полазника нећете успјети обухватити цијели садржај. Искуства показују да је група од 6 до 12 полазника идеална за овакве обуке.

Потребно је да имате довољно учесника за групни рад и за учешће у дискусијама како би се креирала прилика за размјену искустава. Уколико имате више од 12 учесника могућност за интеракцију је знатно мања.

- Шта је потребно да усвоје /науче (анализа потреба)?

Потребно је да знате колико су полазници обуке упознати са садржајем и колико имају искуства у области. То вам помаже да одаберете адекватан садржај за обуку, испустите сувишне дијелове и да се фокусирасте на оне дијелове који су најзначајнији за полазнике.

- Гдје ће се одржати обука ?
- Који су циљеви обуке ?
- Шта вам је потребно да одржите тренинг ?

Као тренери, важно је да припремите простор у зависности од тога како сте испланирали обуку и сесије, и потребно је да припремите све што вам је неопходно за тренинг, као што су радни материјали, лаптоп, опрема и остало. Организација је важна. Начин на који користите опрему и материјале је дио вашег тренерског рада те ће вас полазници на основу тога посматрати и подсвјесно или свјесно оцјењивати.

- На који начин ћете урадити процјену успјешности обуке ?

1.6. Евалуација обуке

Након што идентификујете потребе полазника и поставите јасне циљеве потребно је одредити на који ће се начин оцијенити постигнуће циљева обуке.

Евалуација обуке није једносмјерна активност, те постоје смјернице како и на који начин је спровести. Могу се користити задаци након курса, упитници, те писане и усмене евалуације како би се одредило колико су полазници усвојили или унаприједили своје вјештине и знање након курса.

Могуће је користити сљедеће типове евалуације:

- **Процјена знања:** користите усмене или писмене тестове који могу бити у облику питања са више одговора од чега је само један одговор тачан, или питања на која учесници одговарају са властитим мишљењем о теми.
- **Процјена става:** користите посматрање или упитнике.

2. Искусствено учење и принципи учења одраслих

Реци ми и заборавићу, покажи ми можда ћу се сјетити, укључи ме и схватићу.

Конфучије

2.1. Шта је искусствено учење и због чега је важно?

Искусствено учење подразумијева подучавање које у обзир узима потребе сваког од појединачних полазника обуке. При томе је важно учесницима представити садржај у контексту, садржај који је врло близак стварним ситуацијама, те нагласити шта у свакој од тих ситуација функционира, а шта не. Усвајање знања кроз искуство и симулације стварних ситуација помаже учесницима да у потпуности схвате и усвоје садржај. Уколико се полазницима садржај представи само кроз усмено предавање, постоји могућност да садржај остане несхваћен и да циљеви обуке не буду постигнути.

Кроз искусствено учење, полазник се охрабрује да буде у потпуности укључен кроз симулације и практични рад, радије него да буде пасивни посматрач који апсорбује информације. На тај начин је више вјероватно да ће схватити садржај и примјенити стечено искуство у будућности. Принципи искусственог учења подразумијевају да полазник преузме иницијативу приликом обуке, да буде знатижељан за различите интерактивне методе подучавања, те да сазна шта је то што најбоље функционише за њега и да на крају процјени свој рад док пролази кроз искуство у стварном животу.

2.2. Искусствено учење насупрот конвенционалном предавању

Традиционалне технике подучавања су претежно у облику предавања са великим бројем учесника. Од полазника се већином очекује да пажљиво слушају и да тако схвате садржај. Велики је број научних студија које показују да овакав начин подучавања није сасвим ефикасан, а ово су неки од разлога:

- Процес учења је успорен, тренер мора да понови садржај неколико пута да би га полазници у потпуности разумјели.
- Приликом традиционалног подучавања тренер је тај који највише доприноси, највише говори и размишља док учесници пасивно слушају.

Многе студије показују да је концентрација код човјека много мања него што је трајање класичног предавања. У таквим случајевима, учесници ће највјероватније одлутати, сањарити или заостати у праћењу садржаја, или врло често изгубити интерес за предавање.

- Ток информација је једносмјеран, и иде од тренера ка учесницима. Учесници у том случају нису охрабрени да уче једни од других, а тренер нема прилику да схвати са којим сегментом предавања учесници имају највише потешкоћа или у којим областима им је потребна обука.

2.3. Улога тренера у искуственом учењу

Тренер би у процесу искуственог учења требао да има улогу фасилитатора – особе која промовира и охрабрује учење, креира услове за партнерско учење са и међу полазницима. У том случају фокус обуке је на полазницима. Ово не значи да се треба запоставити улога тренера приликом објашњавања, усмјеравања и организације, а искуствено учење значи да је учесник одговоран за усвајање знања. Од полазника се очекује да у потпуности учествују у обуци, и да препознају да ће усвојено знање бити од користи за њих у стварном послу. Дужност тренера је пружити могућности за индивидуално учење и учење у групи.

Постоје многе технике и методе за успјешан тренинг базиран на искуственом учењу:

- Дозволити полазницима да самостално истраже садржај
- Користити интерактивне методе попут симулација стварних суђења или анализе случаја. На тај начин се полазници упознају са стварним ситуацијама, анализирају најбоље методе рјешавања случајева и то осигурава могућу примјену овако усвојеног знања у стварном раду
- Скратити монотона предавања и замијенити их материјалима који константно потичу полазнике да размишљају и оцјењују њихово постојеће знање;
- Потакнути учеснике да самостално ријеше проблем радије него да пасивно слушају.

2.4. Принципи учења одраслих

Андрагогија (учење одраслих) је теорија која говори о начинима на које одрасли усвајају знање. Фокус андрагогије јесте процес учења и заснива се на приступу подучавања базираном на рјешавању проблема и колаборативном учењу радије него дидактичком, те истиче сарадњу и једнакост између предавача и полазника.

Малколм Ноулз (*Malcolm Knowles*) је амерички теоретичар учења одраслих који дефинише андрагогију као „умијеће и науку која помаже учењу код одраслих“.

Шест је принципа учења одраслих које помиње Малколм Ноулз (*Malcolm Knowles*), а то су:

1. Одрасли имају унутарњу мотивацију, самостални су и самоусмјерени приликом учења
2. Одрасли у процес учења уносе животно искуство и знање
3. Одрасли су усмјерени на постизање циљева
4. Одрасли су усмјерени на оно што им је релевантно
5. Одрасли су практични
6. Одрасли полазници желе да их се поштује

Ови принципи говоре о томе да одрасли одбијају усвајати знање уколико им се информације, идеје или задаци намећу. Неопходно је да тренер успостави „*rapport*“ (добар однос и разумијевање ради ефикасније комуникације) са учесницима те да подстакне питања и истраживање садржаја. Тренер треба да покаже интересовање за мишљење полазника, да активно и пажљиво слуша питања која постављају. Потребно је полазнике потакнути на питања прије него што им се да одговор или их се обаспе са мноштвом чињеница. Охрабрите учеснике да сами користе изворе информација као што су библиотеке, журнари или интернет.

С обзиром да одрасли полазници у процес учења уносе своје искуство и знање потребно их је потакнути да их користе приликом рјешавања проблема или случајева. Осврти и размишљања на одређену тему, или након извршеног задатка или рјешеног проблема су врло важни јер на тај начин полазници пропитују своје дотадашње ставове и навике базиране на животном искуству те их се наводи на нова схватања о презентираним информацијама.

Одрасли су спремни да уче када им је додатно знање потребно како би били спремни носити се са стварним пословним задацима. Задатак тренера је подстакнути спремност учесника да уче кроз рјешавање проблема те да им се подигне свијест о потреби за усвајањем нових знања и вјештина. Постављајте питања која подстичу размишљање и додатно истраживање.

За одраслог учесника врло је важна релевантност садржаја и циљ учења. Стога су подаци из анализе података и пажљива обсервација током тренинга врло важни да би се постигли свеукупни циљеви тренинга. Врло је вјероватно да ће, уколико одрасли полазници не сматрају да је презентирани садржај релевантан за њих лично, они у том случају изгубити интерес за презентирани садржај или чак одустати од тренинга. Задатак тренера је да идентификује релевантан садржај за полазнике тренинга те да на основу тога бира садржај који ће представити током тренинга.

Одрасли воле да сами управљају оним што уче, да буду активни учесници у процесу учења и да раде на оном што њих интересује и задовољава њихове особне циљеве. Такође они желе да могу да практично примјене стечено знање и вјештине на радном мјесту.

Поштивање сваког од полазника током тренинга је изузетно важан елеменат за успјешан тренинг. То подразумијева показивање интересовања за сваког учесника, признавање богатог искуства којег полазници носе са собом, те охрабривање изношења идеја и коментара у свакој прилици.

3. Интерактивне методе и технике обуке

Приликом припреме и изведбе обуке, постоји низ метода које можете користити како бисте пренијели знање и вјештине полазницима. Инструкцијска метода (метода подучавања) је процес који се користи како би подучили учеснике о одређеној теми или садржају. Свака од инструкцијских метода има своју сврху у процесу подучавања и едукације, те треба пажљиво промислити и одредити која метода је прикладна и релевантна у одређеном контексту. Није препоручљиво користити стално исту инструкцијску методу, већ се препоручује комбинација метода у зависности од циљева тренинг сесије.

Кориштење инструкцијских метода такође зависи од свеукупног циља и на који начин желите да ваши полазници усвајају знање. Тако да је свака од инструкцијских метода погодна за одређени стил у учењу. Инструкцијске методе, које се помињу даље у тексту, могу се користити саме или у комбинацији са другим методама како би се постигли одређени циљеви обуке.

3.1. Предавање

Опис и циљеви

- Надоградити постојеће знање
- Увезати нове информације са постојећим знањем кроз примјере и илустрације
- Детаљна припрема, пажљиви одабир тематског редосљеда, одабир одговарајућих помагала и упечатљива изведба
- Едуцирати учеснике на прикладном нивоу и држати заинтересиранима током цијелог предавања. Правилно ускладити брзину предавања.

Употреба

- Предавања користите када је потребно да презентирате више тема великом броју учесника.
- Предавања вам помажу да брзо представите нови садржај, а потом да подстакнете учеснике да додатно истражују тему послије предавања.
- Предавања су посебно корисна за учеснике којима је тема потпуно непозната.
- Користите разноврсна помагала приликом предавања као што су *power point* презентације, илустрације, видео материјал, постери итд.

Додатне информације:

- Једна од највећих мана предавања је немогућност тренера да брзо разазна да ли га учесници пажљиво прате и да ли је садржај на правом нивоу.
- С обзиром да ова метода већим дијелом није интерактивна, врло је вјероватно да ће полазници брзо да забораве садржај уколико га не буду изучавали послије предавања.
- Предавање за учеснике може брзо постати досадно уколико садржај није релевантан за њих.
- Предавања нису у потпуности корисна за подстицање размишљања на вишем нивоу јер учеснике стављају у пасиван положај.

3.2. Предавање уз дискусију

Опис и употреба методе:
<ul style="list-style-type: none">• Метода предавања уз дискусију и кратка питања и одговоре• Користи се како би се полазници подстакли на учешће и активност. Препоручује се да се користити у интервалима током предавања или на крају предавања.• Подстиче полазнике да постављају питања, јер тако учесницима садржај постаје јаснији.• Питања и одговоре можете наизмјенично користити уз методу предавања како би се повећала заинтересираност полазника.

Када је није пожељно употријебити:

- Кад немате довољно времена за питања и дискусије.
- Кад због бројности групе постоји опасност да постављено питање не интересира остатак групе па могу изгубити занимање за остатак предавања.
- Кад дискусија може да се одаљи од теме предавања што може збунити учеснике. Ово се најчешће дешава са великим групама стога вам је потребно више времена да вратите фокус предавања

3.3. Презентација**Опис и употреба методе**

- Циљ презентација јесте брзо и ефикасно подићи свијест код учесника о одређеној теми.
- Приликом презентације не подучавате учеснике детаљно
- Презентација не треба да траје дуже од 20 минута како би учеснике заинтересирали за тему и подстакли их да је самостално истраже.

Када је није пожељно користити

- Не користите ову методу уколико је потребно да учесници детаљно науче садржај.
- Не очекујте од учесника да се сјете детаља ваше презентације након одређеног времена. Очекујте само краткотрајне резултате.

3.4. Симулација кроз играње улога (roleplay)

Опис и употреба методе:

- Приликом симулације кроз играње улога учесници морају да размишљају и доносе одлуке у тренутку, да „одглуме“ ситуацију и повежу је са претходним искуством или са тренутно усвојеним садржајем.
- Ова метода знатно потиче процес учења јер се кроз овакво искуство боље памти и усваја практично знање.
- Врло корисна метода за подизање свијести.
- Користите ову методу када желите да подстакнете дискусију и охрабрите учеснике да подијеле своја искуства.
- Ова метода омогућава директан фокус на стварне ситуације и проблеме.
- Симулације кроз играње улога су врло подстицајне за учеснике. Када полазници једном изведу симулацију постану пуни самопоуздања да ураде задатак у стварним ситуацијама.

Препоруке

Неки полазници не воле учествовати у симулацијама кроз играње улога, најчешће због тога што се не желе наћи у непознатој ситуацији, или не воле јавно презентирати. У таквим ситуацијама је препоручљиво задати задатак за рад у групи, или у пару.

3.5. Учење кроз сарадњу – групни рад

Опис и употреба методе
<ul style="list-style-type: none">• Укључује групне дискусије и вјежбе.• Користите је како би охрабрили размјену искустава, мишљења и идеја међу учесницима и подстакли учеснике да помажу једни другима приликом рјешавања задатака

Препоруке
<p>Неки учесници су природно срамежљиви и неће учествовати у потпуности. Ако користите ову методу потребно је подстаћи учешће свих учесника кроз мониторинг група и постављање питања.</p>

3.6. Изношење идеја (*brainstorming*)

Опис и употреба методе

- Изношење идеја или *brainstorming* је групни рад приликом којег учесници нуде идеје како би ријешили одређену ситуацију или проблем, а тренер их обично записује на *flip-chart* или на таблу.
- Идеје се спонтано генеришу, дискутују и процјењују како би се пронашло најбоље рјешење.
- Улога тренера је да води овај процес, постави правила и надгледа поштивање тих правила.
- Важно је да приликом овог процеса једна индивидуална идеја не доминира већ је циљ да се заједно испита проблем и постигне консензус.
- Користи се како би се подстакло самостално размишљање или да се прикупи већи број рјешења за одређени проблем.
- Користи се како би сви учесници били укључени у тренинг.
- Изношење идеја је посебно корисно како би се повезале различите идеје и подстакла креативност.

Препоруке

Процес изношења идеја не би требао да траје дуже од 10 минута како би се избјегла дуготрајна процедура и како се не би скренуо процес са жељеног правца.

3.7. Рјешавање проблема

Опис и употреба методе

- Учесницима се задаје проблем који је потребно ријешити истраживањем, прикупљањем информација, а потом презентирати објашњење или рјешење.
- Ова метода подстиче стратешко размишљање и посебно је ефектна при развијању когнитивних вјештина.
- Користите ову методу када учесници већ имају одређено искуство и знање о теми/задатку.
- Приликом презентације рјешења задатка или проблема врло је важно дати повратне информације учесницима како би се ријешиле и појасниле недоумице.

Препоруке

С обзиром да је овај процес временски захтјеван, потребно је да имате довољно времена за имплементирање ове методе.

3.8. Анализа случаја

Опис и употреба методе

- Учесници заједничким радом рјешавају случај који може бити заснован на стварном догађају или намјенски осмишљен за едукацију како би се подучиле одређене вјештине. Ова метода подстиче учеснике да усвајају знање кроз искуства стечена анализирањем стварног сценарија.
- Како би анализа случаја била ефикасна потребно је укључити питања која сумирају главне закључке, те охрабривати све полазнике да учествују. Затим, можете да представите рјешења која учесници нису поменули.
- Потребно је пажљиво припремити анализу случаја и знати која подручја је потребно обухватити након што свака особа или група презентира своју анализу.
- Анализа случаја се може дати као задатак током тренинг сесије или као задаћа.
- Препорука је да се ова метода користи како би се охрабрио аналитички приступ и како би помогли учесницима да вјежбају дијагностичке вјештине.
- Користите анализу случаја како бисте показали како нешто функционише или не у стварном животу.

Препоруке

- Успјешност ове методе зависи од квалитете случаја којег се анализира. Понекад је изазов пронаћи добар случај за анализу. Препорука је да је боље не користити лоше презентирани случај како се учесници не би збунили или да не бисте протравили вријеме.
- Избегавајте случајеве који су превише генерални и нису фокусирани на специфичну тему или ситуацију.
- Хипотетички случајеви могу бити превише нереални и ограничени.
- Неки случајеви за анализу су превише идеалистички те као такви непрактични у стварним ситуацијама.

3.9. Мултимедијална помагала

Опис и употреба методе

- Користите видео садржаје, садржаје са интернета и могућности учења путем интернета како бисте учесницима приближили садржај и презентирали велике количине садржаја.
- Мултимедијална помагала обично стимулишу сва осјетила па се тако материја лакше усваја.

Препоруке

- Мултимедијална помагала могу лако одвратити пажњу, те их се стога мора пажљиво користити са фокусом на жељени циљ.
- Ову методу користите само уколико имате довољно времена за дискусију и осврт након пређеног садржаја.

3.10. Симулације

Опис и употреба методе

- Овом методом учесници су стављени у вјештачко окружење–симулацију која је слична стварној ситуацији. Ова метода је врло интерактивна, изведба учесника се може врло брзо процјенити и на основу ње оцијенити гдје је учесницима потребна додатна помоћ.
- Брзина изведбе задатка овиси о учесницима те је важно да група садржи учеснике различитих нивоа.
- С обзиром да су сва чула укључена усвајање знања је значајно и дуготрајно.

3.11. Симулација суђења (*moot court*)

Под појмом „*moot court*“ најчешће подразумијевамо симулацију поступка пред жалбеним вијећем другостепеног или трећестепеног суда. Вијеће судија, разматра жалбу на одлуку нижег суда. Свједоци се не позивају, нити се оспорава чињенично стање. Аргументи о правним питањима су припремљени и презентирају се.

С обзиром да *moot court* не узима у обзир кредибилитет свједока, ефикасна је стратегија да се учесници фокусирају на темељна правна питања.

Процедура за симулацију *moot court*:

1. Одаберите случај и прилагодите информације како би одговарале полазницима и теми.
2. Прочитајте, анализирајте и појасните чињенице из случаја. Полазници у паровима разматрају слиједећа питања:
 - Шта се догодило у овом случају?
 - Ко су правне и физичке особе укључене у случај?
 - Како је нижи суд пресудио о овом случају?
3. Полазници идентификују главне чињенице везане за случај:
 - Шта је предмет оптужбе?
 - Ко су судионици?
 - Ко су оштећени/жртве?
4. Одаберите непаран број полазника који ће бити судије.
5. Остале учеснике подијелите у два тима. Један тим ће представљати подносиоца жалбе. Други тим представља другу странку.
6. Оба тима се састају и припремају аргументе. Тимови бирају једног или два представника да презентирају аргументе суду.
7. Судије се састају да дискутирају случај. Припремају 5 питања за обје стране како би могли донијети одлуку. Судије бирају једног учесника који је предсједник вијећа. Предсједник вијећа руководи поступком, и позива обје стране да презентирају случај.
8. Учесници узимају у обзир све чињенице донесене током суђења. Тимови не могу разматрати тачност чињеница.
9. Судије заузимају мјеста, представници тимова сједе испред судија, остали чланови тимова сједе иза својих адвоката.
10. Главни судија позива стране да презентирају аргументе овим редом:
 - Прво излагање (подносилац жалбе)
 - Прво излагање (друга страна)
 - Побиање аргумената (подносилац жалбе)
 - Побиање аргумената (друга странка)

Судије могу поставити питање у било ком моменту.

11. Сваки тим има од 3-5 минута за прво излагање и 2 минуте за побиање аргумената.
12. Током или након сваког излагања, судије могу и требало би да испитују представнике тимова како би појаснили аргументе. Представници тимова могу тражити да се консултују са другим члановима тима прије него

одговоре на питања. Ово вријеме је укључено у укупно вријеме одређено за излагање.

13. Након што су сви аргументи презентирани судије се окупљају како би донијели одлуку. Остатак учесника може сједити и слушати расправу о одлуци али не смију причати нити прекинути просуђивање.
14. Судије дискутују о аргументима и гласају о одлуци. Сваки судија треба да да образложење за донесену одлуку.
15. Предсједник вијећа сабира гласање и објављује одлуку суда и најубједљивије аргументе.
16. Закључак уз расправу свих учесника о одлуци и поступку.

4. План едукације

4.1. Уводне напомене

У овом дијелу дат је примјер једнодневне обуке судија и тужилаца из области трговине људима. Дати примјер плана обуке као циљну групу има у виду судије и тужиоце који немају искуства у раду на предметима који се тичу трговине људима. Наведени план обуке се састоји од три тематске сесије. У првој сесији учесници се упознају кривичноправним оквиром за борбу против трговине људима и конститутивним елементима кривичног дјела трговине људима, друга се бави процесним специфичностима доказивања кривичног дјела трговине људима и заштити права оптужених док је трећа сесија посвећена правима жртава кривичног дјела трговине људима у кривичном поступку и националном рефералном механизму. У табели 1 презентован је примјер једнодневног плана обуке, идентификовани његови циљеви и трајање појединих сесија. У наредним табелама разрађени су планови обуке по свакој сесији. Основни циљ овог примјера едукације је да послужи као инспирација едукаторима у планирању и извођењу властитих обуке. Будућим едукаторима се свакако савјетује да планирање обуке коју буду изводили изврше у складу са процјеном потреба полазника конкретне обуке.

ПРИМЈЕР ЈЕДНОДНЕВНОГ ПЛАНА ЕДУКАЦИЈЕ

Тема обуке: Обука судија и тужилаца у примјени кривичног законодавства на трговину људима

Циљ: Ефикасније препознавање кривичног дјела трговине људима од стране судија и тужилаца.

Тема сесије	Циљеви	Трајање	Материјали
Кривичноправни оквир за борбу против трговине људима и конститутивни елементи различитих облика кривичног дјела трговине људима	-уознавање са дефиницијом трговине људима-уознавање са примјенивим међународним нормама и стандардима у борби против трговине људима-уознавање са правним оквиром за борбу против трговине људима у БиХ -уознавање са законским елементима кривичног дјела трговине људима	120 мин.	-Практикум: „Трговина људима“, Љиљана Филиповић, мр.сц., Врховни суд ФБиХ - Практикум за едукаторе Анекс 1-5 (Практични рад 1-5 анализа случајева)
Процесне специфичности доказивања кривичног дјела трговине људима и заштита права оптужених	-уознавање са специфичностима доказивања случајева трговине људима-заштита појединих права оптужених особа	90 мин.	-Практикум: „Трговина људима“, Љиљана Филиповић, мр.сц., Врховни суд ФБиХ
Права жртава кривичног дјела трговине људима у кривичном поступку и национални реферални механизам	-уознавање са правима жртава кривичног дјела трговине људима и националним рефералним механизмима	60 мин.	-Практикум: „Трговина људима“, Љиљана Филиповић, мр.сц., Врховни суд ФБиХ -анализе случајева (Практични рад 1-5) - Видео <i>The Tree Workers Case</i>

4.3. Приједлог планова сесија обуке

План сесије1

ТЕМА: Кривичноправни оквир за борбу против трговине људима и конститутивни елементи различитих облика кривичног дјела трговине људима

ТРАЈАЊЕ: 120 мин.

ТЕМЕ И АКТИВНОСТИ	МЕТОДЕ	МАТЕРИЈАЛИ	ВРИЈЕМЕ
Увод у обуку и упознавање са/међу полазницима Представити се групи, затим пружити прилику учесницима да се представе и да изнесу разлоге и мотивацију за учешће на обуци. Представити све тематске цјелине обуке и дати кратак преглед и циљеве обуке.	Кратко предавање/презентација с циљем упознавања учесника и увода у тематске области	<i>Power Point Slides</i>	10 мин.
Појам трговине људима Едукатор презентира појам трговине људима и даје простор учесницима за размијену мишљења/дискусију.	Презентација уз дискусију	Практикум: „Трговина људима“, Љиљана Филиповић, мр.сц., Врховни суд ФБиХ <i>Power Point Slides</i>	10 мин.
Примјењиве међународне норме и стандарди о трговини људима Предавање о примјењивим међународним стандардима и нормама у борби против трговине људима.	Предавање/Презентација	Практикум: „Трговина људима“, Љиљана Филиповић, мр.сц., Врховни суд ФБиХ <i>Power Point Slides</i>	15 мин.
Правни оквир за борбу против трговине људима у БиХ Предавање уз дискусију о правном оквиру за борбу против трговине људима у БиХ (претходно припремити питања за дискусију)	Предавање/Презентација	Практикум: „Трговина људима“, Љиљана Филиповић, мр.сц., Врховни суд ФБиХ <i>Power Point Slides</i>	10 мин.
Значење појединих елемената кривичног дјела трговине људима Предавање уз дискусију.	Предавање/презентација	Практикум: „Трговина људима“, Љиљана Филиповић, мр.сц., Врховни суд ФБиХ	15 мин.
Анализа случајева Практични рад 1-5 Учеснике подијелити у групе. Свака група анализира један од случајева и одговара на питања. (15 мин) Дискусија/анализа са свим учесницима. (15 мин)	Случајеви: Анекс 1-5	Практикум за едукаторе Анекс 1-5	60 мин

План сесије 2

ТЕМА: Процесне специфичности доказивања кривичног дјела трговине људима и заштита права оптужених

ТРАЈАЊЕ: 90 мин.

ТЕМЕ И АКТИВНОСТИ	МЕТОДЕ	МАТЕРИЈАЛИ	ВРИЈЕМЕ
<p>Увод у садржај(теме, циљеви и кратак опис рада током сесије)</p> <p>Специфичности доказивања случајева трговине људима и заштита права оптужених</p> <p>Подијелити учеснике у 3-4 групе и свакој групи дати једну секцију практикума на тему „Доказивање случајева трговине људима“, и „Заштита права оптужених“. Учесници у групи ишчитавају задате дијелове практикума, и планирају десетоминутну презентацију на <i>flipchart</i> папиру. Пажљиво надгледати групе и усмјеравати дискусију. Потребно је да се фокусирају само на главне дијелове садржаја.</p>	<p>Презентација</p> <p>Групни рад Презентација</p>	<p><i>Power Point Slides</i></p> <p>Флипчарт папир Практикум: „Трговина људима“, Љиљана Филиповић, мр.сц, Врховни суд ФБиХ</p>	<p>10 мин.</p> <p>35 мин.</p>
<p>Презентације: одабрати по једног представника из групе који ће презентирати садржај у 10 мин. Након презентације с лиједи група дискусија.</p>	<p>Презентације Дискусија</p>	<p>Флипчарт папири са презентацијама које су претходно припремили учесници</p>	<p>35 мин.</p>
<p>Закључак: презентирати главне закључке о теми, или одабрати једног или два представника из групе да сумирају се сију.</p>	<p>Презентација</p>		<p>10 мин.</p>

План сесије 3

ТЕМА: Права жртва кривичног дјела трговине људима у кривичном поступку и национални реферални механизам

ТРАЈАЊЕ: 60 мин.

ТЕМЕ И АКТИВНОСТИ	МЕТОДЕ	МАТЕРИЈАЛИ	ВРИЈЕМЕ
Увод у садржај (теме, циљеви и кратак опис рада током сесије)	Презентација	<i>Power Point Slides</i>	5 мин.
Права жртва кривичног дјела трговине људима	Предавање уз дискусију	Практикум: „Трговина људима“, Љиљана Филиповић, мр.сц., Врховни суд ФБИХ <i>Power Point Slides</i>	30 мин.
Предавање уз дискусију о правима жртва кривичног дјела. Припремити питања за дискусију.			
Видео <i>The Tree workers Case</i>: препознавање учињења кривичног дјела трговине људима	Видео, дискусија	Видео: <i>The Tree workers Case</i>	30 мин.
Учесницима приказати дијелове филма ради препознавања кривичног дјела трговине људима, у овом у сврху радне експлоатације.			
Евалуација тренинга		Евалуацијски формулари	10 мин.

4. Литература

1. Ellis, M. Johnson C. 1994. *Teaching Business English*. Окфорд: Oxford University Press.
2. <http://www.skillsconverged.com/>
3. <http://www2.maxwell.syr.edu/plegal/crit3/a4.html>
4. <https://en.wikipedia.org/wiki/Andragogy>

Анекс 1

Практични рад 1

Све је почело прије пола године. На позив пријатеља са којим сам већ радио у Русији, дошао сам са још 25 радника у Москву крајем јула мјесеца. Већ првог дана сам ступио у контакт са радницима који су на истом градилишту радили око 2 мјесеца и који су били преварени. Они су ми испричали како и од кога су преварени. Нас 25 је на градилишту у Москви дочекао наш човјек из Београда Д.А. преко кога смо и дошли на посао. Он је био наш начелник на градилишту кога су водили Таџикистанци, које је предводио извјесни С. Обећан нам је посао на квадрат, три obroка и аконтација. Добили смо посао који нико није желео да ради, ужасну храну, смјештај пун разних инсеката по соби и зидовима, и за двије недјеље аконтацију од 1.000 рубаља. Када смо затражили додатни новац, рекао је да још нисмо зарадили оно што је уложио у нас. Видјели смо да ћемо и ми бити преварени, па смо покушали да нађемо излаз. Два радника су нашли посао и отишли док смо нас десеторо ступили у контакт са нашим Д.Б, родом из Зрењанина, а који живи у Русији. Замолили смо Д. да нас спаси од Таџикистанца, да код њега одрадимо неколико дана да би сакупили паре за пут. Д. је пристао на то и из Москве комбијем нас 10 одлазимо за Разан, док пет радника из Босне бјежи на аеродром плашећи се освете С, гдје проводе пет дана чекајући да им се посаљу паре за авионску карту. Остали радници су такође побјегли на градилишта по Москви. У Разну је нас 10 дочекао Д.Б, наш "спаситељ", уз пуно лажних обећања, стан, добре дневнице, плата на 15 дана, аконтације. Смјештени смо на војном градилишту гдје смо и радили у запуштеним баракама. Прва два дана смо добијали по 300 рубаља, односно 750 динара за храну. Након тога би имали по 200, даље 100 и после двије недјеље када се тотално изгубио Д.Б., који нам је из соба покрао пасоше да би нам урадио прелаз, нисмо добијали ни рубљу. Неколико дана смо живјели само од јабука из касарне. Уз све то нисмо имали пасоше, а на градилишту су нас тјерали да радимо да нас не избаце из контејнера на улицу. Константно смо преко шефова на градилишту тражили да нам се врате пасоши, да ступе у контакт са Д. Добијали смо разне информације, да су пасоши у другом граду, Вороњезу, да ће их донијети за неколико дана прво К., па послѣ пар дана С., па начелница Н. То је трајало три недјеље, без пасоша и пара, док нисам послао мејл амбасади Србије са бројем телефона начелнице Н. Она се за три дана појавила са пасошима али тек касно увече. Прво су нас све иселили из соба, па смо остали дужни, јер су све паре исплатили Д.Б. и рекли су да када га пронађу, онда ће и нас исплатити. Поред свега тога начелница Н. је жељела да нас сву десеторицу радника пребаца у Вороњез на њено градилиште. Нас троје се побунило и за паре и за даљу агонију, па смо замало сви били избачени на улицу уз пријетњу војном полицијом. Ноћ смо провели смрзавајући се на улазу на градилиште. Ујутру сам на рачун добио мало пара од пријатеља, па смо нас троје побјегли за Москву, а седам

радника нису имали гдје, па су отишли у Вороњез, у даљу агонију, из које се ни дан данас нису извукли. Немају ни уредне папире ни новца. У контакту сам са њима, савјетовао сам их да траже помоћ амбасаде. Не знам шта ће да ураде.

Сачињено на основу чланка објављеног на:

<http://www.telegraf.rs/vesti/1255080-ispovest-srpskog-radnika-iz-rusije-kako-sam-postao-zrtva-trgovine-ljudima-foto>,
приступљено 18.08.2015. године

Разговарати о томе:

- Постоје ли основи сумње да је учињено кривично дјело трговине људима?
- Ако постоје основи сумње, из којих података они произилазе?
- На која законска обиљежја кривичног дјела трговине људима упућују подаци из ове изјаве?
- Које је чињенице потребно расвијетлити током истраге?
- Које радње доказивања се могу подузети ради доказивања одлучујућих чињеница?

Анекс 2

Практични рад 2

Било ми је 13 година када ме мајка продала гастарбајтеру из околине П. Дао јој је 500 еура и бокс цигарета. Одвео ме је у кућу. Била сам гладна. Одмах ме је силовао. Вриштала сам, а он ме је тукао. И тако, свакога дана наредне три године. А онда ме продао за 600 еура, брату од стрица, а овај власнику стриптиз бара у околини Б. Нисам имала документа. Не знам како смо прешли границу. Нашла сам се у неком ћумезу. Све је смрдило на алкохол и духан. И зној. Била сам уморна. Власник бара је имао велики златан ланац и грубе руке. Помиловао ме по глави, дао ми да једем и упознао ме са дјевојкама. Већина су биле странкиње. Послије сам сазнала да су Молдавке и Украјинке. Било је и наших. Чудно су се осмјехивале и биле су зле. Једна ми је запријетила да ће ме убити ако јој „скинем“ муштерију. Те ноћи силовао ме власник бара. Наредне вечери била сам с тројицом мушкараца, сљедеће с петорицом. Давали су ми неко пиће од кога се дуго остаје будан. Вјероватно и дрогу. Како је вријеме пролазило, никакав бол нисам осјећала. По дану сам спавала, увече радила. Зараду је узимао власник са златним ланцем. Једном ме претукао кад сам бакшиш задржала за себе. Три дана сам повраћала крв. Једног јутра пробудио ме урлик из сусједне собе. Улетјела сам и видјела страشان приказ. Дјевојка је лежала у локви крви. Знала је да је претходне ноћи у бар дошао „неки важан клијент“, који је тражио „посебне услуге“. Добро је платио. Газда нам

је припријетио да ће убити сваку од нас ако писнемо о овом догађају. Двије сестре из Б. покушале су да побјегну. Али су их брзо вратили газдини људи у униформи. Једна сестра је попила кутију таблета. Тада сам први пут видјела газду забринутог. Убрзо су дошли неки људи, овог пута у бијелом. Дјевојка није умрла. Али је полудјела. А друга сестра се заљубила у газду. Била је спремна све да уради за њега - да има највише муштерија, да нас цинкари, малтретира. А он, кад је хтио да је похвали, позивао је код себе у собу. Излазила је сва важна, моћна. Још гора и опаснија. А онда, једне ноћи, у бар је дошао Лале. Имао је коврцаву косу и мајицу на трегере с ликом Мика Цегера. Смијала сам се. Није био суров, као други. Одабрао је баш мене иако му је газда нудио Молдавку „са шипке“. У соби је хтио да причамо. Нисам знала о чему. Рекао ми је да сам другачија и да ће ми помоћи да побјегнем. Нисам знала ни гдје да бјезим, ни да ли то заиста желим. Искрала сам се из собе. Смјестио ме у пртљажник камиона, прекрио старим ћебетом и превео преко границе. Довезао ме до Б., дао јој 500 динара и рекао да идем у полицију.

Сачињено на основу чланка објављеног на:

<http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/reportaze/aktuelno.293.html:383044-Мајка-me-prodala-za-500-evra>,

приступљено 18.08.2015. године

Разговарати о томе:

- Постоје ли основи сумње да је учињено кривично дјело трговине људима?
- Ако постоје основи сумње, из којих података они произилазе?
- На која законска обиљежја кривичног дјела трговине људима упућују подаци из ове изјаве?
- Које је чињенице потребно расвијетлити током истраге?
- Које радње доказивања се могу подузети ради доказивања одлучујућих чињеница?

Анекс 3

Практични рад 3

Анина (11) мајка је проститутка. Родила ју је у БиХ. Није знала ко је Анин отац. Бебу није жељела, оставила ју је након порођаја. О Ани се почела бринути бака.

Заправо, није се бринула о њој. Занемаривала ју је и хранила тек толико да може преживјети. Али бака јој је била једино живо биће које је имала на овом свијету па је вољела баку. Расла је уз њу у сиромаштву и прошњи.

С временом, како је Ана одрастала, а била је предивна цурица прекрасне смеђе косе, бака је, захваљујући Ани, почела више зарађивати. људи су вољели Анино мило лице па би увијек удијелили више новца. Но није само просила...

„За нас су бака и Ана биле странкиње које смо у Хрватској затекли у прошњи. Цурица је била готово неписмена, али врло интелигентна и прелијепа“ – свједоче нам истражитељи, који су баку и Ану лани ухватили док су просиле. Ана као да је одахнула. Као да је схватила да су патње завршиле. Не због просјачења него због онога што су психолози последије открили вјештачењем. Више од годину дана Ану су у Босни и Херцеговини држали заробљену, изгладњивали, тукли, силовали. Имала је мање од 10 година. То није рекла лијечницима. Нацртала им је своје патње. Цртежи су то који, кад их видите, мислите да су предложак за филм страве и ужаса. Бака, коју су на крају протјерали из Хрватске, морала је знати што су звијери чинили њеној унучици. Но није реагирала.

„Она ју је користила за просјачење и само јој је то било битно. Од дражесне цурице претварала ју је у још дражеснију само ради своје користи“, кажу истражитељи.

Злочинцима из наше земље полиција још није ушла у траг. Бака, нажалост, никога није одала. Вратила се у БиХ без своје мале цурице, како јој је лажно тепала.

Ани је Хрватска одобрила четврти привремени боравак из хуманитарних разлога.

Сачињено на основу чланка објављеног на:

<http://www.avaz.ba/clanak/181787/prica-djevojke-iz-bih-od-koje-cete-se-slediti-dnevno-sam-odradivala-50-muskaraca?url=clanak/181787/prica-djevojke-iz-bih-od-koje-cete-se-slediti-dnevno-sam-odradivala-50-muskaraca/>

приступљено 18.08.2015. године

Разговарати о томе:

- Постоје ли основи сумње да је учињено кривично дјело трговине људима?
- Ако постоје основи сумње, из којих података они произилазе?
- На која законска обиљежја кривичног дјела трговине људима упућују подаци из ове изјаве?
- Које је чињенице потребно расвијетлити током истраге?

- Које радње доказивања се могу подузети ради доказивања одлучујућих чињеница?

Анекс 4

Практични рад 4

Кад сам имала 15 година поновно смо се преселили, овога пута у Мичиген. Сваки пут ми је било све теже пронаћи пријатеље, и била сам љута на потез мојих родитеља. Већина ученика у новој школи били су или жидови или ирачки Калдејци те неколицина муслимана. Ја сам била старија од свих и они су се међусобно познавали отприје. Фасцинирала ме калдејска култура и што сам више учила о томе то ми је било занимљивије. Хтјела сам се спријатељити с њима јер су као и ја католици и јако везани уз обитељ. Заљубила сам се у Даниела, црне косе, тамних очију и прекрасног осмијеха. Возио је властити аутомобил и био модерно одјевен. Међусобна привлачност расла је из дана у дан. Могла сам осјетити његов поглед на себи. Једном приликом ме питао желим ли пријевоз до куће. Усхићено сам пристала и сјела у ауто, а он је одједном скренуо у криву улицу. Зауставио се крај велике куће и казао како мора нешто узети те питао хоћу ли с њим. Била сам заљубљена и нисам мислила да би ми се могло догодити нешто лоше. Сјели смо на његов кревет и моје срце је закуцало брзо јер сам знала да ће ме пољубити. Тада је постао агресиван и ја сам одгуривала његово тијело с мојег. Молила сам га да престане, но он ме је силовао. Никада ми није пало на памет рећи мајци што се догодило. Било ме срам јер сам то допустила. Даниел ме неколико пута назвао но ја сам га игнорирала. Тада ме зауставио на школском ходнику и рекао да мора разговарати са мном. Казао ми је да се тог дана догодило нешто страшно. Да је мислио да смо сами у кући, но да су нас његови рођаци усликали. „Казали су да ће дати фотографије твом тати ако исто нучиниш њима. Покушао сам их одговорити но морат ћеш сурађивати како би добила назад слике“ - казао ми је и показао ми фотографију на којој изгледа као да се радило о вођењу љубави, а не силовању. „Желе се наћи с тобом вечерас и спавати с тобом. Направи онако како ти кажу и дат ће ти слике. Казали су да ће наудити твојој браћи ако то не учиниш“ - рекао ми је. Прича се наставила наредне двије године. Сваки пут други мушкарац би ме затворио у собу великих луксузних кућа и била би с њима сатима. Никад нисам сазнала њихова имена. Били су то мушкарци различитих година, пуних џепова и с јаким арапским нагласком. Нитко ме није питао зашто сам тамо, колико имам година нити могу ли ми помоћи. Никад нисам судјеловала у чину и никад ми нису за то дали новац. Била сам ропкиња која је покушавала добити натраг фотографије. Нисам знала што чинити. Сваки пут кад бих игнорирала телефонски позив, мртва птица или миш били би ми остављени у поштанском сандучићу. Аутомобилом би слиједили мог брата и мене на путу из школе. Након двије године злостављања моји су родитељи примијетили промјену у мом понашању и

карактеру. Оцјене у школи су биле лоше па су ми послали школског савјетника. Она је све приписала хормонима и тешком прилагођавању новој средини. Након мјесеци проведених са савјетницом, једне ноћи осјетила сам се снажном. Рекла сам Даниелу да ми мора дати фотографије. Настао је мук, а онда ме претукао ременом. У прољеће 1982. године мој отац је добио нови посао и морали смо се преселити у Конектикат. Тек кад смо прешли границу осјетила сам се слободном. Напокон сам дубоко удахнула и заспала.

Сачињено на основу чланка објављеног на:

<http://www.jutarnji.hr/zaljubila-sam-se-i-u-cas-ostala-seksualna-robinja/1123757/>

приступљено 18.08.2015. године

Разговарати о томе:

- Постоје ли основи сумње да је учињено кривично дјело трговине људима?
- Ако постоје основи сумње, из којих података они произилазе?
- На која законска обиљежја кривичног дјела трговине људима упућују подаци из ове изјаве?
- Које је чињенице потребно расвијетлити током истраге?
- Које радње доказивања се могу подузети ради доказивања одлучујућих чињеница?

Анекс 5

Практични рад 5

Ј. је са својих 37 година преживјела прави ужас у родитељској кући, односу с мужем, а потом и на улици на којој је завршила потпуно сама, у канџама макроа. Рођена је у једној западноевропској земљи где је и живјела са родитељима и сестром до своје седме године, када се враћају у С. Ту завршава школу и уписује факултет који напушта на трећој години када се удаје и добија кћерку. Ј. је муж тукао и злостављао, па га напушта и бива смјештена у Сигурну кућу за жртве насиља у породици. Потом се враћа код родитеља, с којима је у веома лошим односима. Агонија се наставља пошто отац сматра да има озбиљне психичке проблеме и одводи је по више пута годишње на психијатријске клинике на лечења. Лијечења су трајала и по двадесетак дана, али никада није успостављена дијагноза на коју су родитељи упућивали. љекари су само могли да утврде да је понекад депресивна. Отац и мајка је осуђују због развода и стања у коме се налази, закључавају је у собу и на крају избацују из куће. Без икаквих личних ствари, Ј.

излази на улицу и тражи превоз до Б. Ту проналази посао у пекари и остаје пар мјесеци. Потом остаје и без тог посла и смјештаја, покушава да се врати у родитељску кућу, али је нису примили. Због тога поново креће у Б. Пошто није имала новца, кренула је ауто-стопом и том приликом упознаје момка који јој предлаже да јој помогне да нађе посао и смјештај. Она му признаје да нема никакве друге могућности нити новца и пристаје на његову помоћ. Одводи је код непознате старије жене на неколико дана, а пошто су започели везу, и у свој стан.

Једно вече јој је купио нову гардеробу и рекао да има друга са којим треба да проведе вече. Није јој било јасно шта се од ње очекује. Дјевојке које је виђала у стану су јој детаљно објасниле шта би требало да ради и из вечери у вече су заједно излазиле на улицу, у пратњи мушкарца у чијем су стану живјеле. Када је пробала да побјегне из стана, стигао ју је испред зграде и претукао. Није се осјећала добро, а сав новац који је добијала насилник јој је одузимао. Била је присиљена да игра у једном локалу и пружа сексуалне услуге на улици. Пошто је још једном покушала да се успротиви, мушкарац је претукао и завршила је у болници. Полиција је дошла у стан у коме су живјели и привела мушкарца, а Ј. смјештају у Прихватилиште за одрасле. Онда упознаје мушкарца из Црне Горе, рјешава да са њим отпутује и покуша да тамо нађе посао. Границу је прешла сакривена у возу. Када су стигли у Црну Гору, он је затворио у своју кућу и приморавао је на секс и рад у кући. Пошто је једно вече побјегла, полиција ју је на улици пронашла без личних докумената, потпуно промрзлу. Психички је била веома лоше, није говорила и није могла да им каже ко је и одакле је.

Сачињено на основу чланка објављеног на:

<http://arhiva.alo.rs/vesti/aktuelno/jelena-i-natasa-robinje-iz-naseg-komsiluka/38437>,

приступљено 18.08.2015. године

Разговарати о томе:

- Постоје ли основи сумње да је учињено кривично дјело трговине људима?
- Ако постоје основи сумње, из којих података они произилазе?
- На која законска обиљежја кривичног дјела трговине људима упућују подаци из ове изјаве?
- Које је чињенице потребно расвијетлити током истраге?
- Које радње доказивања се могу подузети ради доказивања одлучујућих чињеница?